

## Advent

V čase adventnom,  
v únavnom kolobehu,  
človek sa premení  
na tichú vločku snehu.  
A s človekom dom,  
staré maštale i dvor.  
Možno si nájde čas na rozhovor  
s Dieťaťom a s pastiermi,  
čo prví dekodovali utajenú zvesť,  
jej odkaz dôverný.

Človek sa môže spliesť,  
ale oni uverili slovu  
a vydali sa s anjelmi  
na cestu ciest.

V čase vianočnom  
akoby sa človek stával dieťaťom.  
Akoby sa dieťa narodilo v ňom,  
a chcelo pokračovať v začatom,  
no nevie slovo zakódované  
dekódovať a premeniť na živé telo.  
Bavia ho peniaze a obchodovanie  
kašle na pastierov i na anjelov.

Kričia reklamy: Pod'te za nami!  
Veľký pavúk po celom svete  
nastavuje siete.  
Jedzme a pime. Žíme!  
Pán Boh sa hostí na výsostiach,  
ľudia sú na zemi hostia.  
Vianočné menu pripravené na slano i na sladko.  
Koho zaujíma, že kdesi v jaslách plače dieťaťko,  
lebo sa o nás bojí?  
Že noc tichá a svätá volá po pokoji.  
Že ticho je vôkol.

Hovoria: dajte nám pokoj!  
Pijeme nové víno a jeme čerstvé chleby.  
Sme v siedmom nebi.  
A vy chcete, aby sme to decko išli hľadať s vami?  
Práve teraz nepotrebujeme žiadne hlavolamy.  
Vonku mrzne, staré duby sa lámu, konáre praštia.  
Chcete nás priviesť do nešťastia?

Sviatky vianočné,  
sväté dni výročné.  
Vari si, Dieťaťko,  
prišlo k nám zbytočne...?



## ZMYSEL RADOSTI

*Radujme sa, vesel'me sa...*

Aj keď sme už poriadne ohučení najrôznejšími verziami popevku „Jingle Bells...“, oblasujúceho príchod saní vrchovato naložených darčekmi (t. j. pôžitkami najrôznejšieho druhu a prázdnu veselosťou), nezaškodí hádam pripomenúť si aj pravý odkaz Vianoc. Nie sú azda Vianoce predovšetkým radosťou z toho, že prišiel na svet človek, ktorý bezo zvyšku ustál svoje človečenstvo, a pritom nekonečne prekročil sám seba, radosťou z toho, že také čosi je predsa len možné a že sa nám radostná zvesť o tom zachovala v podobe evanjelií, t. j. doslova radostných zvestí? Nie je to radosť, k akej nás na mnohých miestach nabáda Biblia? Život kresťana by mal byť teda predchnutý pátosom radosti. Ale akej radosti? A vedia sa dnes kresťania skutočne radosť? Tieto otázky si kladie vo svojej kázni – reči P. Tillich. Je to ako obvykle neúprosne pravdivý obraz o stave vecí vnútri kresťanstva, ale aj vnútri človeka vôbec. Systematicky prehľadáva vzťahy medzi radosťou, pôžitkom, smútkom, nudou, šťastím..., aby nás napokon povzbudil v každodenných radosiach, a pritom nezabudol na fundament, ktorý aj z tých môže urobiť radosť s rozmerom večnosti. S touto Tillichovou hlbkovou sondou do podstaty kresťanskej radosti sa mi preto oveľa prirodzenejšie než onen skomercializovaný popevok spája to prosté a nefalšované „Radujme sa, vesel'me sa, valasi... (teda my všetci, ale skutočne)!“

(L. H.)

*Keď zmenil Hospodin údel Siona, boli sme ako vo sne. Vtedy sme mali ústa plné smiechu a jazyk plesania. Vtedy hovorili medzi pohanmi: Veľké veci urobil s nimi Hospodin! Veľké veci urobil s nami Hospodin, preto sme sa radovali. Zmeň údel náš, Hospodine, až po potoky v Negebe! Tí, ktorí so slzami rozsievajú, ťať budú s plesaním. Chodí a chodí s plačom ten, čo nosí semeno na siatie; iste príde domov s plesaním, znášajúc svoje snopy. Žalm 126.*

*Veru, veru vám hovorím: Vy budete plakať a nariekať, ale svet sa bude radosť; vy budete zármutení, ale váš zármutok sa premení na radosť. Žena, keď rodí, má zármutok, pretože prišla jej hodina. Ale keď porodila dieťa, nespomína viac na úzkosť pre radosť, že sa človek narodil na svet. J, 16, 20-22.*

*Toto som vám hovoril, aby moja radosť bola vo vás a vaša radosť, aby bola úplná. J 15, 11.*

Biblia nás na mnohých miestach nabáda, aby sme sa radovali. Pavlove slová adresované Filipským „Opakujem, radujte sa!“ vyjadrujú tému, ktorá je v biblickom náboženstve neustále prítomná. Keď ľudom, o ktorých hovorí Stará a Nová zmluva, chýba radosť, je to dôsledok odlúčenosti od Boha – a keď radosť majú, je to dôsledok opätovného zjednotenia s Bohom.

Ľudia radosť potrebujú a radosť možno ľuďom dať. Nie je to vec, ktorú jednoducho máme. A nedá sa dosiahnuť ľahko. Radosť je a vždy bola čímsi mimoriadnym a vzácnym. A pre kresťanov vždy bola

veľkým problémom. Kresťanov obviňujú, že zničili radosť zo života, tú prirodzenú schopnosť každého tvora. Najvýznamnejší spomedzi moderných nepriateľov kresťanstva Friedrich Nietzsche, ktorý bol sám synom protestantského pastora, sa o Ježišovi vyjadril slovami: „Jeho učeníci by mali vyzeráť spasenejšie!“ Mali by sme pred ostrosťou a presvedčivosťou týchto slov skloniť hlavu a položiť si otázku: „Chýba nám radosť preto, že sme kresťania, alebo preto, že nie sme dostatočne kresťanskí?“ Možno sa dokážeme presvedčivo ubrániť kritike, ktorá v nás vidí ľudí pohrdajúcich životom a ktorých správanie prezrádza neustále obviňovanie života. Azda sa nám podarí ukázať, že ide o skresľovanie pravdy.

Buďme však úprimní. Nie je tu dosť dôvodov na kritiku? Nie sú mnohí kresťania – duchovní, študenti teológie, evanjelizátori, misionári, kresťanskí vychovávateľia a sociálni pracovníci, zbožní laici, muži i ženy, ba dokonca i deti takýchto rodičov – obklopení ovzduším ťažoby, tiesnivej strohosti, nedostatkom humoru a irónie vo vzťahu k sebe samým? To nemožno poprieť. Tí, čo nás kritizujú zvonku, majú pravdu. A my sami by sme mali byť ešte kritickejší než oni, no kritickejší na hlbšej úrovni.

Ako kresťania vieme o našich vnútorných konfliktoch spojených s prijímaním, resp. odmietaním radosti. Podozrievavo pristupujeme k darom prírody, ktoré prispievajú k radosti. Pristupujeme s nedôverou, pretože sme podozrievaví voči samotnej prírode, aj keď vyznávame, že je stvorená Bohom a vieme, čo

povedal Boh o svojom stvorení: „A Boh videl všetko, čo učinil, a hľa, bolo to veľmi dobré.“ Sme podozrievaví voči kultúrnym výtvorom prispievajúcim k radosti, lebo nedôverujeme ľudskej kreativite, hoci vyznávame, že Boh poveril človeka zveľaďovaním pozemskej záhrady, dal mu vládu nad ňou. A aj keď svoju nedôveru prekonáme, takže sa k darom prírody a výtvorom kultúry hlásime a prijímame ich, často nás pri tom hryzie svedomie. Vieme, že *by sme mali byť* otvorení radosti, že, ako hovorí Pavol, „všetko je naše“, no naša odvaha je slabšia ako naše poznanie. Neodvažujeme sa prihlásiť sa k nášmu svetu ani sami k sebe; a ak sa aj vo chvíľke odvahy odvážime, snažíme sa to odčiniť tým, že si robíme výčitky a že trestáme sami seba – a privolávame na seba škodoradostnú kritiku tých, čo sa neodvážili nikdy. Preto sa mnoho kresťanov uchýľuje ku kompromisu. Snažia sa svoj pocit radosti skryť alebo sa vyhýbajú príliš intenzívnej radosti, aby sa vyhlí krutému sebaobviňovaniu. Takéto potlačanie radosti a pocity viny z radosti, aké som zažil v kresťanských spoločenstvách, ma takmer priviedli k rozchodu s kresťanstvom. To, čo sa v týchto spoločenstvách vydáva za radosť, je čosi neduživé, zámerne detinské, málo vzrušujúce, nenadchýnajúce, bezfarebné, čo ničím nehrozí, čo neprináša ani najväčšie povznesenie, ani preniknutie do najväčších hĺbok.

Sotva by niekto mohol poprieť, že takto to vyzerá v mnohých kresťanských cirkvách. A tu už počujeme otázku prichádzajúcu z kresťanského i mimokresťanského tábora: „Nie je radosť, s akou sa stretávame v Biblii, čosi celkom odlišné od radosti zo života, aká chýba mnohým kresťanom? Nehovorí žalmista, Pavol i Ježiš Štvrtého evanjelia o radosti, ktorá prirodzenú radosť zo života presahuje? Nehovorí o radosti v Bohu? Keď sa človek rozhodne byť kresťanom, nerozhodne sa vymeniť radosť zo života za radosť v Bohu?“

Prvá a najjednoduchšia odpoveď na tieto otázky znie takto: Život pochádza od Boha a Boh je tvorivým Základom života. Boh nekonečne prekračuje všetky životné procesy. No Boh stvoriteľsky pôsobí prostredníctvom každého z nich. Medzi radosťou zo života a radosťou v Bohu preto nemusí byť nijaký konflikt. No táto prvá odpoveď, akokoľvek výstižná a radostná, nie je postačujúca: „radosť zo života“ môže totiž znamenať mnoho vecí.

Vyzerá to, že radosť je protikladom utrpenia. Vieme však, že utrpenie a radosť môžu existovať pospolu. Protikladom utrpenia nie je radosť, ale pôžitok. Podaktorí ľudia sú presvedčení, že ľudský život je neustálym únikom pred utrpením a vytrvalým vyhľadávaním pôžitkov. Nikdy som však nestretol človeka, u ktorého by to platilo. Platí to iba o osobách, ktoré stratili svoju ľudskosť – či už v dôsledku absolútnej dezintegrácie, alebo v dôsledku duševnej choroby. Obyčajný človek dokáže pôžitky obetovať v záujme nejakej veci, v záujme niekoho alebo niečoho, koho alebo čo má rád a čo považuje za hodné utrpenia a obete. Dokáže ignorovať utrpenie i pôžitok, lebo sa *nezameriava* na vlastný pôžitok, ale na to, čo má rád a s čím sa chce zjednotiť. Ak niečo chceme preto, lebo nám ide o pôžitok, ktorý z toho môžeme mať, možno pôžitok dosiahneme, ale nebudeme mať radosť. Ak sa pokúšame nájsť niekoho, kto by nám mohol poskytnúť pôžitok, možno pôžitok dosiahneme, ale radosť mať nebudeme. Ak sa usilujeme o niečo v snahe vyhnúť sa utrpeniu, možno sa utrpeniu vyhneme, ale nevyhneme sa zármutku. Ak sa snažíme niekoho využiť, aby nás ochránil pred utrpením, možno nás pred utrpením ochráni, ale neochráni nás pred zármutkom.

Pôžitky nám *môžu* byť poskytnuté a utrpeniu sa *možno* vyhnúť



Park venovali Paulovi Tillichovi 2. júna 1963 a jeho popol tam umiestnili v roku 1965. Nachádza sa na druhej strane ulice North Main od kostola Roofless v historickom mestečku Nová Harmónia v Indiane. V parku sú stálozelené rastliny, zasadené na vyvýšenej pôde pozdĺž chodníka, popri ktorom sa nachádza aj niekoľko veľkých kameňov s vyrytými citátmi z Tillichových diel.

– ak využívame alebo zneužívame iných. No radosť takto nedosiahneme a zármutok neprekonáme. Radosť je možná len vtedy, ak nás to ťahá k veciam, ľuďom pre to, čím sú, a nie pre to, čo od nich môžeme získať. Radosť z práce nám kazí to, že ju nevykonávame pre to, čo ňou vytvárame, ale pre pôžitok, ktorý máme z jej výsledku, alebo preto, že nás jej výsledok môže ochrániť pred utrpením. Pôžitok z toho, že *ja* som úspešný, kazí radosť z úspechu samotného. Radosť z poznávania pravdy a vnímania krásy sa kazí vtedy, ak sa neteším z pravdy či krásy, ale z toho, že sa z nich teším práve *ja*.

Radosť môže prinášať silu iba vtedy, ak sa nespája s pôžitkom z toho, že ju máme, a ak je cestou k vytvoreniu niečoho hodnotného. Vzťahy založené na láske – a najzreteľnejšie je to vo vzťahoch medzi pohlaviami – neprinášajú radosť, ak druhého využívame ako prostriedok na dosiahnutie pôžitku alebo na vyhnutie sa utrpeniu. To ohrozuje všetky medziludské vzťahy. Pred istými formami týchto vzťahov nás nevaruje nejaký vonkajší zákon, ale múdrosť zrodená zo skúsenosti minulých dôb, ktorá nás učí, že niektoré takéto vzťahy nám môžu priniesť pôžitok, ale neprinášajú radosť. Nemáme z nich radosť preto, lebo nenapĺňajú naše Ja a nie sú ani naplnením našich úsílí. Nijaký medziludský vzťah, v ktorom druhého vyhľadávame nie preto, že je taký, aký je, ale pre pôžitok, ktorý nám môže poskytnúť, a preto, že nás môže ochrániť pred utrpením, nám radosť neprinesie.

Vyhľadávať pôžitok len pre pôžitok, znamená vyhýbať sa realite – realite ostatných bytostí i našej vlastnej realite. Radosť nám môže priniesť iba naplnenie toho, čím skutočne sme. Radosť nie je nič iné, ako uvedomenie si faktu, že nášmu pravému bytiu, centru našej osobnosti, dostáva sa naplnenia. A toto naplnenie je možné iba vtedy, ak sme zjednotení s tým, čo ten druhý skutočne je. Radosť prináša práve realita – a jedine ona. V Biblii sa tak často hovorí o radosťi preto, lebo je to tá najrealistickejšia zo všetkých kníh. „Radujte sa!“ – to znamená: „Preniknite od toho, čo sa zdá ako skutočné, k tomu, čo je *skutočne* skutočné!“ Čistý pôžitok, či už si ho prinášame my sami, alebo nám ho poskytujú iní, je stále v zajatí ilúzie o skutočnosti. Radosť sa rodí zo zjednotenia s realitou samotnou.

Jedným zo zdrojov túžby po pôžitku je pocit prázdnoty a utrpenie spôsobené nudou, akú tento pocit prináša. Prázdnota znamená, že nie sme vzťahovo prepojení s vecami, ľuďmi, ani významami; dokonca znamená aj to, že nemáme vzťah sami k sebe. Chceme preto uniknúť sami sebe, svojej osamotenosti, no nedokážeme nadviazať skutočný vzťah s druhými, ani s ich svetom. A tak ich využívame na dosiahnutie pôžitku, ktorý by sme mohli nazvať „zábavou“. Nie je to však kreatívny typ zábavy spojenej s hrou; je to skôr plytký, rozptyľujúci, nenásytný spôsob „užívania si“. A nie náhodou práve tento typ zábavy ľahko podlieha komercializácii, keďže závisí od vypočítateľných reakcií bez vášne, bez rizika, bez lás-

ky. Tento únik z vlastnej prázdnoty cestou „zábavy“, ktorá bráni radosťi, je jedným z najväčších nebezpečenstiev ohrozujúcich našu civilizáciu.

Radujte sa! Túto biblickú výzvu potrebujú naliehavejšie tí, čo sa „dobře zabávajú“ a majú veľa pôžitkov, než tí, čo majú málo pôžitkov a viac trpia. Často je ľahšie spojiť s radosťou utrpenie, ako spojiť s ňou zábavu.

Keď Biblia od nás chce, aby sme sa radovali, znamená to, že nám zakazuje pôžitky? Je to tak, že radosť a pôžitok sa navzájom vylučujú? V žiadnom prípade. Naplnenie centra nášho bytia neznamená, že neexistujú aj naplnenia čiastkové a okrajové. A to musíme vysloviť s takým istým dôrazom, s akým sme postavili do protikladu radosť a pôžitok. Musíme namietat nielen proti tým, čo vyhľadávajú pôžitok pre pôžitok, ale aj proti tým, čo pôžitok odmietajú preto, že je to pôžitok. Človek má potešenie z jedenia a pitia – a toto potešenie prekračuje ich čisto živočíšnu potrebu. Je to čiastkové a neustále sa opakujúce naplnenie jeho úsilia o zachovanie života; preto je pôžitkom a prináša mu radosť zo života. Človek má potešenie z hry, z tanca, z krásy prírody a z extatickej lásky. To všetko naplnia niektoré z jeho najintenzívnejších foriem úsilia o zachovanie života; preto sú to pôžitky a prinášajú mu radosť zo života. Človek má potešenie zo sily poznania a z očarenia umením. Aj to naplnia niektoré z najvyšších foriem jeho úsilia o zachovanie života; preto je to pôžitok a prináša mu radosť zo života. Človek má potešenie zo spoločnosti rodinných príslušníkov, z priateľstva, zo sociálneho spoločenstva. Aj to naplnia niektoré zo základných foriem jeho úsilia o zachovanie života; preto je to pôžitok a prináša mu radosť zo života.

No vo všetkých týchto súvislostiach sa vynára otázka: Nakladáme s týmito pôžitkami správne, alebo nesprávne? Sú to len pôžitky pre pôžitky, alebo sa im oddávame preto, že sa chceme v láske zjednotiť so všetkým tým, k čomu patríme? To nikdy nevieme s istotou. A tí z nás, čo majú úzkostlivé svedomie, podobne ako kresťania minulých dôb, radšej pôžitky odmietajú, hoci už samotným stvorením boli ustanovené ako dobré. Svoju úzkostlivosť skrývajú za rodičovské, sociálne či cirkevné zákazy, a tie nazývajú Božími prikázaniami. Pri odôvodňovaní strachu z toho, že by sa mali oddať radosťi zo života, sa odvolávajú na svoje svedomie (nazývajú ho Božím hlasom) alebo na to, že máme byť poslušní a že sa máme ovládať a obetovať (to nazývajú „napodobňovaním Krista“). No Ježiša, na rozdiel od Jána Krstiteľa, označovali jeho kritici za jedáka a pijana.

Vo všetkých tých výstrahách pred pôžitkami je kus pravdy i kus nepravdy; pokiaľ posilňujú našu zodpovednosť, sú namieste; pokiaľ podkopávajú našu radosť, sú nepatričné. Preto by som pri rozhodovaní o tom, či pôžitky prijať, alebo ich odmietat, rád ponúkol iné kritérium, ktoré sme už v našom texte naznačili: Dobré sú tie pôžitky, ktoré idú ruka v ruke s radosťou; a tie, čo bránia radosťi, sú zlé. Vo svetle

tohto pravidla by sme sa mohli odvážiť zaujať k pôžitkom kladný postoj, hoci naša odvaha sa môže ukázať ako mylná. Odmietanie pôžitkov nie je o nič kresťanskejšie než ich akceptovanie. Nezabúdajme, že ich odmietnutie znamená odmietnutie stvorenia, čo je podľa slov cirkevných otcov rúhanie sa Bohu Stvoriteľovi. A každý kresťan by si mal uvedomiť to, čo si veľmi dobre uvedomujú mnohí nekresťania: Potláčanie radosti zo života vedie k nenávisti života, či už skrytej, alebo otvorenej. Môže viesť k sebaďstrukcii, čoho dôkazom sú mnohé fyzické i psychické choroby.

Radosť je čosi viac než pôžitok a je aj čosi viac než šťastie. Šťastie je stav mysle, trvajúci kratší či dlhší čas, a závisiaci od mnohých vonkajších i vnútorných podmienok. V staroveku ho považovali za dar bohov, ktorý je dávaný a zasa odoberaný. V americkej ústave je „úsilie o dosiahnutie šťastia“ základným ľudským právom. V ekonomickej teórii je čo najväčšie šťastie čo najväčšieho množstva ľudí účelom ľudského konania. V rozprávkach sa hovorí, že „žili šťastne až na veky“. Keď sme šťastní, znesieme aj veľkú dávku utrpenia či nedostatok pôžitkov. Ale šťastie nie je možné bez radosti. Radosť je totiž vyjadrením nášho najzákladnejšieho a najvnútornejšieho naplnenia. A najvnútornejšie naplnenie nemôže byť nahradené nijakým okrajovým naplnením, ani nijakými priaznivými podmienkami. Veľká radosť dokáže dokonca aj v nešťastnej situácii premeniť nešťastie na šťastie. Co je teda radosť?

Položme si najprv otázku, čo je protikladom radosti. Je to zármutok. Zármutok – to je pocit, že sa nám nedostáva nášho najvnútornejšieho naplnenia v dôsledku toho, že nám je odopierané čosi, čo k nám patrí a čo potrebujeme k nášmu naplneniu. Môžu nám chýbať príbuzní či najbližší priatelia, kreatívna práca, podporujúce spoločenstvo, ktoré nám poskytovalo zmysel života, môže nám chýbať domov, uznanie, láska, fyzické či duševné zdravie, jednota našej osobnosti, čisté svedomie. To všetko prináša so sebou zármutok v najrôznejších podobách: zármutok z osamelosti, zo sklúčenosti, zo sebaobviňovania. No práve v takejto situácii Ježiš hovorí svojim učeníkom, že jeho radosť bude s nimi a že ich radosť bude zvrchovaná. Zármutok, ako hovorí Pavol, totiž môže byť „zármutkom zo sveta“, ktorý ústi v hlbokom večnom zúfalstve – ale môže byť aj božským zármutkom, ktorý vedie k premene a radosti. Radosť má v sebe totiž čosi, čím presahuje radosť i zármutok. A toto čosi je blahoslavenosť.

Blahoslavenosť je stálou súčasťou radosti. Je tým,

vďaka čomu radosť dokáže pojať do seba zármutok, z ktorého vyrastá. V „Blahoslavenstvách“ Ježiš nazýva blahoslavenými chudobných, žalostiacich, lačných a žízniacich, prenasledovaných. Hovorí im: „Radujte a veselte sa!“ Tí, čo sú blahoslavení, tí, u ktorých má radosť rozmer večnosti, môžu radosť prežívať aj v zajatí zármutku.

Teraz musíme ešte raz odpovedať tým, čo útočia na kresťanstvo, lebo sú presvedčení, že ničí radosť zo života. S prihliadnutím na Blahoslavenstvá tvrdia, že kresťanstvo podkopáva radosť z *tohto* života, že poukazuje na druhý život a pripravuje nás naň. Ba spochybňujú aj blahoslavenosť v prislúbenom živote – je pre nich rafinovanejšou formou vyhľadávania pôžitkov v budúcom živote. Tu opäť musíme priznať, že u mnohých kresťanov sa takto radosť posúva do času po smrti a že niektoré vyjadrenia v Biblii akoby túto odpoveď podporovali. No tento pohľad je chybný. Ježiš dáva svoju radosť svojim učeníkom *v tomto danom čase*. Má sa im dostať radosť potom, čo ich opustí, teda *v tomto* živote. A Pavol vyzýva Filipských, aby sa radovali *teraz*. Inak to ani nemôže byť, lebo blahoslavenosť je vyjadrením Božieho večného naplnenia. Blahoslavení sú tí, čo participujú na tomto naplnení tu a teraz. Iste, večné naplnenie nemusím chápať iba ako večné, ktoré je prítomné, ale aj ako večné v budúcnosti. No ak ho nevidíme ako prítomné v súčasnosti, nemôžeme ho vidieť vôbec.

Biblia nás nabáda práve k takejto radosti, ktorá má v sebe hĺbku blahoslavenosti, a takúto radosť nám aj sľubuje. Takáto radosť uchováva v sebe svoj protiklad, zármutok. Je základom šťastia i pôžitku. **Je prítomná na všetkých úrovniach ľudského snaženia sa o naplnenie** (zdôr. L. H.). Posväčuje a usmerňuje ich. Neznevažuje ich, ani ich neutlmuje. Nezbaňuje radosť zo života rizík ani nebezpečenstiev. Umožňuje mať radosť zo života vtedy, keď sa oddávame pôžitku, i vtedy, keď trpíme, v šťastí, i v nešťastí, v stave povznesenia i v stave zármutku. Tam, kde je radosť, tam je aj naplnenie. A kde je naplnenie, tam je radosť. Žiť v naplnení a radosti znamená najšľ vnútorný zámer života i cieľ vykúpenia.

Preložila ĽUBICA HÁBOVÁ.

Z anglického originálu PAUL TILLICH:  
THE MEANING OF JOY.

In The New Being. Dostupné na:  
[www.holybooks.com/.../The-New-Being-by-Paul-Tillich...](http://www.holybooks.com/.../The-New-Being-by-Paul-Tillich...), s. 56 – 60.

# ROZHOVOR s Jánom Budajom

## OBČAS TO VYZERÁ, AKOBY REVOLÚCIU VYHRALI TÍ DRUHÍ



Ján Budaj. Bol jedným z tribúnov Nežnej revolúcie, tvárou Novembra '89, no aj príkladom toho, ako revolúcie „požierajú svoje deti“. Hoci bol v tých búrlivých časoch pred 25 rokmi priamo uprostred diania, číta a študuje i práce historikov a pamätníkov.

Tým, čo rozpráva, neraz provokuje a vyvoláva rozruch – o podiele Štátnej bezpečnosti na pražskej demonštrácii 17. novembra, o intrigách medzi členmi Verejnosti proti násiliu a Občanského fóra, o Václavovi Havlovi, o vzťahoch medzi Čechmi a Slováckmi... Nežnú revolúciu však bráni.

„Nebola fiktívna, išli sme na doraz. Neboli sme účastníkmi žiadnej inscenácie,“ prezradil Ján Budaj v exkluzívnom rozhovore pre Aktuality.sk.

Narodil sa 10. februára 1952 v Bratislave. Po skončení gymnázia sa ako 19-ročný spolu s bývalým spolužiakom pokúsil o ilegálny útek do západného Nemecka cez Šumavu. Oboch však po streľbe a dramatickom prenasledovaní na hraniciach zadržali, Budaja odsúdili na šesť mesiacov väzenia.

Po prepustení sa mu podarilo dostať na Pedagogickú fakultu v Trnave, kde študoval matematiku a fyziku, no vo 4. ročníku ho zo školy pre politické dôvody vylúčili. Väčšinu času od roku 1975 až do Novembra '89 pracoval ako kurič v kotolni, živil sa aj ako pomocný pracovník v rôznych podnikoch, krátko ako fotograf a asistent kamery v Slovenskej televízii.

Stal sa z neho disident, bol autorom a vydavateľom samizdatov, angažoval sa v rozličných ekologických iniciatívach. Spolupracoval s Chartou 77, poľskou Solidaritou, tajnou cirkvou a ďalšími skupinami. Viackrát ho vypočúvali a väznili.

Angažoval sa aj v zápase o zachovanie historických cintorínov, v septembri 1987 zostavil známu publikáciu Bratislava/nahlas, ktorá kritizovala životné podmienky v tomto meste, ale aj nedostatky režimu.

V novembri 1989 sa stal predsedom hnutia Verejnosť proti násiliu a s hercom Milanom Kňažkom moderoval protivládne demonštrácie v Bratislave. V prechodnom období pred prvými slobodnými voľbami v júni 1990 bol tiež poslancom a podpredsedom SNR.

Z volebnej kandidátky VPN odstúpil po afére, keď sa objavili informácie, že v minulosti podpísal spoluprácu s ŠtB. Jeho očisteniu bránil fakt, že sa zväzok ŠtB s jeho menom „stratil“, takže nebolo možné podozrenie preveriť. Až

v roku 2007 sa napokon našla správa ŠtB, podľa ktorej s tajnou políciou nespolupracoval, naopak, vystupoval proti režimu.

Po odchode z VPN pôsobil ako publicista a vydavateľ, v roku 1993 s Kňažkom založil liberálnu Demokratickú úniu. V rokoch 1998 – 2002 bol poslancom parlamentu, v roku 2006 ho zvolili za poslanca do mestského zastupiteľstva v Bratislave. V súčasnosti je tu námestníkom primátora.

Je ženatý, má dvoch synov a pripravuje vydanie svojich pamätí.

Od Nežnej revolúcie prešlo už 25 rokov. Pamätáte sa ešte, ako ste zakladali hnutie Verejnosť proti násiliu (VPN) a zorganizovali prvú demonštráciu proti totalitnému režimu?

Prvá vznikla idúcky z Umeleckej besedy, hŕstka ľudí sa prihovárala z podstavca sochy Hviezdoslava. Ale vtedy bolo, na môj veru, na tom námestí viac tých, čo nás sledovali, než našich stúpcov. Zopár ľudí nám aj zatlieskalo, no ostatné postavy sa podchvíľou skláňali k vysielackám. Ale nezasiahli. No i tak sa veci už pohli – hodinku predtým sa v Umeleckej besede začal pohyb, z ktorého nezadržateľne vznikalo hnutie VPN. Už sa lámali ťady strachu aj u tých, ktorí sa dovtedy držali bokom a boli konformní s režimom. Bol som presvedčený, že nadchádza okamih, keď sa všetko rozhodne a to isté si mysleli aj komunisti.

Ako sa nedávno priznal 95-ročný Miloš Jakeš, plánovali nás zvalcovať tankami práve tak, ako to urobili krátko predtým čínski komunisti na Námestí nebeského pokoja v Pekingu. Som hrdý na každého, kto vtedy prišiel do Umeleckej besedy a neskôr na námestia. Chcem im aj pri tomto výročí vysloviť veľkú vďaku. Nie za seba, ale za vec slobody, za naše deti a za všetko, čo je ešte pred nami. Mnohí prekonávali veľký strach, veď všetci vedeli o brutálnom potlačení pražskej demonštrácie, ktorá – aj keď sa neskončila zabitím študenta, ako sa vtedy verilo – sa tak skončiť mohla. Ale prišli a bolo ich stále viac.

A začali sa prvé protesty v Bratislave?

Druhá demonštrácia bola v pondelok, 20. novembra. To bol pre mňa silný zážitok, ktorý sa viaže k vtedajšiemu Gottwaldovmu námestiu (dnes Ná-

mestie slobody, pozn. red.), kde sa študenti zhromaždili celkom spontánne. Bolo ich hádam päť-, iní tvrdia, že desaťtisíc. To námestie pritom komunisti upravili tak, aby sa na ňom nedalo zhromažďovať. Doteraz sú tam špeciálne betónové koridory, ktoré zmenšujú verejný priestor. Ľudia to už vtedy prestali rešpektovať, stáli aj hore, na trávnikoch. Kdesi som v ten večer získal megafón, možno od Tóna Popoviča, vyliezol som na strechu bufetov, ktoré sú dodnes v dolnej časti námestia, a odtiaľ som oslovil tú masu.

Na moje „Ahoj“ dav zakričal: „Kto si?“ Predstavil som sa a prvý raz tam zaznelo, že existuje hnutie Verejnosť proti násiliu, aj to, čo chce. Od tej chvíle VPN začala vystupovať verejne. Mimochodom, celkom podobne sa o deň neskôr predstavil Václav Havel v Prahe, z balkóna na Melantrichu. Keď som zhora videl tú masu, obával som sa zásahu. Hore pri úrade vlády blikali policajné majáky, dobré známe zo záťahov proti každej demonstrácii.

Preto som navrhol, aby sme sa spoločne prešli mestom na Hviezdoslavovo námestie. Bola to dobrá trasa. Nie príliš dlhá, osvetlená a bezpečnejšia než „gottwaldák“. Keby aj zasiahli policajti, dalo sa skrýť alebo utiecť bočnými ulicami. Prešli sme hlučne skandujúc centrom mesta a po tej ceste sa k nám pridávalo veľa ľudí. Keď videli dav, prestávali sa báť. Napokon sa znovu rečnilo z Hviezdoslavovej sochy, no teraz už s tlapkou. Predniesli sme požiadavky VPN na vyšetrenie policajného zákroku v Prahe a odstúpenie politických predstaviteľov.

*Vládnu moc to muselo zasakočiť, keďže Slovensko dovtedy pôsobilo pasívne.*

Je to tak, zdalo sa byť najpasívnejším z krajín dnešnej Vyšehradskej štvorky, ale posledné dva roky bežalo zrýchlený finiš. Zatiaľ čo v Prahe sa viedli len polemiky, ako ďalej postupovať proti režimu, a Václav Havel brzdil odvážnejších odmietaním pouličných protestov, v Bratislave sme našli spôsob, ako získavať spojencov a prelomovať bariéry k mlčiacej väčšine. Ochrannárske hnutie od roku 1987 a tajná cirkev od marca 1988 sa stávali z mesiaca na mesiac reálnejšou opozičnou silou. Situácia v Prahe sa už až tak neodlišovala od tej v Bratislave. Škoda, že si to v Prahe a vlastne ani na Západe, neuvedomili. Slovensko stihlo dobehnúť svoj disidentský deficit.

*Hoci sa za začiatok Nežnej revolúcie označuje protestná akcia 17. novembra v Prahe, pravda je, že bratislavskí študenti zorganizovali odvážnu demonstráciu s prvými požiadavkami už o deň skôr. Prečo sa na to zabúda?*

Nemyslím si, že by sa zabúdalo. Aj tento rok s viacerými študentmi pripravujem stretnutie na 16. novembra, tentoraz na Primaciálnom námestí. Pozývam tam i vašich čitateľov na pohár vína, budeme tam od 19. hodiny. Hádam to stojí za to. Lebo nech už tých 25 rokov bolo akokoľvek komplikovaných a je pravda, že sme stúpili hádam do každej mláky, ktorá bola po ceste, ten výsledok je dobrý. Ako prvá

generácia na tomto území sme prežili 25 rokov mieru, demokracie a slobody. Zo zreteľa sme nestratili ani dva veľké programy Novembra '89, ktoré dali vznik akejosi novej spoločenskej dohode.

*Ktoré to boli?*

Nech už tu vládol ktokoľvek, nemenila sa vôľa verejnosti smerovať k vyspelým a prosperujúcim demokraciám na Západe.

To je prvý z dlhodobých programov, ktoré vznikli v Novembri '89. Hádam najviac sme si tú vôľu uvedomili pri pochode do rakúskeho Hainburgu, nazývanom tiež „Ahoj, Európa!“. Druhou spoločenskou dohodou, z ktorej mám rovnakú radosť, je zmena národnej paradigmy, symbolicky naštartovanej zmenou slovenskej hymny. Tú urobili priamo ľudia na námestí, keď sme im navrhli spievať namiesto textu: „Zastavme sa, bratia“ slová: „Zastavme ich, bratia“.

Už roky predtým som sa hanbil za túto oportunistickú hymnu, kde sa národ priznával, že keď hromy bijú, tak sa Slováci schovávajú a počkajú, kým neprehmí. Mali sme hymnu zbabelcov. Ale jej úpravou sme odštartovali, ako dúfam, aj zmenu slovenského postoja k svetu.

Nové pokolenia už opúšťajú stratégiu prežitia pasivitou a vytrvaním. Nové generácie prijímajú za svoje, že na výzvy sveta treba reagovať aktívne. Je fajn vidieť ľudí usilujúcich sa o úspech. Snažia sa vzdelávať, športovať, starať sa o svoje zdravie. Naozaj zobrali veci do svojich rúk väčšími než ktorákokoľvek z generácií 20. storočia.

*Čo ešte považujete za úspech?*

Nedosiahli sme málo: v roku 1989 sme obnovili slobodu a ľudské práva, v roku 1990 sme mali prvú slobodnú voľbu, v roku 1993 sme založili samostatný štát, v roku 1998 sme potvrdili smerovanie na Západ, v roku 2004 sme vstúpili do Európskej únie, v roku 2007 do Schengenu a o dva roky neskôr sme zaviedli spoločnú európsku menu. Všetky kroky smerovali k tomu cieľu, aby si Slovensko konečne raz mohlo zasadiť k spoločnému stolu s najvyspelejšími demokraciami Európy.

Mnohé kroky boli ťažké, ale je to úspešný príbeh. Kalí ho síce nespokojnosť s tým, ako sa tu kradlo a kradne cez politické strany, no nápravu máme v rukách. Môžeme voliť a zastať sa pri tom poctivých politikov. Všetko závisí od volieb. Ak slušných ľudí nepodporia občania, tak sa bude kradnúť ďalej, ba môžu sa vrátiť aj staré časy. To je to čaro a zároveň riziko demokracie. No napriek tomu som nesmierne šťastný, že sa mi podarilo okúsiť týchto 25 rokov slobody aj so všetkými trpkosťami, prehrami a často aj pocitmi márnosti.

*Ste jedným z mála aktérov Novembra '89, ktorý otvorene priznáva, že sa Nežná revolúcia začala ako nevydarený pokus komunistickej Štátnej bezpečnosti*

*o prevrat, respektíve iné mocenské usporiadanie. Prečo sa to potom ŠtB vymklo z rúk?*

Netreba nič otvorene priznávať, udalosti sa proste nejako odohrali. Nepáči sa mi však, ako sa spolitizovalo skúmanie vyšetrovacích komisií 17. novembra vo Federálnom zhromaždení. Nepáči sa mi, ak ľudia, čo priniesli slobodu a otvorenú spoločnosť, nemajú odvahu hovoriť pravdu, otvoriť niektoré archívy, výpovede. To je predsa absurdné. Nedomnievam sa, že v Prahe pestujú iba prikrášené dejiny, ale občas to tak môže pôsobiť – vo vzťahu k vyhnaniu menších z ČSR po roku 1945, k nastoleniu komunizmu, k Štátnej bezpečnosti a k zneužívaniu lustrácií, alebo aj k rozbíjaniu federácie. Nakoniec sa pravda ukáže, hoci my tu už, zrejme, nebudeme.

*Tvrdenie, že pražskú demonštráciu na Národnej triede 17. novembra ovplyvňovala ŠtB, však akoby nahrávalo tým, ktorí vyhlasujú, že ľudí počas revolúcie oklamali, že sa nechali zmanipulovať.*

Vari fakty už nie sú faktami, ak niekomu „nahrávajú“? Revolúcia nebola fiktívnou, išli sme na doraz. Ku krviprelievaniu mohlo prísť v Prahe, aj v Bratislave. Okolo bratislavského Námestia SNP boli vtedy rozmiestnení ostreľovači, ktorí čakali len na rozkaz. Kto pochybuje, tomu to práve tento rok jasne povedal bývalý ústredný tajomník KSČ Miloš Jakeš.

Po 25 rokoch zozbieral odvahu, aby konečne priznal, že si prijal „čínske“, teda krvavé riešenie, iba jeho spolusúdruhovia ho v kľúčovom momente nepodporili. A ľudia, ktorí stáli na námestiach, si to dobre uvedomovali. Nikto z nich si nerobil ilúzie, že by komunisti nedokázali v mene udržania moci strieľať a zabíjať.

Ak aj „Nezná“ prebehla bez krvi, úsilie o slobodu stálo ľudí životy počas celých tých 40 rokov. V NDR už v roku 1953, desaťtisíce mŕtvych boli v roku 1956 v Budapešti, v roku 1968 krvácalo Československo a v roku 1970 sa zabíjalo v poľskom Gdansku... Aj v zostávajúcich desaťročiach zomierali ľudia v táboroch nútených prác, na železnej opone, pri vojenskom stave. Nežný bol záver, ale mohol byť takým aj pre váhu obetí v desaťročiach predtým. Demonštranti v roku 1989 si nemohli byť istí životmi a neboli účastníkmi žiadnej inscenácie, neboli „krovím“. Bez ich podpory by nás proste zatkli a bolo by po revolúcii. Za odvahu demonštrovať voči po zuby ozbrojenej moci tým ľuďom patrí rešpekt a nie posmešky.

Stojí za to jasne si povedať, že Slováci sa dokázali o slobodu a demokraciu prihlásiť zdola a razantne, že kládli požiadavky a dosahovali úspechy. Tu v Bratislave sme zlomili vedúcu úlohu strany. Už o dva dni skôr, ako rezignovala KSČ v Prahe, rezignovala KSS v Bratislave.

Tu sme 10. decembra ako prví v ČSSR zbúrali železnú oponu. Tu sme zrušili cenzúru, keď sme si vy-demonštrovali priestor v priamom televíznom vysielaní zoči-voči predstaviteľom režimu. To boli kľúčové zvraty v česko-slovenskom zápase o slobodu. Všetky

tri piliere totalitnej moci padli na Slovensku a podarilo sa to len vďaka obrovskej podpore verejnosti. Komunistov reakcia Slovenska prekvapila, pretože pevne verili, že buriči sú len v Čechách, ale na Slovensku sú s komunizmom ľudia zmierení. A to sa mýlili.

*Ste ostrým kritikom Václava Havla. Už pred šiestimi rokmi ste vyvolali rozruch tvrdením, že poza chrbát VPN uzatváral tajné dohody s komunistami. Stále si to myslíte?*

Nevyvolával som nikdy rozruch, ani nie som ostrým kritikom Václava Havla. Rozruch vzniká iba ak z toho, že na Slovensku novinári nepoznajú alebo obchádzajú historické fakty, ktoré už českí historici aj médiá dávno zverejnili. Fakty o tajných dohodách Václava Havla s komunistami opísal napríklad už v roku 2003 najznámejší český kronikár Nežnej revolúcie a Havlov súputník Jiří Suk. Jeho dielo sa v Českej republike stalo knihou roka a autor zožal mnohé ocenenia. O pár rokov neskôr to isté publikoval Havlov nástupca vo vedení Občanského fóra Petr Pithart. Mohol by som citovať i ďalších historikov a pamätníkov. Je komické, že na Slovensku dokážu určité médiá utajiť fakty týkajúce sa našej histórie tak dokonale, že ak ich niekto pripomenie, vyvolá hysterickú reakciu.

Je to aj dôsledok ukrývania archívu VPN. Skupina, ktorá ma odstránila z vedenia VPN, ukrývala archív hnutia pred skúmaním vyše 20 rokov, a to zabrzdiло výskum pramenných dokumentov slovenskej Nežnej revolúcie. Preto sa stále interpretuje len podľa spomienok aktérov, ktorí sú, pochopiteľne, predpojatí. Knihy vydal Schuster aj Čič, Mečiar a Čarnogurský, Gál i Zajac. To však nenahradí pramenné zdroje informácií, akým je napríklad archív VPN. Dnes už je konečne v Slovenskom národnom archíve, ale zatiaľ nie je skatalogizovaný a sprístupnený. Ak sa to raz urobí, tak sa verejnosť dozvie viac aj o vnútorných zápasoch vo VPN... ak to ešte vôbec bude niekoho zaujímať.

*Havel podľa vás zapríčinił, že sa na kandidátku VPN v prvých slobodných voľbách v júni 1990 dostali bývalí komunisti. Údajne vydláždil cestu takým ľuďom, ako boli Milan Čič či Rudolf Schuster. Nedalo sa tomu zabrániť?*

Václav Havel akoby sa v prvých mesiacoch po revolúcii Mariána Čalfu, ale aj Alojza Lorenca bál a robil im ústupky. No zodpovednosť za to, že sa totalitní komunisti dostali na kandidátku VPN, nenesie on, ale ľavicová frakcia vo vnútri VPN. Predstavoval ju najmä Fedor Gál a Peter Zajac. Hoci ten hádže vinu aj na pána Milana Šimečku staršieho, konkrétne vo veci hlasovania o účasti komunistov na kandidátke VPN.

Bolo viac ako groteskné, ak víťazné revolučné hnutie, ktoré sa postavilo proti normalizačnému režimu, postavilo na svoju kandidátku komunistov – normalizačných ministrov. A to takého druhu, ako



bol, povedzme, Milan Čič, ktorý bol pred revolúciou ministrom spravodlivosti, a teda aj väzňom „bratislavskej päťky“.

V čase, keď zastával úrad dočasného predsedu vlády, nebol lojálny VPN, ale KSS, a pokiaľ mohol, škodil nám. Ešte škandalóznejšia bola postava Mariána Čalfu.

Ten mal prsty v takzvanom obuškovom zákone a pred Novembrom '89 presadzoval prijatie „trojčlonej ústavy“, ktorá mala paralyzovať slovenské šance na dovŕšenie federalizácie štátu. Bol to chránenec Vasila Biľaka, a keďže v Prahe „dělal Slováka“ už dlhé roky, neodhodlal sa ani pri rokovaniach s nami hovoriť pred českými politikmi po slovensky. Pôsobil ako ponížnený lokaj. No ukázalo sa, že je to nebezpečný hráč. Mám dôvody si myslieť, že Václava Havla vydieral.

*Spomenuli ste Fedora Gála a Petra Zajaca. Tí však odmietajú vašu kritiku. Zajac povedal, že hovoríte „čistú fantazmagóriu“ a Gál zase tvrdí, že ste si vytvorili vlastné konšpiračné teórie. Vraj trpíte traumou a robíte si z nich obetných baránkov za vlastné zlyhanie. Ako je známe, tesne pred prvými slobodnými voľbami v júni 1990 ste odstúpili z kandidátky po tom, ako sa objavili informácie, že ste mali byť spolupracovníkom Štátnej bezpečnosti.*

Keď rozprávam o tom, že Václav Havel opustil revolučný program a urobil s komunistami dohodu, aby ho „starorežimní“ poslanci Federálneho zhromaždenia zvolili za prezidenta, nehovorím nič iné, ako to, čo konštatujú českí historici. Darmo sa títo páni ježia. Je komické, že práve títo dvaja ochrancovia normalizačných komunistov – Fedor Gál sa neskôr aj živil ako poradca Čalfu – natrúsili v neskorších rokoch toľko antikomunistických rečí a článkov. Pritom práve aj ich hlasmi sa zlomila pôvodná vôľa VPN nevypustiť cez svoju volebnú kandidátku komunistov-normalizátorov do novej politiky.

*Ako ste to vtedy vnímali?*

Príbeh to je banálne jednoduchý. Moji dvaja-traja ambiciózni kolegovia z vedenia VPN, takí, čo sa nehrnuli do boja v čase totality – aj sami sa označujú za ľudí zo sivej zóny – sa rozhodli ovládnuť VPN. Netrúfali si však súperiť o líderstvo VPN v demokratickej súťaži, a tak siahli po neštandardných nástrojoch. Ak by dnes mali podľa pravdy povedať, prečo ma tak potrebovali odstreliť, asi by sa cítili trápne.

Boli to hlúpe dôvody, ktoré nemali prevážiť nad spojenectvom a dôverou ľudí Novembra '89. No oni sa začali stretávať s donášačmi kompromitujúcich materiálov, potajme sa dohadovali s mojimi nepriateľmi – vlastne to boli nepriatelia VPN – od Rudolfa Schustera cez bývalého rozviedčika Ciklaminu a ministra vnútra Vladimíra Mečiara až po ľudí z nového vedenia KSS.

Spojencov hľadali a našli aj v redakciách komunistického tlače, medzi funkcionármi tieňových strán

KSS z Národného frontu... Jednoducho všade, kde boli komunisti ohrození ťahom VPN za reálnym odstránením vedúcej role komunistickej strany a vyrovnaním šancí medzi komunistami a nekomunistami.

Rudolf Schuster vo svojich memoároch spomína, ako si ho získali prisľubom kanadského veľvyslanca. Garantovať mu to musel aj prezident Havel – Schuster zdôrazňuje, že za mojím chrbtom. Plukovníkovi Ciklaminu zasa ktosi prisľúbil návrat do vysokej funkcie. Vďaka nelegálne získaným informáciám StB sa Fedor Gál a jeho skupina na lustrácie dobre pripravili a dokonca si v nich zahráli lustračnú „popravčiu“ čatu.

Z kandidátky VPN zlikvidovali 35 ľudí, väčšinu nepravom. Pritom zrejme vedeli, že lustrácie sú v podstate sfaľované, keďže vtedajší federálny minister vnútra Richard Sacher dal ukryť lustračné zoznamy takmer dvom stovkám najvyšších česko-slovenských politikov. Chránil najmä seba a Václava Havla. Na jar 1990 by ani jeden z nich neprešiel lustráciami. Takže voličov v prvých slobodných voľbách naša federálna vláda podviedla. Mysleli si, že lustrácie kandidátov prebehli, no nebolo to tak. Lustrovali sa len niektorí, na ktorých ktosi mocný namieril prstom. Tak, ako na mňa.

*Opierate sa o nejaké dôkazy?*

Prvý predseda českého úradu, ktorý zodpovedal nášmu Ústavu pamäti národa, Pavel Žáček zverejnil po 17 rokoch pravú aj falošnú lustračnú kartu Václava Havla. Publikoval i tajný rozkaz z 2. apríla 1990, ktorým dal Sacher zablokovať lustrácie Havla a ďalších politikov. Zverejnil aj názor, že moja lustračná likvidácia nebola nedorozumením, ale politickým rozhodnutím. Koho? Žáček aj ďalší historici chtiac-nechtiac pripúšťajú, že Hradu. To však treba ešte skúmať. Isté je, že centrálna moc si chcela podrobiť príliš autonómnu VPN, aj to, že zastrašenie, plynúce z mojej likvidácie mohlo účinkovať – a zo skúsenosti viem, že aj účinkovalo – na celú skupinu nových slovenských politikov.

Náhle sa niektorí predbiehali v oddanosti pražskému centru, respektíve federácii. Ale keď som sa s nimi rozprával, vysvitlo, že sa trasú z obáv pred bezohľadnosťou federálnych lustrátorov. Obvinenia sa totiž dali poľahky aj vyfabrikovať. Už sa začalo hovoriť i o takzvaných agentoch F, čiže Fantómoch. Tí boli vraj takí nebezpeční, že nemali žiaden záznam. Takže, ako sa dal rozpoznať tento super agent? Iba odhadom znalcov z OF, ktorí riadili federálne ministerstvo vnútra. To už lustračná mánia dosahovala vrchol a myslím, že práve v tých mesiacoch si Praha zarobila na budúci rozpad spoločného štátu. Slovenskí politici boli síce zľaknutí, ale na to poníženie, zneistenie a strach nezabudli. Ostala hlboká nedôvera a istota, že pokiaľ ostane všetko po starom, tak kto skríži cestu pražskej moci, v politike neprežije.

*Akú úlohu v tom zohral Vladimír Mečiar?*

Boli to práve lustrácie, ktoré zrodili aj kariéru Vladimíra Mečiara. Konečne sa zblížil s mojimi politickými odporcami zvnútra VPN. Potykali si a spoločne si vymieňali informácie, potrebné na lustračnú likvidáciu. Kľúčový moment, ktorý ovplyvnil budúcnosť Slovenska však neboli moje lustrácie. Nastal až o nejaký týždeň neskôr v tej povestnej kinosále Mozartovho domu, kde si víťazné hnutie VPN vyberalo po prvých slobodných voľbách premiéra. Vyberalo sa dlho, kandidátov sme spovedali, skúmali ich plány aj minulosť.

Ak by Fedor Gál či Peter Zajac vtedy čo i len naznačili, že Mečiar im dodával ilegálne získané informácie ŠtB, že prekračoval zákon aj svoje ústavné kompetencie, potom by sa nikdy nestal ničím, už vôbec nie slovenským premiérom. Takto Fedor Gál a Peter Zajac doslova stvorili premiéra Vladimíra Mečiara. Mlčali vtedy, keď mali zakričať: On je nebezpečný! Ale zakričať nemohli, lebo v tom zneužívaní informácií z archívov ŠtB boli jeho komplicmi. Odvtedy už lustrácie boli len kombináciou vydieračstva a skrývania evidencií podľa záujmov Hradu a federálneho ministerstva vnútra, respektíve ich tunajšej provinčnej agentúry. Kto ich poslúchal, toho chránili a jeho kariéra stúpala.

*A kto nie?*

Kto zostával od Prahy nezávislý, či dokonca kritický, toho mohli kompromitovať. Raz akože „unikli“ z federálneho ministerstva zoznamy slovenských novinárov, inokedy kňazov, spisovateľov, matičiarov... Či boli tie údaje a mená pravé? Nik to nemohol overiť. Podniky a školy, závody aj strany, redakcie i umelci – všetci si dobrovoľne žiadali prelustrovanie. „Agentománia“ sa rozkrúcala ako v 50. rokoch. Za vzletnými rečami o morálke a očiste politiky sa dial pravý opak. Preto boli napríklad v slovenskej vláde po slobodných voľbách prinajmenej traja ministri, ktorí nemali prejsť lustráciami, na čele štátu stál prezident, ktorý nemal prejsť lustráciami, a v národnom aj federálnom parlamente sedeli desiatky takých ľudí.

Nastala fáza veľkých verejných popráv, prenášaných v priamom prenose, potom fáza kupčenia so zväzkami. Zväzky a evidencie ŠtB federálna moc nikdy nezverejnila, hrala s nimi svoj mariáš až do zániku ČSFR. Všetko to zneužívanie archívov ŠtB si vraj lustrátori ospravedlňovali ako obranu federácie! Slovenská politická elita sa zvižala v strachu pred novým bičom, ktorý si na nich uplietla centrálna moc. Pred mojimi očami sa razom z nejedného bohatierskeho stúpenca „vlastnej stoličky aj hviezdičky“ stal zľaknutý a poslušný federalista. A VPN upadala. Po mojom zlikvidovaní už mali noví českí politici gálovcov len za regionálnu pobočku pražskej moci. Po rokoch sa Fedor Gál na to ponížujúce postavenie neraz posťažoval vo svojich spomienkach.

*V Nežnej revolúcii sa angažovali aj slovenskí študenti*

*a predstavitelia ich hnutia ako boli Zuzana Mistríková, Tóno Popovič alebo Juraj Vaculík. Ako si na nich spomínate?*

Tóno Popovič bol výborný rečník, hoci bol vtedy ešte len mládenček. Ten jeho prirodzený talent sa neskôr prejavil v jeho občianskych aktivitách alebo aj v profesii. Je výborným dirigentom a teraz riaditeľom SOZA. Zuzka Mistríková bola trpezlivá, zmierlivá diskutérka aj vo chvíľach, keď boli ostatní nervózni. Juraj Vaculík bol nenápadnejším, ale viem, že platným lídrom študentov. Boli to výborní partneri. Domnievam sa, že hold patrí ešte niekoľkým stovkám, ba tisíckam študentov, čo išli burcovať na školy a na fakulty. VPN v nich mala v prvých týždňoch kľúčových spojencov. Pomáhali nám aj pri zvolávaní ľudí na demonštrácie, robili to na internátoch, napríklad cez internátne rádiá. Boli v nich statoční mladí ľudia, ktorí riskovali veľa, keď pozývali študentov na demonštrácie a vyzývali na generálny štrajk.

*Je pravda, že sa už v Novembri '89 prejavili zárodoky budúcich sporov v spolunažívaní Čechov a Slovákov?*

VPN prijala 12-bodový program a je príznačné, že keď Občanské fórum o deň neskôr prijalo svoj so siedmimi bodmi, tak v niektorých z nich sme sa nenašli. Naším prvým bodom bolo spraviť zo Slovenskej národnej rady skutočný demokratický orgán, ktorý zosobňuje vôľu Slovenska. A desiaty bod bol vytvoriť naozaj partnerskú federáciu. Ani jedna z týchto tém sa v programe našich partnerov z Prahy nezjavila. Akútnosť problému nedemokratickosti federácie a potrebu zlepšenia v česko-slovenských vzťahoch si v OF vôbec nevšímali.

Touto nevšímavosťou trpeli ešte nejaký čas, až zrazu ten problém začali vnímať s opačnou optikou – hystericky. Potom náhle v každom, kto hovoril v mene záujmov ľudí žijúcich na Slovensku, videli separatistu a nacionalistu. Politická komunikácia trpela tým, že mnohí noví českí politici boli nedovzdelaní v reáliách Slovenska. A po prvých slobodných voľbách sa ukázalo, že nové hnutia poslali do parlamentov aj kopec nezmyselne nadutých a nie vždy kvalitných poslancov. A práve táto „poslanecká prvá pena“ mala historicky rozhodnúť o budúcom spolužití či nespolužití v ČSFR.

*Prečo sa VPN pri rokovaniach s Občanským fórom o budúcom prezidentovi Československa rozhodla uprednostniť Havla pred Alexandrom Dubčekom, ktorý tu bol oveľa populárnejší?*

Spočiatku práve spomenutá ľavicová frakcia vo VPN veľmi presadzovala Dubčeka, no ja som sa obával reprízy situácie z roku 1968. Bolo to začiatkom decembra 1989, existovala ešte ŠtB aj ľudové milície, armádni generáli ešte koncom decembra zvažovali vojenský prevrat. Považoval som vtedy za riskantné, aby sa Dubček stal prezidentom a tým aj vrchným veliteľom armády. Mohlo sa totiž stať, že by bol znova postavený pred dilemu, či dá alebo nedá rozkaz

česko-slovenskej armáde brániť občanov pred Sovietmi, alebo pred nejakou časťou česko-slovenských vojsk či milícií.

Bol som presvedčený, že na prvé obdobie by sa prezidentom mal stať človek, ktorý bude mať dosť odhodlanosti, aby takú situáciu vyriešil. Nechcel som testovať, či by to Dubček zvládol. Jeho čas mal ešte prísť! Hlásim sa k tomu, že to bola práve slovenská delegácia, ktorá sa zasadzovala za to, aby sa prezidentom stal najprv Václav Havel. Nebol to však nijaký naivný darček českej reprezentácii. Vyžiadali sme si od OF partnerskú dohodu, že dodržíme rovnováhu ústavných činiteľov a VPN bude menovať predsedu federálnej vlády.

*Václav Havel mal byť však iba dočasným prezidentom...*

Áno, získal som od neho sľub, že prezidentom bude len do prvých slobodných volieb, ako to napokon vtedy aj sám chcel. Voľby by vlastne skončili tú rizikóvu situáciu, do ktorej som nechcel posilať Alexandra Dubčeka. Nepochybovali sme, že do volieb alebo vďaka nim sa zruší ŠtB a nebude hroziť, že by proti ľuďom zasiahla vlastná alebo sovietska armáda. Bol som si istý, že po tých voľbách bude správny čas, aby do kresla prezidenta zasadol Dubček. Václav Havel to sľúbil nielen mne, ale aj Dubčekovi vo viacerých osobných rozhovoroch počas decembra '89. No v lete som už nemal žiadnu pozíciu, z ktorej by som to Havlovi mohol pripomenúť. A Dubček sa prezidentom nikdy nestal.

*Vaši bývalí druhovia z VPN Fedor Gál a Peter Zajac dnes tvrdia, že Dubček veľmi túžil stať sa prezidentom, a keď mu tú funkciu prebral Havel, psychicky to neuniesol. Vraj sa dokonca rozplakal. Je to pravda?*

Dubček nebol taký slaboch, ako ho vykresľujú títo jeho nepriatelia. So svojimi sklamaniami sa nezveroval, ani neplakal, kade chodil. Je pravda, že sa cítil sklamaný a neskôr, v lete 1990 aj podvedený, lebo Havel sa rozhodol zabudnúť na dohodu a kandidovať znovu. A jeho zaslzené oči... No viete, keby som sa rozrozprával o slabých a hysterických momentoch, ako sa kto správal, či už je to Václav Havel, Peter Zajac alebo Fedor Gál, tak by som mohol práve tak poškodiť ich osobný obraz vo verejnosti, ako to oni robia nebohému Dubčekovi. Nie je to fér. Tým neustálym poškozovaním obrazu Alexandra Dubčeka iba nešikovne zakrývajú nepríjemnú pravdu, že ich politický protežant Václav Havel neslušne porušil dohodu s Dubčekom na tému prezidentstva po prvých slobodných voľbách. Také dodržanie alebo porušenie slova prezidenta, to je vari aj čosi vážnejšie, než či sa Dubčekovi v istej chvíli zaslzeli oči.

*Dohodu, že bude prezidentom len do volieb, Havel nedodrжал. Ako ste na to reagovali?*

Hneď po Novom roku som mu pripomenul, že v novoročnom prejave neprečítal text, na ktorom sme sa dohodli pred jeho voľbou za prezidenta. Nezjavila

sa tam jasná zmienka, že z funkcie odíde po slobodných voľbách. Hoci to pred nami všetkými sľúbil a predstavoval sa nám ako človek, ktorý tú funkciu neznaša a prijíma ju ako veľkú obeť s veľkým sebazaprením. Ako vieme, túto obeť bol nakoniec ochotný prijímať ešte niekoľko ďalších volebných období. Žiaľ, OF nedodržalo ani druhú časť dohody a funkciu federálneho premiéra ponúklo komunistovi Mariánovi Čalfovi. Stalo sa to potom, čo komunisti Havlovi vysvetlili, že ak zabudne na dohodu s VPN a do čela federálnej vlády dá ich nominanta, dajú mu sľub, že prezidentom bude „Čech-nekomunista“.

Havel súhlasil a hodil nás cez palubu. Ja som ho za nedodržanie dohôd medzi OF a VPN kritizoval. Dôsledkom bolo aj to, že som odmietol vstúpiť do federálnej vlády a spolu so mnou i väčšina predstaviteľov VPN. Preto tá federálna vláda Mariána Čalfu, ktorá vznikla 10. decembra 1989, mala historicky najnižšie zastúpenie Slovákov a pri svojom menovaní tam zo Slovenska bol hádam iba Ján Čarnogurský, aj ten už nebol za VPN. Budoval si vlastné hnutie a s českou stranou rokoval na vlastnú päsť. S Čalfom, ktorý bol jeho bývalým spolužiakom zo štúdia práva, vytvoril napokon tandem a stal sa podpredsedom federálnej vlády, už vlastne za KDĽ.

*Dodržali komunisti dohodu s Havlom?*

Aj Václava Havla komunisti v tom sľube oklamali, pretože už v pondelok dali vo federálnom zhromaždení návrh na priamu voľbu prezidenta, teda aby o tom hlasovali občania. Čiže prezidentom sa naozaj mohol stať Čech-nestraník, ibaže by to vôbec nemusel byť Havel. V bleskových prieskumoch verejnej mienky bol z desiatich kandidátov na poslednom mieste. Havel sa ocitol v slepej uličke. Kandidatúru už slávnostne ohlásil, no v priamej voľbe nemal šancu. Vtedy začal s dohodami za naším chrbtom. Okamih, keď Havel opustil etiku disidenta a vydal sa kľukatými cestičkami kariérneho normalizátora Mariána Čalfu, si všimli mnohí historici, jeho životopisci ako napríklad John Kean, no i jeho priatelia. To bol koniec disidenta Václava Havla ako človeka žijúceho v pravde. Začala žiť bytosť politik Václav Havel. A tá zmena znamenala vlastne aj koniec revolúcie. Proti vôli nového centra vtedajšieho štátu som nemal veľa šancí.

*Hovorili ste o dohode Havla s komunistami. Jeho druhovia z tých čias to však vysvetľujú tým, že disidenti a aktéri Novembra '89 boli na ich pomoc odkázaní, pretože o chode a riadení štátu a vládnych inštitúcií nič nevedeli. Vraj sa potrebovali zaučiť a Čalfa im s tým pomohol.*

Tak to sme si mali zobrať posledného náčelníka ŠtB Alojza Lorenca za ministra vnútra? Veď to bol profík! Nie, to sú iba táraniny. Veď napríklad taký federálny premiér predsa nevykonával riadenie rezortov. Bola to len politická funkcia. Ani ministri nemali na starosti výkon rezortu, sú tam na to stovky

odborníkov, ktorí sú do toho každodenného výkonu zasvätení. Minister mohol byť vtedy a môže byť aj teraz politikom. Počas revolúcie išlo za tých pár mesiacov, čo nás delilo od slobodných volieb, o celkom iné veci.

Šlo napríklad o to, ustrážiť archívy tajnej polície. Vtedy zmizli napríklad materiály na Ivana Čarnogurského, lustrovali Jána Langoša, pátrali po materiáloch na mňa... Jednoducho, komunisti využili každú chybu pražských revolucionárov, ktorí ich nechali priamo pri zdroji a ešte ich aj považovali za dôveryhodných. Normalizační komunisti od nového roku 1990 nachádzali u Havla o to vrelšie prijatia, o čo viac sa v ňom stupňovala nechuť voči Dubčekovi, v ktorého postave videl pripomienku svojho sľubu o dočasnom prezidentovaní. Aj ja som mu ho pripomínal a Havel vedel už po svojom zvolení, že ten sľub nemieni dodržať. Bol to napohľad banálny motív, ale Václav Havel akosi uveril vo svoju misiu, v akési nadpolitické poslanie, pre ktoré zrazu nemienil odísť z Hradčian. To ho viedlo k preorientovaniu sa smerom k spojenectvám s normalizátormi typu Čalfu. Tí mu nepripomínali žiadne dohody a z podpory Havla si urobili stratégiu prežitia, a potom aj bohatnutia.

*Spomínali ste, akú úlohu zohral pri diskreditácii vašej osoby Mečiar. Peter Zajac však tvrdí, že keď Mečiar po rozkole v hnutí odišiel z VPN, šli ste s ním a pomáhali mu zakladať HZDS. Je to pravda?*

Našťastie existujú prezenčky vzniku frakcie VPN-ZDS, aj vzniku HZDS. Keď sa VPN delilo, ja som z politiky odišiel. Nešiel som ani na to prvé, veľmi emotívne stretnutie, kde vznikala frakcia VPN-ZDS, bolo to v bratislavskom Ružinove u starostu. Je pravda, že mi volal Andy Hryc aj Mečiar do bytu. Ja som sa obom za ponuku poďakoval, ale nikdy som nemienil byť členom Mečiarovho hnutia. Ponúkol mi to ešte raz, aj s kandidatúrou do SNR, bolo to pred voľbami 1992. A znovu som odmietol vstúpiť do HZDS. Preto som až do volieb 1998 zostal mimo parlamentu.

*Pamätníci tých udalostí hovoria, že keď Mečiar prišiel do VPN, pôsobil ako veľmi fundovaný odborník, nadaný a razantný politik. Nikto vraj vtedy netušil, že má sklony k autoritárstvu a baží po moci. Ako je možné, že mu všetci naleteli?*

Ale nie, v ničom sme mu nenaleteli. Mečiar sa predsa v januári 1990 nestal premiérom vlády! Vtedy bol ešte iba radovým členom Čičovej vlády. Bol mlčanlivý a málo sa objavoval na verejnosti. Až do marca 1990 nikdy nebol na žiadnej tribúne VPN, nikdy som ho nepozval do vedenia hnutia, ani nemal žiadny dosah na formovanie jeho politiky. Bol iba dočasným nominantom dočasnej vlády tak, ako mnohí iní, na ktorých mená si dnes už ani nespomeniete.

Veď tá vláda mala do dvadsať členov a väčšina

z nich zmizla niekde v prepadlisku dejín. Tak by bol zmizol aj Mečiar, nebyť toho, že sa na ňom v kríze vnútornej súdržnosti VPN zhodli gálovci aj s Milanom Šimečkom starším. Ten návrh odznel práve v byte Petra Zajaca, kde sa – žiaľ, opäť za mojím chrbtom – dohodli, že Mečiara akceptujú za premiéra slovenskej vlády. Bol im načas spojencom proti mne, ale cena, ktorú za to zaplatilo VPN, a neskôr aj Slovensko, nebola malá.

*Názov revolúcie z Novembra '89 je naozaj výstižný. Bola až príliš „nežná“. Najmä k vysokým funkcionárom režimu a straníkom, ktorí mali na rováši rôzne zločiny. Nikoho z nich dodnes nepotrestali. Naopak, zatiaľ čo obeť režimu dnes často živia, bývalí „papaláši“ si užívajú nahonobeného majetku, podnikajú, alebo sa tešia z vysokých dôchodkov. Nie je to hanba?*

Áno, spravodlivosť u nás naozaj ťahala a ťahá za kratší koniec. Ale je to aj preto, že revolúciu jej protagonisti v Prahe vlastne zastavili. Kto mal uvoľniť ruky súdom a prokuratúre – Čalfa? Veď si to priznajme. Nedlho po zvolení Václava Havla za prezidenta začali mať u nás opäť vrch bývalí režimisti a ten ťah za mocou a majetkami už nestratili. Za mojím chrbtom ma členovia OF aj vedenia VPN označovali za „prílišného revolucionára“. Trval som totiž na pokračovaní začatých zmien, na revolučnej paradigme ďalšieho vývoja, ale časť vedenia VPN sa už odvrátila od sľubov, čo sme dávali námestiam. Po voľbách 1990 by som bol žiadal pokračovanie v ráznejšej demokratickej politike. K tomu som však už nedostal šancu. Dopredu sa dostali iní ľudia a politika sa rozbehla po celkom iných koľajach, než v aké sme dúfali.

*Viacerí politici hovoria, že už je čas spraviť hrubú čiaru za minulosťou a prestať vyťahovať staré krivdy. Čo si o tom myslíte?*

Hrubá čiara je literárno-novinárska fikcia, no neexistuje v politike ani v skutočnom živote. O tom, kedy sa za čím dá spraviť hrubá čiara, nerozhodujú len tí, ktorí majú byť „odčiarknutí“, ale aj tí, čo boli obeťami. VPN mala správny program.

Po prvé: Prerušit' politickú, personálnu kontinuitu normalizátorov.

Po druhé: Ľudí, ktorí mali zodpovednosť za kolaboráciu a vlastizradu po okupácii pohnať pred súdy.

Po tretie: Ďalej sme chceli hnať pred spravodlivosť všetkých, voči ktorým by vystúpili ukrivdení ako žalobcovia.

Po štvrté: Chceli sme vysloviť žaloby aj za tých, ktorí sa slobody nedožili. Veď tu za 40 rokov nebolo možné žalovať nikoho z tých, čo nespravodlivo súdili, na výsluchu mučili alebo bili, čo posielali na smrť. To by bolo nastolilo akú-takú historickú spravodlivosť a dnes by sme netrpeli takým jej deficitom.

Nič z toho sa však neudialo. Spoločnosť sa nakoniec musela zmieriť s fiktívnym „vyrovnávaním sa s minulosťou“, keď napríklad eštabáci boli až done-

dávna chránení a ich mená nesmeli byť zverejnené. Naopak, odporcovia režimu boli špiny ako agenti a hádzaní do jedného vreca so skutočnými podliakmi. Ľudia krútili hlavami, ale takto je to doposiaľ. Preto nik už žiadnemu „vyrovnávaniu sa s minulosťou“ neverí. Dnes už k zločinom komunizmu pribudli zločiny postkomunizmu, ako únos či privatizácia za Mečiara, a oligarchického kapitalizmu – spis Gorila a podobne. Kto vie, či sa raz lavína tutlanej nespokojnosti nad neschopnosťou alebo neochotou elit nastoľovať právo a spravodlivosť neodtrhne a neprevalí všetko zasa novým snehom?

*Aké dnes máte vzťahy so svojimi druhmi z VPN a inými aktérmi Nežnej revolúcie. Z tobo, čo ste hovorili, je jasné, že s niektorými si už asi nemáte čo povedať...*

Ja si vážim každého, kto zozbiera odvalu a išiel na námestia, do generálneho štrajku, proste do revolúcie. Niektorí z mojich bývalých spolubojovníkov sa nevedia vyrovnáť so svojimi politickými zlyhaniami, beriem to s trpezlivosťou už 25 rokov. Čakám, kedy sa pohovoráme ako za starých čias. Stačilo by trochu obojstrannej pokory a priznať si, že v niečom sme naleteli, alebo že sme neboli pripravení na tie skúšky, do ktorých nás osud vrhol.

A zlo by bolo vyhnané! Dodnes sa teším priateľstvu takých vzácných mužov a žien revolúcie, ako je Mária Filková, naša prvá tajomníčka, Eugen Gindl, prvý šéfredaktor Verejnosti, Vlado Ondruš, prvý nominant VPN do vlády, Zuzka Gindl-Tatárová alebo profesor Jozef Jankovič, sociologička Oľga Gyarfášová či Tono Popovič, študentský líder, zakladateľ hnutia architekt Bohuš Kraus, Peter Lajda, vépeenár z Ružomberka, z rodiny Makovických, náš zahraničný organizátor Juraj Mihalik alebo Rudo Sikora, búrlivák s hrabľami, čo to všetko začal a desiatky ďalších.

Mám šťastie stretávať sa aj s priateľmi z ochranárskeho disentu, ako sú Katka Simončíčová či Elena Pätoprstá, aj z tajnej cirkvi ako je Anton Srholec a zopár ďalších. Môžem povedať, že z ľudí disentu alebo VPN, čo stáli na tej spoločnej „barikáde“, ani jeden neotočil, neuhol, ani nekradol. Ani jeden z nich nezbohatol klientelistickým využitím politiky. Žijeme svojím životom podľa hodnôt, ktoré sme si našli dávno pred Nežnou revolúciou. Hoci občas nejedného zamrzí, že to tu vyzerá, akoby tú revolúciu vyhrali tí druhí, čiže normalizátori.

*Niekedy to tak naozaj vyzerá.*

Máte pravdu. Bežní ľudia z námestí, ani politickí väzni či disidenti z tribún sa dosiaľ nedočkali ani satisfakcie, ani nastolenia spravodlivosti. Republika má chatrné demokratické inštitúcie a strany, ktoré majú hájiť záujmy voličov, morálne zlyhávajú.

Ak sme si však pred 25 rokmi naozaj uvedomovali, že to robíme pre svoje deti, potom budme v pohode. Už zreteľne vidno, že naši potomkovia si poradia so

slobodou aj s gaunerami, ktorí vyciavajú štátny majetok. Slovensko si uchovalo svoj cieľ, že chce patriť k Západu.

Udalosti po revolúcii boli ťažkou skúškou odolnosti, pre mňa najmä kvôli tomu, že to už čoskoro po decembri '89 nebol súboj s komunistickým režimom, ale boj vo vnútri víťazov revolúcie, napríklad aj proti nezávislosti VPN, ako aj proti tým, čo pripomínali – Havlovi a Občanskému fóru – s akým programom vlastne išli do politiky. Chceli sme od nich partnerstvo, dodržanie daného slova, dohód... OF však zväčša nevedelo byť pre VPN na dlhšie spoľahlivým partnerom a po jeho rozpade nastúpili do akcie moderní českí nacionalisti okolo Václava Klauza.

Preňho, ako to napísal práve pred tohtoročným výročím Novembra '89, bola separatizmom ešte aj tá úbohá a centralistická federácia z roku 1968, akú sme zdedili po Husákovi.

To potom nemohlo viesť inam, než k rozchodu. Dejiny takzvaného nežného rozvodu sú plné dier a polopráv, aj tie čakajú na budúcich historikov. Najlepším dôkazom je ovocie každej práce, aj politiky. To je skúška správnosti. Iba skúmanie činov aktérov politiky nás môže priviesť k poznaniu celého tohto príbehu, ktorý je oveľa zložitejší.

Nenadarmo ho známy český historik nazval „Labyrintem revoluce“. Skúmanie ešte potrvá pár rokov, vždy je to však lepšie, než si nechať ten simplictný obraz, ktorý sa nám predkladá s tým, aby sme už nič neskúmali a na nič sa nepýtali. Inak vraj tvoríme sprisahanecké teórie, prepisujeme minulosť a podobne. Nepotrebuje zabetónovanú pravdu o Novembri. Tá sa musí vyjaviť vo výskume, v debate, aj v polemike. Bol to najväčší historický zlom, v ktorom sa menil režim, hranice, sociálne aj vlastnícke vzťahy. Historici budú ešte dlho hľadať konečné znenia textov opisujúcich túto dejinnú etapu.

*Na záver malé odľahčenie. Jedným zo symbolov Nežnej revolúcie bola vaša čiapka, ktorú podľa vás nazvali „budajka“. Podobný kus je dokonca medzi exponátmi študentskej výstavy o Novembri '89 na jednej bratislavskej škole. Máte ju ešte? Nedáte ju do múzea?*

Mám ju a v zime ju potrebujem. Múzeum, to národné, ju odo mňa síce chcelo odkúpiť, ale myslím si, že pokým dobre slúži a hreje, nechám si ju na hlavu.

(Pôvodne: rozhovor RADOVANA KRČMÁRIKA s Jánom Budajom, Aktuality.sk.)

# RUDOLF DOBIÁŠ



## Z poézie

### BRIEŽDENIE

Hrst' teplej hlíny, Bohom siata tráva,  
po ktorej chodia bosí anjeli.  
A po nich človek. Slepý, nesmelý  
motká sa v dome, čo mu Pán Boh stavia.

Keď včasné slnko z podzemných vôd  
vstáva,  
aby sme, slepí, cez tmú prezreli,  
v tom božom dome, v malom vikieri  
už svietia. Vonia čerstvý chlieb a káva.

Roztvára sa vejár ciest a chodníkov,  
všetky mieria do štyroch strán sveta.  
Vo zvyškoch tmy semaforey svietia  
ako lampy v tmavých štólach baníkov.

Kríž križovatiek však všetky cesty križuje.  
Pútnici vedia, že je to kríž. Že kríž tu je...

### EŠTE SA CELKOM NEZOTMELO

Ešte sa celkom nezotmelo,  
ešte len slnko zapadá.  
Do úľa letí včela s peľom,  
omamne vonia záhrada.

V šere sa niečo zabelelo,  
zacvrlíkala cikáda.  
Niekto mi na horúce čelo  
páper pier nežne prikladá.

To ty si prišla! Celá v bielom,  
nevinná ako zamlada.  
Všade je ticho. A tak bielo!  
Všetko je taj a záhada.  
Zostaň so mnou. O chvíľu sa zotmí.  
Bojím sa vojsť sám so sebou do tmy,  
tam by si sa so mnou nestretla.  
Ešte nechcem zostať bez svetla.

### NEDELNÉ RÁNO

Je ráno, vstávam z popola,  
hoci len hústka zostala ho v peci.  
Zo sna ma budia moji poslovia:  
stromy a vtáci, láska moja. Všetci.

Nad mestom letia zvony z kostola  
v zlatistom svetle trblietu sa veci.  
Vlak tiahlo píska na dne údolia,  
na bielej skale raňajkujú žreci.

Je čas ísť. Poďme. V parku hartusia  
konáre dubov. Autá ešte spia.  
Na prechode pre chodcov je pusto.  
Straka si prisvojila semafor.  
To bude asi prvý ranný fór,  
čo čaká na zobudené ľudstvo.

### TICHO

Raz všetko stíchlo okolo mňa.  
Bola to ale veľmi čudná tíš.  
Ako keď pukne srdce zvona.  
Ako keď pred smrťou sa zatajíš.

Aj autobus stál na zastávke,  
no nastúpiť doň nemal kto.  
Iba po uzulinkej lávke  
šiel anjel – malé dieťaťko.

Trvala dlho tichá chvíľa.  
Čakala, že ju pochopím.  
Voľačo vo mne opravila  
a potom zmizla bez stopy.

Možno sa skryla niekde vo mne.  
Možno si inde našla byt.  
Ľahunká ako lúčne vône  
príde ma ráno zobudiť.

# OKNÁ

Narodil som sa v prvej polovici minulého storočia. Na rozdiel od dnešných detí, nenarodil som sa v nemocnici, ale doma a nie v paradnej prednej izbe, ale v komore. Bola sobota, prvé svetlo sveta, o ktorom som dovtedy nič nevedel, mi sprostredkovalo celkom maličké komorové okienko. Možno petrolejka, ak som sa narodil v hlbkej noci. Hlavne, že mi otvorili oči.

V tom čase okná dedinských chalúpok oproti dnešným boli iba okienka. Chalupa s dvomi takými okienkami, plus horné povalové mini okienko mi, ktovieprečo, ako malému chlapcovi pripomínalo ľudský obličaj.

Okná sú produktom pokročilej civilizácie. Jaskynný človek ich určite, nevymyslel, zato ľudia v zemľankách o nich istotne snívali. Nevie, kto vyrobil prvé okno, ale zaručene to bol človek Svetla. Svetlo tu bolo už pred človekom. Okrem iného je aj darcom tepla. Okná si z týchto milodarov uchmatnú vždy najviac. Nie vždy sa človeku chce vystrkovať hlavu z okna. Raz padá sneh, inokedy prší, fúka studený vietor, alebo je noc. Sú chvíle, kedy „ani psa nehodno von vyhnat“, ako vraví našinec. Vtedy majú okná pohotovosť. Človek sa zobudí, otvorí oči a prvé, čo urobí, je, že mrkne do okna, či už konečne prestalo pršať, alebo snežiť, či má ísť rozmraziť auto. Alebo okno otvorí, postaví sa predeň, pocvičí si, popreťahuje svalstvo, prečistí pľúca a ide do roboty.

Sú však aj ľudia, ktorí otvoria okná dokorán a pri pohľade na veľký výrez z panorámy sveta vzdychnú: „Panebože, však je ten svet pekný!“ Všetko im pripadá nové, nedotknuté, čisté, nefalšované, preto aj krásne. Kamkoľvek sa človek z okna pozrie, tam vidí zázrak. Má pocit, že je v galérii najsúčasnejšieho umenia. Koľké odtiene zelenej a hnedej namiešali lúky a polia! Hory sa vynárajú z fialového oparu ako z morských hĺbok. Veže a vežičky kostolov, hradov a zámkov sa pokojne a dôstojne vracajú do svojich osvedčených postojov. Lastovičky na telefónnom vedení sa ešte len dohovárajú na svojom dnešnom programe. Zamilované drozdy si neúnavne posielajú esemesky. Autobusy a autá ako veľké a malé chrobáky sa presúvajú z jedného konca mesta na druhý. A ľudia ako krvné doštičky prúdia v širokých cievach zobudených miest.

Vtedy okná idú od radosti vyskočiť z rámov. Okná totiž vedia, v čom spočíva ich hlavné poslanie. Nechcú byť iba výplňou otvorov, zanechaných v murive. Chcú byť sprostredkovateľmi posolstiev o stave sveta.

Malé okná – okienka – sú pomaly a iste vytláčané na perifériu miest a dedín. Zamrežované a takmer slepé pretrvávajú vo väzniciach, aby tí, ktorých sa to týka, namiesto do okien častejšie pozerali do seba. Občas zazrieme aj mrakodrapy zakliate do sklenených puzdier. Sú vyššie ako najvyššie katedrály, ale ľudia v nich nie sú na tom lepšie ako muchy v sklenom pohári. A sú aj vysoké okná katedrál, kostolov i kaplniek. Cez farebné vitráže vteká do nich iné, akoby upravené svetlo, ktoré má inú rýchlosť i hustotu, svetlo, ktoré hľadá okno v človeku, a keď ho nájde, rozpustí sa v hĺbinách jeho srdca a pomôže mu premeniť tmu na svetlo.

**Rubomír Feldek**

# TERAZ UŽ VIEŠ, KDE SA SKRÝVA BÁSEŇ

**LAUDATIO RUDOVI DOBIÁŠOVI**

**K OSEMDESIATKE, KTOREJ SA DOŽIL 29. 9. 2014**

Rudo Dobiáš je nielen spisovateľ, ktorého Boh obdaril veľkým talentom, ale rovnako veľká ako jeho talent je i jeho skromnosť.

Celé roky zhromažďuje a píše príbehy svojich spoluhráčov z čias, ktorých symbolom sa v jeho tvorbe stala jáchymovská klietka – ale správu o jeho vlastnom utrpení, tú treba hľadať dobreže nie s lupou. Zaiste, dá sa nájsť – našiel som ju aj vo štvrtých *Triednych nepriateľoch*, ale vôbec na ňu neupozorňoval názov kapitoly, tá správa bola skrytá v inom príbehu. Alebo zostaví antológiu *Básnici za mrežami* – no jedného básnika z nej vynechá: samého seba.

Hovoriť o takomto skromnom človeku je riziko – vychválím ho, a on ma potom pokarhá, že som ho prechválil. Rád však toto riziko podstúpim. Vôbec ho totiž nemienim prechváliť. Veď v jeho prípade stačí hovoriť iba fakty a citovať jeho myšlienky – a tie o ňom povedia viac, než by mohla povedať hocikáka moja chvála.

Áno: fakty plus myšlienky. Na portrét Ruda Dobiáša nevystačíme iba s faktom, že absolvoval jáchymovské peklo. Musíme k tomu pridať aj niektorú z jeho myšlienok. V jednej z básni hovorí, že v Jáchymove našiel „jas Božej lásky v čiernom uráne.“ A keď si zaspomína na Antona Srholca a ďalších vzácných spoluväzňov, povie, že „s takými ľuďmi bola radosť sedieť“.

Rudo Dobiáš sa narodil v roku 1934, iba o rok skôr ako jeho priateľ výtvarník Miro Cipár, či o dva roky skôr než ja, sme tu teda viacerí rovesníci. Na rovnaké udalosti, na aké reagoval on v Trenčíne, sme reagovali podobne aj my, o pár kilometrov ďalej, v Žiline. Keď zomrel v marci 1953 Stalin a o týždeň na to Gottwald, aj my sme si z toho robili žarty a uzatvárali sme stávky, ktorý ďalší štátnik má zrútané hodiny. Netušili sme, že za karikatúru, na ktorej sa Stalin a Gottwald stretnú v pekle v jednom kotle, by mohol aj gymnazista zinkasovať 18 rokov väzenia. Rudo Dobiáš ich zinkasoval. Zinkasoval ich aj za nás.

V dejinách poézie sa občas spomína 37-čka ako osudové číslo. 37-roční zomreli Puškin, Apollinaire aj Lorca. Rudo Dobiáš by nebol básnik, keby si aj on tú 37-čku nevšimol. Spomína ju napríklad v súvis

so svojím najmladším synom, ktorému režim robil také prekážky v štúdiu, že mohol doštudovať až 37-ročný. No hlavne na Ruda tá 37-čka osudovo dýchla, keď si vypočul rozsudok. „Mám 19 rokov a odsúdili ma na 18; 19 plus 18 je 37. 37 budem mať, keď vyjdem z väzenia,“ pomyslel si v tej chvíli.

Chvalabohu, pustili ho skôr – na amnestiu 12. mája 1960. Keď som mu v máji 2010 na scéne SND blahoželal k nominácii na Krištáľové krídlo, a zároveň som mu pripomenul 50. výročie tej amnestie, zvolal: „A skutočne! Päťdesiat rokov od amnestie! Celkom som na to zabudol...“ Aj vtedy zareagoval so svojou typickou zdržanlivosťou.

Vyjsť v máji 1960 z väzenia neznačilo, že ďalší život už bude prechádzka ružovou záhradou. Pamätám sa, ako zúfalo si hľadal ďalšiu perspektívu môj otec, keď už bol na takzvanej slobode. Nenašiel ju a zomrel. O to viac obdivujem Ruda Dobiáša a jeho vôľu zvládnuť život, nech ho čaká, čo ho čaká. A nečakalo ho nič ľahké. Hneď po amnestii si našho spomenula armáda – čakali ho ďalšie tvrdé dva roky. Ani po vojenčine sa s ním režim nemaznal. Mohol byť iba baníkom. Neskôr robotníkom v Slovniku. Zišlo mu na tej tvrdej životnej púti vôbec na um, že kedysi, ešte pred odsúdením, napísal aj pár básničiek a sníval o tom, že sa stane umelcom?

Odpoveď na túto otázku pozná predovšetkým on – no tušíme ju aj my. Láska k umeniu v ňom pretrvávala vždy, aj keď bolo na ňu minimum príležitostí. V Jáchymove, „tam sa nepísalo“, ale vieme, že na vojenčine – citujem z rozhovoru s Jankom Bábikom: „V Prelouči, kam nás prevelili niekedy koncom roka 1961, sa začal najsvetlejší rok našej vojenskej existencie. Založili sme divadelný krúžok a nacvičili dve Čechovove jednoaktovky, s ktorými sme vo vojenských súťažiach dobyli niekoľko víťazstiev. A keďže velitelia sa po mnohých neúrodných rokoch dožili takýchto úspechov, ich práporu, boli k nám veľmi ústretoví. Za odmenu sme si užili niekoľko vynikajúcich divadelných predstavení v pardubickom a kolínskome divadle.“

Čas, keď mal Rudolf Dobiáš vstúpiť do slovenskej literatúry, sa nezadržateľne blížil. Všimnime si v tejto



súvislosti jeho báseň Za Milkou Drugovou a v tej básni verš: „Čo zasiala, to v nás vyrástlo.“ V tej básni i v tom verši je sústredená Rudova vďačnosť. Slovenský rozhlas – a v ňom najmä redaktorka Milka Drugová – boli prví, čo mu umožnili uplatniť literárny talent. Po rozhlase aj časopisy pre deti a vydavateľstvo Mladé letá. Rudo Dobiáš sa totiž etabloval v slovenskej literatúre najprv ako spisovateľ pre deti. Nič nové v našich literárnych dejinách. Vždy, keď je zle, vraciame sa ku svojmu životodarnému prameňu, vždy znova začíname od rozprávky. V polovici sedemdesiatych rokov prišiel ďalší významný krok – a Rudo Dobiáš vkročil do slovenskej poézie. Jeho prvá zbierka Slávnosti jari vyšla v Slovenskom spisovateľovi v roku 1977. Bol som tam vtedy vedúcim redaktorom oddelenia poézie, a tak aj ja teraz pridám jednu 37-čku – aj tá kniha, od ktorej vyjdenia môžeme merať čas svojho priateľstva, vyšla pred 37 rokmi.

Keď si Rudo Dobiáš spomína na svoj básnický debut, ani vtedy nezaprie skromnú povahu. Hovorí: „V tých časoch bolo písanie pre deti a mládež bezpečnejšie, ako písanie pre dospelých. Ani vo svojej prvej básnickej zbierke Slávnosti jari som sa neodvážil čo i len naznačiť čitateľovi niečo o svojej minulosti.“ No tu už azda treba jeho skromnosť pribrzdíť. Aj navzdory „tým časom“ priniesol Rudo Dobiáš do slovenskej poézie celkom nový hlas. Láskový, a zároveň mužný. Nič si neidealizoval, no ani nad ničím nebedákal. Bol to básnik rúfusovského typu, čo každé svoje slovo garantoval skúsenosťou. A kto o nej čosi vedel, ten vedel aj to, že je to skúsenosť, akou sa mu nemohol vyrovnáť nijaký iný básnik. O jej sile sme sa presvedčili najmä v poslednom štvrtstoročí, keď sa Rudo Dobiáš rozhovoril aj rozospieval na plné ústa. Jeho básnická zbierka Medzi trávou a vetrom patrí k vrcholom slovenskej poézie. Samozrejme, rovnako dôležitá je i jeho prozaická tvorba. A takisto jeho literatúra faktu, jeho činnosť zostavovateľská, editorská aj redaktorská.

Keď sa ho raz – bolo to po vyjdení tretieho zväzku jeho Triednych nepriateľov – opýtal novinár, koľko takýchto kníh by sa dalo ešte urobiť, odpovedal Rudo Dobiáš: „Ešte tisíc“. Znie to ako hyperbola, no keď si spomenieme na tých osemdesiat tri tisícročia úhrnného rozsudku, čo vyrátať Ferko Mikloško vo svojej knihe Nebudete ich môcť rozvrátiť – tak to vôbec nie je prehnané. Ale aj keď má do tisícich kníh ešte ďaleko, ani tak nie je málo toho, čo sa Rudovi Dobiášovi po novembri 1989 podarilo zaznamenať z krutej minulosti, najmä z päťdesiatych rokov. A mal právo byť spokojný sám so sebou, keď povedal:

„Som šťastný, že som dostal šancu vypovedať aj to, čo sa dovtedy nedalo.“

Osemdesiatročné jubileum, ktorého sa, vďaka Bohu, náš priateľ dožíva pri plnej sile a zdraví – aj keď zubatá si už naňho siahla, no povedala si, že ho treba ešte nechať na svete, lebo tento bard tu má ešte svoje povinnosti – skrátka, toto jeho jubileum sa stretáva s 25. výročím nežnej revolúcie. Jubileum nežnej revolúcie zdanlivo nie je až také nesporné, aby sme ho mohli len bezvýhradne oslavovať. Mnohí dnes hovoria, že od nežnej revolúcie čakali čosi iné, že sú sklamaní, a podobne, a podobne. Každému takémuto sklamanému však hodno pripomenúť, čo na tému pred dvadsiatimi piatimi rokmi obnovenej demokracie hovorí Rudolf Dobiáš. Čo hovorí opakovane a dodnes: „Nežná revolúcia – to bola najšťastnejšia chvíľa môjho života. Od dojatia som plakal.“ Ten, kto má v hlave ešte tisíc kníh na tému totalitného utrpenia, nemôže rozmýšľať inak. Dobrý príklad dáva aj nám ostatným.

Na záver už len jeden citát z básnickej tvorby nášho oslávenca. Veľmi som si obľúbil jeho báseň Kam odchádzate, jáchymovskí chlapani – no citoval som ju už toľko ráz, že to Ruda môže aj hnevať, vzerá to potom, akoby už inú báseň nenapísal, alebo akoby som ja už nijakú inú nečítal – a tak ju dnes citovať nebudem. Dnes, na záver tohto laudatia, zacitujem báseň z inej jeho básnickej zbierky, z Rozhovorov s Rút. Báseň sa volá O básni, ale mohla by sa volať aj O srdci, a kto si ju vypočuje, nebude pochybovať, že jej autor, náš vzácný jubilant, je jedným z najväčších slovenských básnikov.

Teraz už vieš, kde sa skrýva báseň,  
za koľkými hradbami má sídlo.  
Vidíš ju zblízka: má zlomené krídlo,  
no i tak stojíš o jej bozk a priazeň.

Je ako loď, ktorá nemá prístav,  
bez kormidla na vlnách sa kníše.  
Hľadá svoje kráľovstvá a ríše,  
svojich démonov i svojho Krista.

Je však aj báseň, ktorú nosíš v srdci.  
Je maličká, no zato hodna úcty.  
Namiesto teba bdie, keď v noci spíš.

Tak môžeš počuť v jej nečujnom hlase,  
aká je šťastná, že je tvoja zase,  
že spolu s tebou môže niesť tvoj kríž.

# NA CESTÁCH

## Rozhovor S IVANOM ČIČMANCOM

*Bez kríža je človek túlavý...*

(V stave žlče, Ján Ondruš)

*V chladných mesiacoch zvyčajne najväčšmi túžime po slnku. Ťahá nás to za teplom a pokojom. Vedci nedávno vyskúmali, že poblad na oheň, ktorý v našom podvedomí vytvára asociáciu tepla a jedla, pochádzajúceho z praveku, nám znižuje krvný tlak a navodzujúce príjemné pocity. Vnútorný pokoj sa stáva komoditou. Nieкто sa nás snaží presvedčiť, že po dlhšej dobe náhlenia sa, zabezpečovania sa, je prirodzené nárokovať si na chvíľku radosti. Úmerné kropaje úmerného boja, v ktorom bojujeme sami so sebou a za seba. Nieкто nám chce povedať, že všetko – absolútne všetko – sa dá kúpiť. A že to vydrťe nás potom urobí usmievajúcimi sa. Dovolím si povedať, že sme národom, ukotveným v realite, no napriek tomu dokážeme snívať. Sme ochotní vydávať nadštandardnú námahu, aby sme si vedeli splniť svoje sny. Vieme vzdorovať, protestovať, nebojíme sa povedať nahlas, čo chceme.*

*Mám šťastie, že Slovákov s podobným názorom spoznávam. Áno. Aj to sme my. Rada cestujem Slovenskom, i Európou a pýtam sa ľudí – ako vidia nás – Slovákov a tiež sa nehanbím pýtať sa, ako sa vidíme my sami. Snažím sa nájsť to, čo spája mladú generáciu s tou staršou, no nezabúdať na rozdiely. Preto som sa rozhodla pri mojej poslednej súkromnej ceste, vedúcej paradoxne na sever – do Nórska, vyhľadať Ivana Čičmanca. Stretli sme sa v posledný sychravý októbrový deň. Šla som teda na sever s otázkou v sebe, ako sa definovať. S otázkou, čo v nás, Slovákoch, tlie. (D. Z.)*

*Taxíkom po zasnežených uliciach. Tomografia mozgu. Vraj zatiaľ nie nádor.*

*Cudzí ľudia sa tvária, že im na tebe záleží.*

*Všadeprítomná ozvena búchajúcich dvier.*

*Ešte si celkom nezúfaš. (I. Č.)*

*Vaša činnosť je rôznorodá. Prešli ste si povolaniami ako učiteľ, publicista, prekladateľ, ale sprvoti (po emigrácii) ste vykonávali i profesie intelektuálne nenáročné. Nejednen mladý človek sa v súčasnosti rozhodne odísť zo Slovenska a usadiť sa v novej krajine, ako by bol Abrahámom, putujúcim za zaslúbenou krajinou. Čo by ste odporúčali takémuto človeku? Aké nuansy by ste*

*vedeli pocítiť v statuse dnešného človeka, ktorý odišiel zo Slovenska a 27-ročného Ivana Čičmanca v roku 1969?*

Neviem, či mám právo odporúčať niečo ľuďom. Každý by mal počúvať svoj vnútorný hlas a využívať tie možnosti, čo mu svet a život dávajú, bez ohľadu na to, či sa rozhodne realizovať sa doma, alebo za hranicami. Rozdiel je tu značný medzi situáciou, v akej som bol ja a moji krajanovia, ktorí sa rozhodli emigrovať pred 45. rokmi a teraz. Vtedy sme si hovorili: „Bodaj by sme mali možnosť, bodaj by nám to dovolili ako v Juhoslávii, odkiaľ ľudia chodili na západ!“ Mohli sa vracieť, nik ich za to netrestal, ale od nás to bolo viac-menej zakázané. Takže my sme vedeli, že keď odchádzame, porušujeme zákon a že sa zrejme už nikdy nevrátíme domov. Pre dnešných ľudí už nie je trestné odísť za hranice, realizovať sa tam a kedykoľvek sa vrátiť. Svet sa stal otvorenejším. Azda ale môžeme poradiť toľko, aby nemali veľké nároky a veľké očakávania. Treba byť pripravený na určité sklamanie, či odpor prostredia. Napríklad ja som spočiatku vedel, že budem musieť pracovať ako robotník. Chvalabohu, nebál som sa manuálnej práce, bol som na ňu zvyknutý. Doma som brigádoval, po maturite som musel pracovať ako politicky nespohľadlivý človek rok na stavbe. Až potom ma vzali na štúdium. Výhodou dnešných mladých ľudí je, že sú viac jazykovo vybavení, ale málokto ovláda jazyk cieľovej krajiny dokonale, čiže tu odporúčam trpezlivosť a tiež snahu učiť sa. Rovnako tiež je dôležité aj zvykať si na novú kultúru, mentalitu, vyhmatať prostredie, návyky prostredia a hľadať rovnováhu medzi tým, aby si človek zachoval identitu, aby sa neodcudzil od svojich koreňov, či už rodinných, národných, kultúrnych, či profesionálnych, no zároveň, aby sa včlenil do nového prostredia bez prítomnosti agresivity alebo negatívnych pocitov, pretože aj na tie človek prirodzene natrafí. Po príchode do inej krajiny sa možno človeku niektoré veci zdajú nezrozumiteľné. Často nastávajú nesprávne interpretácie a následné reakcie môžu byť mylné. Osobne nemám nič proti tomu, ak prisťahovalci využívajú vysoké sociálne výhody, ale nepokladám za správne, ak na nich donekonečna lipnú. Neprosiepa to jednak rozvoju jednotlivca a narúša to aj prirodzenú dôveru krajiny voči takémuto jednotlivcovi. V súčasnosti majú ľudia

stále väčšie očakávania, ale to nám tvrdili aj naši rodičia, že aj my očakávame viac, čiže toto nie je generálny problém. No rozdiel je v tom, že dnes je Slovensko integrované do rozvinutého sveta, zatiaľ čo my sme prišli do cudziny z iného systému. Ale považujem za potrebné ešte raz zdôrazniť, že mňa ten brutálny systém doma naučil nebať sa tvrdej práce.

*Naštvál som sa a odcestoval do stavu netúžby...*

(I. Č.)

*Aký je vzťah vašich pseudonymov Petra Liptovského, Vlada Záhora, Viliama Krajca, Igora Orfana – a Ivana Čičmanca? Má každý svoje vlastné srdce, vlastný osud? Interpretuje slobodu každý z nich rovnako?*

Myslím, že ja nie som Fernando Pessoa, či *Søren Kierkegaard*, ktorí si naschvál zvolili pseudonymy, aby mohli vyjadriť rozličné stránky bytia. Ja som to robil z čisto pragmatických dôvodov – moji príbuzní na Slovensku ma prosili, aby som sa neangažoval otvorene v politických záležitostiach, ktoré by im bránili v ich živote. Cítil som vnútornú potrebu sa spoločensky a kultúrne angažovať, popritom som nechcel klamať, či zamlčovať fakty, preto som si volil pseudonymy. Prvý – Peter Liptovský vznikol preto, lebo časť svojho detstva som prežil v Liptovskom Petre. V Mníchove v tom čase vychádzal exilový časopis *Obrys* a ja som postrádal hlas Slovenska. Pravidelne som tam potom komentoval dianie na Slovensku aj v exile z kultúrneho hľadiska – pripomínal som zaujímavé slovenské výročia, kriticky som sa vyjadroval k niektorým udalostiam kultúrneho života na Slovensku, pretože som mal možnosť dostávať sa k našim periodikám, ku knihám a počúval som i slovenské vysielenie v rádiu. Prostredníctvom Vlada Záhora som vyjadroval polemiku, či osobnejšie záležitosti. Prvé dva roky svojho života som prežil v Záhorskej Vsi a moje stredné meno je Vladimír, toľko k histórii môjho druhého pseudonymu... Keď vzniklo v Poľsku hnutie *Solidárność*, v Nórsku sa vyprofilovala skupina *Poliakov, Čechov, Nórov a Slovákov*, ktorej cieľom bolo hnutiu pomôcť. Jednak organizovala zbierky a tiež informovala nórsku verejnosť o živote v komunistických krajinách. V tom čase som písal pod menom Igor Orfan. Orfan je podobné v angličtine slovu „sirota“ a vtedy som sa aj tak cítil, i keď je v tom ukrytá i akási ironia, žart.

Viliam Krajec písal do *Slobodnej Európy*. Viac rás som bol vyzvaný, aby som tam komentoval škandinávské kultúrne dianie. Do politiky som pod týmto pseudonymom zabídal len jemne. Pôvod mena sa jednak dotýka Shakespeara, ale zároveň bolo aj pectou môjmu obľúbenému brankárovi Slovana Viliamovi Schrojfovi. No a Krajec a Čičmanec majú rovnakú koncepciu. Teda šlo skôr o kryptonymy.

Nikdy som nenapísal nič, s čím by som nebol býval súhlasil. Na slobodu sa každý z nich díval rov-

nako, i keď ma občas lákalo protirečiť si. Nikdy som tiež nechcel niekoho uraziť pod rúškom anonymity.

*Plazím sa plážami tvojho utrpenia*

*A pokúšam sa načúvať výkrikom tvojich predkov...*

(I. Č.)

*V rozhovore pre časopis *Tvorba* s Júliusom Vanovičom (roč. 2008) ste hovorili o istej vízii jednotného európskeho kontextu, o vyskytujúcich sa európskych symboloch, ktoré nás spájajú, ale tiež o nórskej izolácii. Pociťujete nejakú zmenu správania sa nórskej spoločnosti (možno aj vašich blízkych) po tragickej udalosti z roku 2011?*

Vždy som cítil európsky kontext, ale nebol som si ho vedomý až tak intenzívne, ako v posledných rokoch. Nadobudol som pocit, že Slovensko potrebuje víziu európskeho kultúrneho zastrešenia, pričom ju považujem za čosi prirodzené. Na rozdiel od nanútenej komunistickej pseudointegrácie. Je to rýdzo organická európskosť. Všetky európske národy sú vo svojej podstate malé, či stredné. Istá súdržnosť tu existuje a je potrebná – stavia na kresťanstve (rovnako na západnom, ako na východnom), na (grécko- - rímskom) antickom dedičstve, ale aj na iných náboženstvách a filozofiách, vrátane ateistických. Tragédiou nórskeho národa je, že nedokáže vidieť túto skutočnosť. Aj ekonomika je vybudovaná na istom type kultúry a kultúra vyrastá z ekonomiky, čiže idú dovedna. Nepovažujem za múdre ich striktné oddeľovať. Nóri v minulosti tvorili úniu s Dánskom, v rámci ktorej neboli úplne slobodní a neskôr úniu so Švédskom, kde neboli utláčaní, ale boli v úlohe akéhosi mladšieho brata. Nemajú teda na tieto zoskupenia najlepšie spomienky, a to sa prejavilo i pri plebiscitoch o vstupe do EÚ (1972 a 1994), kde sa argumentovalo práve touto skúsenosťou, v rámci ktorej vyjadrili svoj nesúhlas byť súčasťou únie. Nórsko bolo hospodársky sebestačné, ale stalo sa súčasťou Európskeho hospodárskeho priestoru a je temer úplne integrované do európskych pravidiel, ibaže nemôže spolurozhodovať o spoločných záujmoch. Predpokladám, že, ak by sa konalo ďalšie takéto referendum, väčšina obyvateľstva by bola stále proti vstupu do EÚ. Osobne to považujem za prejav hrubého provincionalizmu, či krátkozrakosti, a dokonca neuvedomovania si vlastných civilizačných koreňov. Nórsko predsa malo niekoľko veľkých osobností modernej európskej kultúry – ako Bjørnson, Grieg, Ibsen, Hamsun či Munch, ale i mnohých iných. Nóri sa síce prezentujú ako krajina na pokraji Európy, ale ja to tak vôbec neponímam. Cítim sa tu byť v Európe, preto sa mi to javí ako určitá schizofrénia Nórov... V rámci udalostí z roku 2011 – Breivik dosiahol presný opak toho, čo chcel. Svojím nelogickým, hrubým zločinným aktom chcel prebudiť Nórov z prílišnej tolerancie voči prisťahovalcom, predovšetkým z neeurópskych krajín. Ľudia ale začali byť oveľa zhovievavejší voči iným národnostiam. Pri kritike priveľmi liberálnych prisťahovaleckých pravidiel môže byť

niekto veľmi ľahko obvinený z podobného zmysľania, aké mal Breivik. Pritom interpretácia týchto pravidiel bola v Breivikovom videní mylná, keďže sú v rámci európskeho kontextu relatívne prísne. Jeho čin považujem za čin jednotlivca, ktorý nemá s mentalitou nórskeho národa nič spoločné.

*Mesto po búrke.  
Osamelý policajt  
stráží kaluže...*

(I. Č.)

*Nórsky národ si hlboko váži a uvedomuje svoju históriu. Pristupuje k výročiam svojich dejateľov a dôležitých historických udalostí s triezvosťou, rešpektom a úctou. Na oslavách sa zúčastňujú všetci, bez ohľadu na vek. Na Slovensku sa na významných udalostiach zúčastňuje najmä staršia generácia. Odkiaľ pramení prirodzený záujem nórskeho národa vo všeobecnosti o svoje národné povedomie a tiež zdravé vyrovnávanie sa s minulosťou?*

Nóri v porovnaní so Slováckmi majú oveľa organickejšie historické povedomie. Pritom, paradoxne, nórski autori neraz kritizujú svojich krajanov, že o vlastnej histórii veľa nevedia, alebo že ju vykladajú veľmi jednostranne. Každý národ má svoje mýty – môžu byť negatívne i pozitívne. Za negatívne možno považovať nielen tie deštruktívne, ale aj také, čo vykladajú určité stránky histórie jednostranne, bez širšieho kontextu a bez vôle dívať sa na ne modernejšími očami. Tie sú tiež nositeľmi tradícií – napríklad najvýznamnejší deň – 17. máj – Deň nórskej ústavy – sa oslavuje najmä deťmi – pretože je považovaný za deň nórskej budúcnosti, rovnako ako deti. Ako učiteľ som bol svedkom toho, ako boli deti organizované do sprievodu. Tento deň majú deti veľmi rady, lebo je pre ne temer všetko povolené. Pochodujú v sprievode, sú účastníkmi nejakej pietnej udalosti – pri soche, pomníku či hrobe významného dejateľa, tiež sa navštívi chrám a v Osle sa pochoduje i ku kráľovskému zámku, odkiaľ celá kráľovská rodina zdraví národ. Málokde na svete vidieť čosi podobné. Tiež je zaujímavé, že keď nejaká historická osobnosť nórskeho národa má okrúhle výročie, pozornosť sa jej venuje počas celého roka. Tieto oslavy vedie ministerstvo kultúry – vydávajú sa nové publikácie, koná sa viacero podujatí, hľadá sa nový pohľad na osobnosť, a ten vie byť i kritický. Nikto sa nepohoršuje pre spomínanie negatívnych črt tej-ktorej osobnosti, ktoré sú prirodzené. Tieto postavy nie sú vystavované na nedotknuteľný piedestál, čo považujem za veľmi pozitívne. Ľudia na Slovensku často akoby nechceli počuť o negatívnych črtách svojich osobností. Buď ich nezaujíma život slovenských veľikánov, alebo pri spomínaní týchto negatív kritik zožina búrku nevhodne od nekritických čitateľov.

Záujem o históriu súvisí možno i s tým, že sú tu veľké míľniky nórskeho emancipačných hnutí zo začiatku 19. a 20. storočia, keď sa Nórsko vymanilo z područia dánskeho či švédkeho. Istú úlohu zohráva 2. svetová vojna, keď bola krajina nechcene oku-

povaná Nemcami. Aj toto obdobie má svoje tienisté stránky, ale drvivá väčšina Nórov odporovala týmto podmienkam. Teraz je Nórsko už dlhé desaťročia motorom mierových hnutí, hnutí za ľudské práva. Z tohto tiež pramení nórske sebavedomie, ktoré je možno niekedy až prehnané. Majú tendenciu hlásiť sa k veľkým národom, ale potrpia si na solidaritu s tými utláčanými – tu možno spomenúť obrovské hnutie proti apartheidu v Južnej Afrike, či proti problémom v Čile. Ale mám pocit, že na mnohé menšie európske národy, najmä východoeurópske, hľadajú Nóri akoby cez prsty.

*„Býva tu,“ pýtaš sa  
váhavo, „býva tu istý  
Pán Odnikadial?“  
Celý dom zakrúti  
hlavou: Nie.*

(I. Č.)

*Minulý rok vám vydavateľstvo Milanium vydalo zbierku sladko-smutných a reálnych básní a haiku Fialová hudba? Cítite sa po jej vydaní viac ako tulák, či ako pútnik?*

Tieto kategórie sú si veľmi príbuzné, ale skôr sa cítim ako pútnik, i keď zo žartu sa občas nazývam tulákom. Spomínam to i v jednej svojej autobiografickej eseji – V mojom detstve sme sa veľa raz sťahovali. Moji rodičia mi tiež často spomínali epizódu, keď som sa ako dvojročný hral pred domom v Záhorskej Vsi a údajne sa mi prihovril jeden starší Róm a zo žartu mi navrhol, aby som s ním šiel a ja som šiel bez zaváhania. Rodičia ma videli, ako odchádzam, takže tulácka struna vo mne vždy bola a potvrdilo sa to aj mojou emigráciou. Teraz sa považujem za pútnika a mám aj svoje vzory – či už literárne alebo filmové – veľmi rád mám Chaplina a Bustera Keatona, ktorí mýtus pútnictva poňali geniálnym spôsobom. Do tejto kategórie by som zaradil aj bratov Marxovcov, ktorí boli síce traja, ale každý prišiel z inej strany. Tiež to boli ľudia, ktorí prichádzali odnikadial a nikam nesmerovali. Rovnako možno spomenúť Alicu v krajine zázrakov, putujúcu svojou snovou krajinou. Sen neoddeľujem od zmyslovej skutočnosti, tieto dva aspekty sa často prelínajú. Politicky neslávny Knut Hamsun je azda najväčším básnikom pútnictva. Jeho najlepšie romány sú plné takýchto hrdinov, ale svojím putovaním prekračujú aj náš biologicky ohraničený život. Pri čítaní jeho ranných románov mám pocit, že títo ľudia žili, budú žiť a nekončia ani v románe, keď sa končí ich pozemský život. Žijú vo mne, a rovnako aj v mystériách okolitého sveta. Taktiež mi je blízky Ulysses Jamesa Joyca, rovnako ako starogrécky Odyseus. Myslím, že keby som sa aj nebol pohol z jedného miesta vo svojom živote, mal by som potrebu hľadať si svoju cestu k slobode tak, ako každý človek. No nie každý si ju dokáže uvedomiť a sformulovať. Ako príklad pútničky, ktorá sa temer nepohla zo svojho miesta, no napriek tomu bola veľkou pútničkou slovenskej

literatúry, môžem spomenúť stále nedocenenú Timravu. Pri čítaní jej diel cítim, ako jej hrdinky putujú za šťastím do svojho vnútra, aby sa ochránili pred necitlivosťou vonkajšieho sveta, ale sú tam aj menej osvietení hrdinovia zo sedliackeho prostredia, nehnúci sa zo svojej škvarky zeme, a predsa putujúci kamsi do neznáma.

Pútnictvo je veľkou metaforou človečenstva.

Tulákom sa človek stáva väčšinou z donútenia.

V eseji Exil ako stav tvorivosti spomínam i zakladateľov veľkých náboženstiev – Budha, či Kristus, boli pútnikmi, zdôrazňujúcimi tento prvok ako formu autentického života. Hyperbolicky je to spôsob, ako sa znesmrteľniť. Existencia si vyžaduje dynamiku, ktorá má, verím, pokračovanie aj po fyzickej smrti.

*Je nezmyselné spomínanie.*

*No ešte horšie brániť sa  
mu. Vraj si aj ty raz bol  
deckom. Mal si domov  
i nádej...*

(I. Č.)

*Aká je vaša vízia budúcnosti kultúry a umenia? Aké by  
podľa vás malo byť poslanstvo kultúry?*

V posolstvách som veľmi opatrný. Myslím, že túto problematiku by si mal každý definovať sám. Ak by bolo možné urobiť analýzu svetonázoru i najjednoduchšieho človeka, dospeli by sme k rôznorodým výsledkom. Každý by možno zdôraznil čosi iné, a pritom by mal každý pravdu. Mám, bohužiaľ, taký pocit, že kultúra ako masový prejav zaniká. Vidí sa mi, že je priveľmi roztrieštená. Toto je sčasti podmienené i migráciou obyvateľstva, pričom každý má svoje vlastné špecifické potreby. Západný svet stratil jednotiacu silu, ktorou bolo ešte donedávna kresťanstvo a tiež humanizmus. Dokonca ani v interpretácii ľudských práv nie sme jednotní, sú prispôbované rozličným potrebám. Človek môže žiť kultúrne aj bez uvedomovania si týchto skutočností. Máme tu minulosť, na ktorej by sme mali všetci stavať, a ktorá by nás mala spájať. Mojm priánim je prekonať pocit roztrieštenosti, a tiež to, aby začali subkultúry medzi sebou komunikovať, i keď to nebude jednoduché. I v tých krajinách, kde ešte jestvuje povedomie kultúrnej jednoty, sa často isté skutočnosti dogmatizujú, ba aj zneužívajú na agresivitu a násilie, čo by malo byť kultúre celkom cudzie. Myslím, že by bolo vhodné, keby si každý jedinec prehodnotil svoju kultúrnu podstatu, svoje priority, ale zároveň toleroval náhľady iných ľudí a nezabúdaj s nimi komunikovať. Postupne by možno došlo k všeobecnému uvedomeniu si, že podstaty a dedičstvá sú všade, ak nie rovnaké, tak vzájomne veľmi príbuzné. Na toto v konečnom dôsledku poukazuje i Carl G. Jung, keď hovorí o sústave spoločných kultúrnych archetypov. Stále taktiež nie je docenený ženský princíp v kultúre, čo by sme si mohli zvoliť ako prioritu. Teda nielen dať ženám v spoločnosti rovnaké práva,

ale zdôrazniť ženský kozmický rozmer, ktorý je komplementárny tomu mužskému, no pritom nie je jeho protikladom. Toto videl napríklad Ibsen, tiež Timrava, ktorú možno celosvetovo propagovať, pretože už koncom 19. storočia videla moderného človeka tak ostro a komplexne, ako málokto iný.

Tiež by sa žiadalo výraznejšie integrovať iné kultúrne impulzy – napríklad to najlepšie z moslimského sveta, jeho sufizmus, ktorý je blízky kresťanskej mystike. Takisto obrovská studnica kultúry je v Indii, v Číne, v Japonsku. Pritom japonská kultúra je veľmi originálna a jedinečná. Rád vyzdvihujem i šamanizmus, laponskú kultúru, kultúru afrických národov a mnohé iné, s ktorými treba viesť dialóg. Žiaľ, my – Európania, stále nie sme ochotní akceptovať tieto prvky. A myslím, že postkomunistická Európa je v tomto smere ešte viac dlžná ako západná. Mám víziu založenia duchovnej tradície, vychádzajúcej z rozličných impulzov, ktorá by bez predsudkov spoznávala, že pod rozličnými symbolizmami sa skrýva tá istá duchovnosť, tá istá potreba a schopnosť transcendovať našu biologickosť, našu vonkajškovú civilizačnú realitu. Teda mám túžbu po individuálnom, no i po kolektívnom uvedomení si kozmického rozmeru človečenstva, ktorá je utopistická. Ale v istej atomizovanej sfére sa dá praktizovať. Vyžaduje si to ale oslobodiť sa od pragmatizmu a utilitarizmu, ktoré vládnu dnešným svetom.

*Dlaňami načieraš vzduch  
a snúbiš ho s vodou. Noby  
sa ti ľahko a bez odporu  
kolembajú v rytme  
nadpozemskej rozkoše.*

(I. Č.)

*Vaša najkrajšia spomienka?*

Príjemne ma prekvapilo, ako ma prijalo Nórsko – nikdy ma nebrali ako cudzinca, prekvapila ma tu sloboda, demokratické ctenie. Vidí sa mi, že v stredoeurópskych národoch je hlbšie zakorenená intolerancia – národy si konkurovali, navzájom sa potláčali – a takisto aj náboženstvá, či spoločenské triedy – napríklad šľachta sa vyvyšovala nad nešľachticmi, vzdelanci nad prostými ľuďmi, ktorí im zasa závideli. Nórska spoločnosť bola vždy plebejskejšia, rozdieli sa tu v takej miere nezdôrazňovali, a to sa dodnes prejavuje aj v správaní ľudí. A toto poznanie ma veľmi prekvapilo... V Československu som nemohol študovať to, čo som chcel. Cesty boli pre mňa zavreté z politických dôvodov. Keď som prišiel do Nórska, nikto sa ma nepýtal: „Kto bol tvoj otec? Kto bola tvoja matka?“ Videli, že mám preložené maturitné vysvedčenie, takže som sa mohol zapísať, kam som chcel. Tiež mi umožnili rok zadarmo študovať ich jazyk na kurze, navyše som mal možnosť pracovať popri štúdiu, čo sa u nás taktiež nesmel. Dostal som študentskú pôžičku. Bol som cudzinec a nikto nemal záruku, že sa neodšťahujem preč z Nórska, čo niektorí zneužili a odišli. Bolo to pre mňa obrovské prekvapenie, ba až

zjavenie a táto skutočnosť ma aj formovala, pretože som si pod jej vplyvom sám zvolil k ľuďom tolerantnejší prístup.

Taktiež krásnym zážitkom bolo, keď sme si s manželkou padli do oka. Tento vzťah sa potom ukázal byť vecou dlhodobou a trvá už tridsaťosem rokov.

Tiež si rád spomínam na rôzne drobnosti – veľa umeleckých zážitkov – rád a pravidelne som chodieval do Munchovho múzea – miloval som jeho obrazy ešte pred tým, ako som prišiel do Nórska a do tej jeho siene som vždy vstupoval ako do chrámu. Rovnako ma vždy potešilo sledovať filmy Ingmara Bergmana. Takýchto povznášajúcich umeleckých zážitkov mám veľa – či už z čítania, sledovania filmov a divadelných predstavení, z návštev galérií, či z počúvania hudby. Počúvať skladby Bacha je pre mňa vyslovená nirvána. Tiež mám radosť, keď niečo napíšem. Milujem slovo, narábanie so slovom, no i keď pomerne dobre viem narábať jazykom anglickým i nórsnym, predsa stále najbližšia mi je slovenčina. Vždy to tak ostane. Preto nechápem, keď Slováci niekedy pristupujú k svojej reči s dešpektom. Myslím si, že takíto ľudia nepoznajú dobre svoj rodný jazyk, a vo väčšine prípadov ani jazyky iné.

Veľkým zážitkom pre mňa bývalo plávanie v morsej vode – rád spomínam na plávanie v Jadrane, v mori v Španielsku, v Taliansku, v Grécku, vo Francúzsku, ale aj tu v Nórsku.

A nezabudnem na leto roku 1990, keď som sa po 21 rokoch odlúčenia vrátil na Slovensko. Dlhé roky som žil v uzrozmnení, že sa nikdy nevrátim. Prvé minúty som myslel, že snívam.

*... Nikdy sa nevyhneš opakovaniu.  
Zakaždým tie isté hlasy,  
vzdychy, šepot, ktorým by si rád  
utajil neutajiteľné, tie isté praveké  
obludy ženúce sa dolu ulicou,  
kde-tu dôverne známe svetielko,  
neúprosná výčitka, zelenkavý kamienok... (I. Č.)*

*A napokon: odkaz pre čitateľov Tvorby?  
Aby sa usilovali byť slobodnými ľuďmi.*

*A vaša definícia slobody?*

Zbaviť sa všetkých ilúzií. A nebáť sa byť inakší ako ostatní ľudia. K slobode patrí aj priznať sa k svojim protirečeniam, k svojim ohraničeniam, k svojim

deštruktívnym stránkam. Až potom môže človek začať budovať. Tam sa nedá budovať na ružových snoch, ani na zdedenej viere, či určitej príslušnosti. Tieto prvky si každý musí nájsť sám. A keď ich nájde, zistí, že to vôbec nie je v protiklade s príslušnosťou k identite, či už národnej, civilizačnej, profesionálnej alebo náboženskej. Naopak, univerzálnosť sa potvrdzuje skrze onú partikulárnosť. Najdôležitejšia vec je sloboda. Pravda, jej predpokladom je uvedomenie si vlastných fyzických, či etických ohraničení. Asi sa nedá vyhnúť tomu, že iného zraníme nechtiac, či konkurenciou. Je tu tiež otázka násilia. Vysoko si vážim ľudí, ktorí sa neprotivia zlu násilím, uznávam ich názory, ale ja si osobne myslím, že máme právo brániť sa. (pozn. viď Tvorba č. 3/2014, Čičmancov článok o I. Kadlečíkovi).

*Nie je to príliš skeptické? Nemať žiadne ilúzie? Mladý človek bez ilúzií stráca vieru v lásku... a zároveň sa istým spôsobom oslobodzuje...*

Ja si myslím, že skepticizmus je zdravý. Ja priam zvelebujem pochybnosť (odporúčame Čičmancovu knižku *V ohnisku neprítomnosti* z r. 2005, pozn. red.). Veď máme možnosť vidieť, ako dopadli tí, čo tvrdili, že majú patent na jedinú pravdu. Podľa niektorých múdrych ľudí je aj chudoba predpokladom slobodného a cnostného života. Spomeňme napríklad Budhu, ktorý hlásal strednú cestu, pričom sám vlastnil pri svojom putovaní len nádobku na ryžu. Ja som zažil niekoľko rokov relatívnej chudoby, ale v dobrej krajine. Na druhej strane si však myslím, že peniaze a majetok nemusia byť koreňom zla. Istý primeraný komfort nás o slobodu neoberá. Nie každá chudoba je zárukou slobody, rovnako ako ani majetnosť. Ale lipnutie na majetku je jedným z najhorších otroctiev, čo si dnes mnohí nedokážu uvedomiť. Pravda, určitej úzkosti pri pomyslení na budúcnosť sa človek nemôže vyhnúť, rovnako ako strachu, že stratí to, čo má. To už je kus ľudského údely.

Citáty sú zo zbierky Ivana Čičmancu  
*Fialová hudba* (2013).  
Pripravila DOMINIKA ZÚBOROVÁ,  
Oslo, október, 2014

# IVAN ČIČMANEC

## PRECHÁDZKA PO NÓRSKÝCH JAZYKOVÝCH LABYRINTOCH



V celom západnom svete je známy ironizujúci termín „politická korektnosť“. Rozumejme sa ním prehnané a do značnej miery alibistické ohľady na menšiny či skupiny ľudí, ktoré boli ešte donedávna utláčané alebo diskriminované. Takto vznikol v posledných desaťročiach celý rad nepísaných pravidiel, ktorých sa má človek držať, ak nechce, aby ho okolitý svet považoval za rasistu, alebo za osobu s negatívnym postojom voči prisťahovalcom, ženám, homosexuálom a podobne. Nórsko, počtom obyvateľstva neveľká krajina na severozápadnom okraji Európy, má v tejto súvislosti ešte jedno tabu navyše, keď sa tu za prehrešok voči dobrému tónu považuje aj kritika používania nárečí na verejnosti. V Nórsku je totiž celkom bežné, že nárečím rozprávajú aj vrcholoví politici, pedagógovia, vedci, umelci, alebo rozhlasoví a televízni pracovníci. Takáto jazyková prax sa všeobecne nielen toleruje, ale aj podporuje, keďže sa považuje za prirodzenú súčasť demokratických pomerov v krajine. Tak napríklad v roku 2008 nórsky minister kultúry slávnostne otvoril novú budovu nórskej štátnej opery v nárečí, ktoré sa od spisovnej nórciny odlišuje asi tak, ako šarišské nárečie od spisovnej slovenčiny. Prinajmenšom rovnako kuriózne je, že v pravidelnej jazykovej relácii nórskeho štátneho rozhlasu dávajú ľuďom rady o správnom používaní spisovnej nórciny jazykovedci, ktorí sami rozprávajú nespisovne. Stále existujú aj Nóri, ktorým sa tento jav nepáči, väčšinou sa však neodvažujú proti nemu protestovať, lebo by ich verejnosť hneď zahriakla a označila za antidemokratov alebo neznášanlivcov.

Pre spresnenie uvádzam, že tento stav sa týka predovšetkým hovorenej nórciny. Väčšina novin, časopisov a kníh stále vychádza v jednom z dvoch spisovných jazykov. Azda posledným miestom, kde sa stále rozpráva spisovne, sú divadelné scény vo väčších mestách. Pravda, je otázne, ako dlho tento stav vydrží. V regionálnych divadlách je totiž čoraz bežnejšie, že texty drám, vrátane diel nórskeho klasika, sa „prekladajú“ do miestneho nárečia.

Pokiaľ viem, takáto prehnaná tolerancia voči verejnému používaniu nárečí je v európskych súvislostiach výnimočná. Príčiny tohto, zvonku iba ťažko pochopiteľného javu, treba hľadať v nórskej geografii aj histórii. Nóri sa radi štylizujú do pozície obyvateľov „inakšej krajiny“, ktorej kultúrna osobitosť je vo viacerých ohľadoch

odlišná od zvyšku Európy. V takejto, tak trochu „peer-gyntovskej“ autoštylizácii treba hľadať aj korene neochoty väčšiny Nórov pripojiť sa k Európskej únii. Nórsko je riedko osídlená krajina s veľkými vzdialenosťami medzi jednotlivými oblasťami, ktoré sú často od seba oddelené dlhými fjordmi alebo vysokými vrchmi. Takto sa jednotlivé nárečia vyvíjali relatívne izolovane a nadobúdali nielen lexikálne, ale aj fonetické a intonačné zvláštnosti. Aj medzi jazykovými prejavmi Nórov, ktorí rozprávajú spisovne, sú preto určité rozdiely; ináč znie spisovná nórcina vo východonórskom Osle, ináč v juhonórskom Kristiansande, ináč v západonórskom Bergene a zase ináč v severonórskom Tromsø. Ešte pred dvesto rokmi sa pospolitý Nór cítil byť viac príslušníkom svojho regionálneho spoločenstva ako Nórom. Dôležitým faktorom bolo aj to, že v období 1536 – 1814 bolo Nórsko súčasťou Dánskeho kráľovstva. Stredovekú nórcinu rýchlo vystriedala príbuzná dánčina, ktorá sa stala dorozumievacím jazykom nórskeho vzdelancov, a pasívne ju, najmä skrze cirkev a úradný styk, prijímali aj širšie ľudové vrstvy. Až v polovici 19. storočia, keď aj v Nórsku s plnou vážnosťou prebiehalo romantické národné obrozenie, začalo sa uvažovať o spisovnej nórcine založenej na tradičných nórskejších nárečiach. Na čele týchto úsilí stál jazykovedec, folklorista a básnik Ivar Aasen (1813 – 1896), ktorý založil novú jazykovú normu na stredo- a západonórskejších vidieckych nárečiach. Pozícia dánčiny, v tom čase už do značnej miery norvegizovanej, bola však taká pevná, že Aasenova iniciatíva sa stretla s pomerne malou odozvou. Až v nasledujúcich desaťročiach sa k nej postupne pridávala aj menšia časť vplyvnej nórskej inteligencie, takže v roku 1885 musel nórsky parlament zrovnoprávniť novú spisovnú normu so starou. Tento stav trvá prakticky dodnes. Vedľa seba existujú dva spisovné jazyky, tzv. bokmål (knižný jazyk), ktorým píše asi 90 % Nórov, a tzv. nynorsk (novonórcina), ktorou píše zvyšok. Žiaci na základných školách sa povinne učia používať obidve spisovné formy jazyka. V hlavnom meste Oslo sú dve špičkové divadlá, Nationaltheatret (Národné divadlo), ktoré hrá dôsledne vo väčšinou knižnej nórcine, a Det norske teatret (Nórske divadlo), hrajúce takmer výlučne v novonórcine. Podľa nórskeho zákona musí byť najmenej 25 % programov v štátnom rozhlase a televízii odvysielaných v novonórcine. Hoci sú si obidve normy navzájom zrozumiteľné,

je iba zákonité, že takáto dvojkolajnosť spoluvytvára nestabilitu vo verejnom používaní jazyka. Napríklad dodržiavanie spomenutého mediálneho zákona je dnes už pomerne ťažké kontrolovať, keďže hlásatelia a moderátori dostávajú v posledných dvoch desaťročiach v čoraz väčšej miere zelenú na používanie svojich dialektov. Ak by sme si niečo podobné zaviedli aj na Slovensku, mohli by sme sa z nášho rozhlasu dočkať napríklad takýchto výrokov: „Vážení poslucháči, ščuleky idzeme vysílat rozprávku pre našich najmenších. Tak dzeci, cicho sedzte a očúvajte!“

Keďže bol Ivar Aasen vrstovníkom našich štúrovcov, priam sa tu vnucuje otázka, prečo sa u nás Štúrova jazyková iniciatíva relatívne bezbolestne ujala, kým k Aasenej norme sa dodnes hlási iba relatívne malá, hoci vplyvná časť národa. Vymenujme tu aspoň niektoré príčiny. Ľudovít Štúr mal okolo seba desiatky mladých intelektuálov, ktorí okamžite s nadšením, bezvýhradne a fundovane začali uvádzať novú podobu slovenčiny do praxe, takže už v 40-tych rokoch 19. storočia začala na jej základe vznikať nová slovenská literatúra a žurnalistika. Ivar Aasen bol pomerne dlho vo svojich úsiliach osamotený a sám ešte dlho písal zväčša po dánsky, hoci vo svojich jazykovedných prácach argumentoval za zavedenie novonórčiny. Novonórčinou písal aj svoje (zväčša priemerné) básne. Z významnejších spisovateľov jeho generácie ho nasledoval iba romantický básnik Aasmund Olavsson Vinje (1818 – 1870), v nasledujúcej generácii k nemu pribudol veľký naturalistický prozaik a zároveň básnik, dramatik a esejista Arne Garborg (1851 – 1924), súvislú tradíciu novonórčinou písanej literatúry však prinieslo až 20. storočie. Ako Aasenova, tak aj Štúrova jazykovedná koncepcia sa zo začiatku stretávala s určitým spoločenským odporom. Na Slovensku však bola v tom čase protištúrovsky naložená inteligencia rozdelená na bernolákovcov, bohemizujúcich protestantov a k maďarčine inklinujúcich hungarofilov, kým proti Aasenovým úsiliam stál jednotný, pomerne početný a pevne etablovaný blok prívržencov norvegizovanej dánčiny. Z jazykovedcov bol hlavným Aasenovým antipódom Knud Knudsen (1812 – 1895), ktorému sa Aasenov projekt zdal priveľmi radikálny a východisko videl v postupnom ponórcovaní dánčiny. Tu treba ešte spomenúť, že Aasenov odklon od zaužívej jazykovej praxe bol podstatne radikálnejší ako Štúrov odklon od češtiny, resp. bernolákovčiny. Aasen sa usiloval vylúčiť z nórčiny čo najviac morfológických a lexikálnych prvkov cudzieho, predovšetkým, dánskeho, nemeckého a latinského pôvodu. Tam, kde za ne nenašiel v nórskych nárečiach primeranú náhradu, vytvoril nové varianty, alebo sa k nim dopátral pri štúdiu stredovekej nórčiny. Tá síce bola tiež súčasťou germánskych jazykov, pre moderných Nórov bola však iba ťažko zrozumiteľná. Aasenovi znel dokonca aj názov jeho vlasti Norge priveľmi dánsky a zaviedol preto alternatívny názov Noreg, s ktorým sa dodnes môžeme stretávať aj na niektorých poštových známkach. Naproti tomu Štúr, azda aj preto, že bol nielen školeným vedcom, ale aj praktickým politikom,

ponechal v slovenčine veľa slov českého pôvodu, najvyšš ich modifikoval v súlade so slovenskou morfológiou a fonetikou. Išlo predovšetkým o odborné výrazy a slová označujúce abstraktné pojmy. Chápal, že nemá zmysel zavádzať do slovenčiny zbytočné novotvary, keď sa v nej už dávno udomácnili bohemizmy ako – otázka, vzdelanie, umenie, dojem, kladný, bezpečný a pod. V Štúrovej pragmatickej a realistickej línii pokračovali aj jeho nasledovníci ako Hodža, Hattala, Czambel, Škultéty a i. Je celkom možné, že keby boli Ivar Aasen a jeho stúpenci ochotní pristúpiť na podobné kompromisy, písalo by dnes celé Nórsko nejakým umierneným variantom novonórčiny. O čosi podobné sa po niekoľko desaťročí (v období 1917 – 1966) usilovalo nórske politické vedenie, keď presadzovalo kompromisnú jazykovú normu, tzv. samnorsk (spoločná nórčina), ktorá bola niečo medzi knižnou nórčinou a novonórčinou, a ktorej poslaním mala byť definitívna kodifikácia jednotného jazyka pre všetkých Nórov. Túto normu však drvivá väčšina obyvateľstva považovala za umelú „skleníkovú kvetinu“, preto sa neujala. Dá sa povedať, že toto úsilie prišlo prineskoro, keďže obdobie romantického hľadania tváre národa bolo už zavŕšené a obidve živé jazykové normy boli pevne zasadené do povedomia nórskej verejnosti.

Po svojom príchode do Nórska (r. 1969) som bol začas nórskou jazykovou praxou do značnej miery zmätený. Nielenže tu naprieč celou krajinou existovali dva spisovné jazyky, ale aj ich používatelia sa delili na konzervatívnych a radikálnych, čo sa prejavovalo aj v existencii pomerne mnohých lexikálnych a morfológických dvojtvarov. Keď som v roku 1974 napísal nórskemu filozofovi Petrovi Wesselovi Zapffemu gratuláciu k jeho 75. narodeninám, v poďakovaní mi vyslovil uznanie za moju dobrú nórčinu, čo bolo v jeho očiach obzvlášť pozoruhodné – v krajine, kde podľa neho „vládne totálny jazykový chaos“. V tom čase však situácia ešte ani zďaleka nebola taká chaotická, ako dnes. Väčšina vzdelaných Nórov na verejnosti rozprávala jednou z normatívnych foriem nórčiny, ľudia z vidieka prechádzali spravidla na spisovný jazyk, keď sa presídlili do hlavného mesta a ja ako cudzinec som pozoroval, že nárečím rozprávajúci Nóri brali na mňa ohľad; keď videli, že im celkom nerozumiem, začali rozprávať spisovne. Pomery sa však už začínali uvoľňovať. Ako na celom Západe, aj v Nórsku prebiehala od konca 60-tych rokov demokratizácia verejného života, pričom tón začali udávať študentské ľavicové hnutia, ktoré sa identifikovali s nižšími spoločenskými vrstvami, predovšetkým s robotníctvom. Iné skupiny mladých ľudí, často z prostredia hippies, zase odchádzali z miest na vidiek a usadzovali sa na opustených farmách ako roľníci. Vo všetkých oblastiach verejného života sa presadzovala tolerancia voči menšinám a menej privilegiovaným vrstvám a rehabilitovali sa dovtedy podceňované, alebo aj znevažované kultúrne hodnoty a spôsoby života. Azda sa tu prejavovali aj egalitárske tradície Nórov, ktorí v podstate nikdy nemali vlastnú aristokraciu, ale ani vlastných poddaných či nevoľní-



kov, a svoju úlohu iste zohralo aj nórské protestantstvo, v ktorom sa menej zdôrazňovala cirkevná hierarchická štruktúra a býval tu priestor pre laické náboženské iniciatívy. A tak prišiel postupne rad aj na „demokratizáciu“ v jazykovej oblasti. Už predtým rozprávali často vidiečania, športovci, ale aj niektorí lokálpatriotickí vzdelanci v rozhlase a televízii nárečím, teraz začali najmä prívrženci novonórčiny hlásať heslo „píš novonórčinou, rozprávaj nárečím“. Počas 80-tych a 90-tych rokov začal počet tých, čo verejne používali nárečie narastať, presadzovala sa zásada, že každý má byť na svoje nárečie hrdý a že nikto nemá právo brániť ľuďom, aby rozprávali jazykom, v ktorom vyrástli. Časti meštianstva a inteligencie sa tento vývoj nepozdával, zväčša sa však obmedzovali na šomranie vo svojich obývačkách, málokto sa odvážil dať svoju nevoľu verejne najavo. Definitívne víťazstvo nórskych dialektofilov prišlo s už spomínaným rozhodnutím, aby aj hlásatelia a moderátori v štátnych elektronických médiách mohli používať nárečie. Pre súčasnú situáciu je príznačné, že dnes sa už len tak ľahko nevyhovie cudzincovi, keď požiada nárečím rozprávajúceho Nóra, aby kvôli nemu rozprával spisovne. Hoci sú Nóri ináč často až prehnane ohľaduplní voči cudzincom, v otázke jazyka sú neoblomní, najčastejšie povedia, že cudzinci si musia na nórské nárečia zvyknúť alebo sa ich naučiť. Je vôbec zvláštne pozorovať, ako Nóri, ktorí sú poväčšine umiernení a tolerantní voči odlišným názorom, vedia byť nadmieru popudliví a agresívni, ak príde reč na jazykové pomery v ich krajine.

V takýchto kultúrno-historických procesoch môže vidieť aj niečo sympatické: poukazujú na autentickú demokratickosť nórskych spoločností, ako aj na vôľu zachovať čo najviac prvkov pôvodnej národnej kultúry. Na druhej strane vytvára tento jav aj neželané paradoxy, ktoré sú podľa môjho názoru brzdou vývoja jazykovej kultúry v krajine. Jedna vec je, že sa tu nepriamo preukazuje neúcta voči generáciám a osobnostiam, ktoré historicky pracovali na kultivovaní spisovného jazyka. Spisovná norma je zákonite tým najvhodnejším základom pre prijímanie nových jazykových impulzov, či už prichádzajú z domácich zdrojov alebo z vonkajšieho sveta. Pôsobí neraz nevdojak komicky, keď človek, ktorý rozpráva dialektom, zaraďuje do svojho jazykového prejavu učené frázy alebo odbornú terminológiu. Vznikajú napríklad aj také praktické problémy, akým je inscenácia muzikálu *My fair lady*, kde má ľudové nárečie pôsobiť komicky a spisovný jazyk ušľachtilo. V dnešnom Nórsku je však situácia skôr opačná, preto jeden režisér urobil z ľudovej trhovničky cudzinku z tretieho sveta, ktorá má problémy s nórčinou. Toto napodiv u verejnosti prešlo. Keď však iné divadlo inscenovalo muzikál tradičnejšie a prepísalo jazyk hlavnej ženskej postavy do východo-osloského nárečia, jedna jazykovedkyňa protestovala v tlači proti tomu, že si tu niekto robí posmech z jej rodného dialektu. Istá herečka zase pred časom požiadala známeho spisovateľa Jona Fosseho o povolenie prepísať jednu jeho monodrámu do jej trönderského nárečia, aby sa vraj ľahšie mohla s

postavou drámy stotožniť. Fosse, ktorý všetko píše novonórčinou, s tým súhlasil... Iný symptomatický príklad je z počítačovej oblasti. V Nórsku žije asi päťdesiat pacientov trpiacich svalovou chorobou, ktorá im zneumožňuje písať na klávesnici. Pre takýchto ľudí existuje anglický program, ktorý dokáže písať na základe hovoreného slova. Keď sa jednej západonórskej odborníčky spýtali, či by sa nedal urobiť aj program, ktorý by podobným spôsobom reagoval na nórčinu, odpovedala: „To by bolo veľmi drahé, lebo by sme to museli prispôsobiť všetkým nórskym nárečiam. Veď nemôžete očakávať od Západonóra, aby rozprával osloským nárečím!“ Pravdaže, pod „osloským nárečím“ sa tu rozumela spisovná norma, ktorou píše asi deväťdesiat percent Nórov.

Nezanedbateľným momentom je v tejto súvislosti prenikanie angličtiny do nórskych jazykovej praxe. Nóri spomedzi všetkých európskych národov azda najochotnejšie prijímajú anglicizmy, ako aj angličtinu ako druhý verejný jazyk. Mnohí z nich po anglicky aj výborne rozprávajú. Je ďalším paradoxom, že aj ľudia, ktorí inak zásadne používajú svoj nórsky dialekt, si dávajú nadmieru záležať, aby po anglicky rozprávali spisovne a s autentickým britským alebo americkým prízvukom. Väčšinou bez výhrad akceptujú, ak nórsky politik nerozpráva spisovne po nórsky, rýchlo ho však pokritizujú, ak na medzinárodnom fóre robí chyby v angličtine. A prirodzene, na viacerých nórskych pracoviskách, predovšetkým v podnikateľskej a akademickej oblasti, je už hlavným jazykom angličtina. Zdá sa mi, že značná časť nórskych vzdelancov podvedome cíti, že skôr či neskôr sa angličtina stane oficiálnym jazykom a nórčina ostane len akýmsi folklórnym ornamentom. Preto azda nie je až také dôležité, aby sa jej spisovnej podobe venovala zvláštna pozornosť, je svojím spôsobom pohodlnejšie, a pre mnohých možno aj príťažlivejšie, ak sa namiesto nej budú v čo najväčšej miere používať nárečia.

Na jazykovú prax v súčasnom Nórsku sa dá pozeráť aj ako na svojho druhu zaujímavý, hoci vo svojej podstate dosť živelný kultúrny experiment. S trochou nepresnosti môžeme povedať, že Nórsko sa v tejto oblasti vracia do predromantických, alebo dokonca až do predosvietenských čias. Angličtina tu preberá podobnú univerzalistickú úlohu, akú mala kedysi latinčina a regionálne povedomie vo viacerých ohľadoch prekrýva, alebo dokonca zatienuje národné, či štátne povedomie. Dominancia angličtiny ako symbolu globalizácie vyvoláva reakciu v podobe kultúrnej decentralizácie a revitalizovaného lokálpatriotizmu. Natíska sa otázka, či nemáme dôvod očakávať podobný vývoj aj v iných európskych krajinách. Niekomu môžu byť takéto úsilia sympatické, ba aj žiaduce. Pisateľ týchto riadkov je však presvedčený, že prinajmenšom z hľadiska jazykovej kultúry, presnosti a estetiky vyjadrovania by to bolo krokom späť.

# ZUZANA FABIANOVÁ

## Zozimieva sa

---

Spoza strechy mieri rovno ku mne  
obrovský biely chumáč cukrovej vaty

Napichnem ho na tenký konárik,  
nos zaborím do nadýchanej vzdušnej peny  
Sladké nebo detstva  
rozplýva sa na jazyku

Slastne žmúrim dohora,  
čakám na snehobielu perinu,  
čo sa na mňa znáša  
s ľahkosťou starostlivej ruky

V mäkučkome bielom páperí  
chúlim sa do polohy plodu  
Než sa prepadnem do bielej tmy,  
ešte zamumlem:  
Mami, rozprávku!

### ZIMNÉ RADOSTI

Vždy, keď ma zobudí  
to zvláštne guľaté ticho,  
s ušami hlboko vo vankúši  
počúvam hluk zaobleného mesta

Nemusím ani vstať, aj tak vidím

konáre stromov  
v mäkkých sadrových obvázoch,  
do biela vypraté načuchrané vankúše  
na lavičkách v parku

ulicu – kúpeľňu plnú pary,  
vaňa vrchovato naplnená penou  
preteká ako hrnček var  
až na balkóny a za okenné sklá

Prečo dnes všetci, aj psi, chodia v papučkách?  
Niekto im pod nohy prestrel

biely koberec s vysokým hustým vlasom  
filmový pás ich pohybov  
beží lenivo a spomalene ...

A ja si s viečkami ešte zlepenými  
užívam  
ten zľahka pritlmený svet  
zasneženého mestského rána

### NORMÁLNY ZÁZRAK

Možno ťa v tom bielom meste  
napokon niekde stretnem –  
vysnívaného snehuliaka  
so smutne vypadnutým očkom

Vložím ti ho ako šém  
do veľkej snežnej hlavy  
a ty ma konečne zbadáš

Venuješ mi úsmev z drobných kamienkov  
a ja ti odhryznem z mrkvového nosa  
Moja kľavejúca dlaň  
v tvojej ruke z vetvičky

Tak vykročíme do ulíc  
Ľudia na nás budú ukazovať prstom  
a my budeme šťastní,  
že ten zázrak sa koná

## POLNOČNÁ

**Peter Karvaš: Polnočná omša**



Celý svet dnes skloňuje slová hospodárskej a morálnej krízy, v ktorej sme uviazli. Môže to značiť výzvu k činu, ale aj zakonzervovanie slov do prázdnych floskúl. Slovensko pomaly a isto začína v divadlách čoraz otvorenejšie poukazovať na aktuálnu nevyhnutnosť prehodnotiť problematiku morálky. V prvom rade nastavuje zrkadlo svedomiu, ktoré sa formuje zvonka. Ostro naznačuje, ako je vonkajšie svedomie veľmi ľahko zmanipulovateľné a „ospravedlniteľné“, napríklad rôznymi režimami našej histórie. Ak slovenský divák dokáže preniknúť za zrkadlá, ponúkne sa mu sebareflexívna výzva precitnúť aj zvnútra. Za odrazom vonkajškovo naprogramovanej morálky (rodinou, spoločnosťou, zvykmi, automatizmami, obrannými mechanizmami, dobovými strachmi) je na hrane života a smrti utlačená vnútorná mravnosť (úcta, súciti, bezpodmienečná láska, zodpovednosť, obeta).

Zdá sa, že táto tematika je čoraz viac živnou pôdou nielen pre tvorcov, ale aj pre divákov a odborníkov na divadlo. Platí to aj pre najnovšiu inscenáciu Karvašovej *Polnočnej omše* v réžii mladého absolventa VŠMU Lukáša Brutovského v Štúdiu Slovenského národného divadla, kde sa môžeme stať svedkami spovede rodiny Kubišovcov. Nie však dobrovoľnej, nie túžiacej po skutočnej očiste. Ako to zvyklo (či zvykne?) bývať pred polnočnou omšou, dúfajúc, že očistení lepšie privítame vianočné Božie dieťa. Veď naša krajina; s vlajkou, na ktorej sa čnie dvojramenný kríž a s ústavou, ktorá sa odvoláva na vierozvestcov sv. Cyrila a Metoda, je predovšetkým kresťanská. Či už sa dnes ku kresťanstvu hlásime, alebo nie, máme to v koreňoch, máme to v krvi. Lenže tu bezostyšne prenikáme cez steny do pre nás neznámej (alebo až priveľmi známej) priemernej slovenskej rodiny. „Neslušne“ počúvame ich najskrytejšie tajomstvá, ktoré sa vraj z domu nevynášajú. Tajomstvá ľudí, ktorí sa snažia za každú cenu prežiť prostredníctvom svojich závislostí na sklonku roka 1944.

Atmosféra rodiny Kubišovcov, sediaci v rozmanitom zložení za štedrovečerným stolom, pôsobí zdalivo pokojne. No hoci už cez priehľadné steny tušíme pravdu, útroby domu sa nám skutočne odhalia. Múry sa zdvihnú a nás môžu začať rozčuľovať už len neprestajne – skoro až do zbláznenia – znejúce zvončky, rozozvučané teplom štyroch sviečok typického

anjelského adventného svietnika. Aký paradox! Nedívame sa však len na scénu, ale aj na divákov, sediacich oproti. Robíme si zrkadlá svedomia. Na arénovej scéne medzi dvoma hľadiskami je len stôl so stoličkami, vianočný stromček a rádio. Z domu vedú dve brány naznačujúce jednoduchosť vypálenia dverí. Okolo scény je skutočná zem, na ktorú kladú dosky vojaci a partizáni. Zem, ktorá prijala už toľko mŕtvych... Tušíme, že sa tu bude hovoriť na rovinu. Veľmi kruto, hlučne a bez citu.

*Polnočná omša* v Štúdiu Slovenského národného divadla nás, divákov, nepozýva spolicítiť s hrdinami, nevára nás do hĺbok ich myslenia, do charakterov. Naopak, prezentuje skôr modelové typy, príznačne odeté vo sviatočných oblekoch či uniformách. Núti nás s chladnou hlavou prehodnotiť naše správanie prostredníctvom nastolenia bezcitného dialógu hľadiska s javiskom. Herci sa dôsledne vžívajú do závislostí svojich postáv, ale nevťahujú nás k sebe. Ako by sa stanislavského prežívanie herca bilo s brechtovským pozorovaním diváka. Očividne postavy konajú ako citovo zautomatizované stroje, ktoré uverili falošnému poslaniu svojho ohnivka v súkolesí ohavnej mašinérie. Ako veľmi to pripomína odkaz *Láskavých bohýň*. (pozri Tvorba, 3/2014).

V tejto inscenácii si však môžeme navyše vybrať z oportunistov jedného, ktorý je nám svojím zaslepením a zmanipulovaním zrkadlovo najbližší. Ktorý sa vyhyba zodpovednosti nám najbližším štýlom. Otec rodiny Valentín Kubiš sa svojej zodpovednosti zbavuje svojou pohodlnou „hluchotou“, veď problémy vlastne nepočuje. Emil Horváth nasadzuje alibistickému a paranoidnému Valentínovi cholerický temperament. Rozhorenou rudnatou tvárou, typickými prudkými pohybmi hlavou, gestom, chôdzou i dikciou zdôrazňuje „bezmocnosť“ svojej smutno-smiešnej postavy. Jeho bigotná manželka Vilma Kubišová svoju zodpovednosť „ukrýva“ do pasívnej modlitby a spovede, nedbajúc na to, že ich kňaz má skorumpovanú povest'. Anna Javorková, odetá skoro ako mníška v čiernych šatách s bielym golierom, drží svoju Vilmu na hrane krehkosti a sily. Zubami-nichtami sa nepúšťa naučených, avšak žiaľ vyprahnutých, nežitých náboženských fráz. Pochopí, keď už je neskoro... Syn Valentína a Vilmy – Marián vymieňa zodpovednosť za otcovskú nevybitú agresivitu. Má

„výbornú“ možnosť využiť ju v kolaborácii s Nemcami. Zapálený pre vojnové zločiny bol by schopný zabiť aj sestrinho Paľa či dokonca vlastného otca. Milan Ondřík násobí svoj hnev v gardistovi Mariánovi natoľko, že pri hulákani v tvári zrudnutie ešte viac ako Horváthov Valentín. Jeho brat, druhý syn Kubišovcov – Ďurko, zabíja pre istotu na druhej; partizánskej strane. V inscenácii sa zjavuje len okrajovo, ale zato ako mocný výkričník. Petra Vajdová ide v úlohe Kubišových dcéry herecky na hranu predajnosti Angelinho tela. Jediná, oblečená vo zvodných, ale decentných šatách sa zo vzťahového zúfalstva a pre ľahšie spravovanie arizovanej cukrárne radšej predáva nemeckému dôstojníkovi Breckerovi. Ten, v herecky presvedčivom podaní Richarda Stankeho, prišiel rodine vysnívané sviečky na stromček. Vo svojom mocipánskom uzurpátorovi si „len“ koná svoju povinnosť. A veď dáva, čo sa ľuďom žiada... A nečestný Angelin muž Paľo, ten by najradšej v rodine všetko obrátil hore nohami. Lenže nie je pánom domu. Dano Heriban ako Paľo vystrkuje rožky, no často je veľmi rýchlo skrotený rodinou. Má svoje „maslo na hlave“. Na tradičnú vianočnú oslavu nie je pozvaná, pre režim nepohodlná, partizánka Katka, Ďurkova milá.

Takže, kde je zodpovednosť? Visí vo vzduchu. A má to evidentné neľudské následky, ktoré sú tak veľmi viditeľné pri premene režimov. Ak sa však z toho nedokážeme s úctou poučiť ani dnes, môžeme zájsť rovnako ďaleko, ak nie, ešte ďalej, do temnoty, kde sa kladú strašné otázky. Kto sa stane obetným baránkom rodiny, rozčesnutej postojmi – komunistu, gardistu, oportunistu, fanatickej katolíčky, arizátorky, „bonzáka“ pri „veľkom bratovi“; hosťovi štedrovečere – dôstojníkovi Breckerovi?

Štedro večerajú veľmi povrchné osoby, hoci herci sa veľmi usilovne snažia presvedčiť „pravdou“ svojej role. Všetmožno ich obhajujú a poukazujú aj na smutné stránky ich činov v slepej uličke. No „sila“ celej inscenácie spočíva práve v tom, že nám nie je ľúto nikoho. Skôr sa nám môžu zdať postavičky spoza sviatočne prestretého stola až bizarne smiešne; smiešne na zaplakanie. O to viac, keď si dovolíme pripustiť, ako je dnes – už skoro zabudnutá – modelová hra významného slovenského dramatika Petra Karvaša aktuálna. A tak mrazia ešte aj citácie z bulletinu k inscenácii: „Medzi slovenským obyvateľstvom sme vôbec nemuseli hľadať informátorov. Ľudia chodili sami.“ (Generál H. Höffle pred Národným súdom) alebo „... Najväčšími nepriateľmi Slovákov sú – Slováci...!“ (Ivan Bukovčan: Kým kohút nezaspieva).

Inszenácia bez hudby, kde znie len hluk, zvončeky, rozkúskovaný *Otče náš* a náboženská vianočná pieseň z úst „horlivých“ členov rodiny, tvrdo poukazuje na aktuálne floskuly myšlienok, na floskuly slov, na floskuly činov, ktoré sa vždy „dajú“ zdanlivo „ospravedlniť“. Poukazuje na to, ako prázdna môže byť spiritualita, ako zapredaní môžu byť predstavitelia aj tých najčistejších inštitúcií, ako neúctivá môže byť

povrchná automatická poklona tradíciám. Ako sa v ľuďoch vytráca ušľachtilá schopnosť rozlíšenia; čo je skutočná vnútorná mravnosť, vnútorná sloboda, čo je duchovno a vznešené pojmy Láska, Pravda a Krása. Niet tu po menovanom ani stopy. Niet tu pokoja, niet tu ľudí dobrej vôle.

Ako je to v našich životoch a rodinách dnes? Mnohí sa dovolávajú vojny či katastrofy, lebo nevidia iné východisko z morálno-hospodárskej krízy, v ktorej sme sa ocitli. Lenže ako svet vyzeral po vojnách či zmenách režimov? Naozaj si myslíme, že dokážeme začať stavať novú Zem na ruinách starej, aj keď nevieme, kto vlastne sme, aké máme zámery a ako ich uskutočniť? Keď sme od strachu, rýchlosti a manipulácie akosi prestali cítiť Ducha človeka a ženieme sa za tým, čo nám diktuje kapitál? Čo ak sme to práve my, čo dávame šancu mocipánom obracať kabáty a dovoľujeme im vládnuť ďalej? Počas Nežnej revolúcie sme si sľúbili lásku, ktorá sa dodnes nedostavila. Kto z nás vedel, ako na to a kto sa toho chopil? Inscenatori nám umožňujú položiť si tieto otázky. Oslovujú predstaviteľov a členov troch kresťanských denominácií (rímsko-katolíckej, grécko-katolíckej i evanjelickej), oslavujúcich narodenie Krista decembrovou polnočnou omšou, o ktorej v bulletinu prinášajú stručný historický prehľad. Možno by sme už mohli začať hľadať riešenia. A to všetci občania slovenskej zeme s kresťanskou tradíciou. K tomu nás vyzýva aj všetkými zložkami súdržná inscenácia Lukáša Brutovského *Polnočná omša*.

Tak sa zdá, že divadlo má tu moc pohľadiť diváka na duši. V Slovenskom národnom divadle sa o to evidentne pokúšajú čoraz intenzívnejšie mnohými (v Tvorbe už spomínanými) inscenáciami. Pridávajú sa k nim ďalšie a ďalšie. Napr. Kudláčova inscenácia Vyrpajevových *Ilúzií* divákov priam žiada vymaniť sa zo súčasného zmätku relativity, veď „predsa musí byť niečo nemenné v tomto obrovskom premenlivom Vesmíre.“ A tak umelci hľadajú po duši, ale predovšetkým ostro zrkadlia neduhy našej doby. Úplne najnovšie bez príkras, bujaro i tragicky, v inscenácii M. Vajdičku *Bál*, vytvorenej na motívy poviedok nadčasovej Boženy Slančíkovej Timravy. Zostáva len dúfať, že slovenský divák zušľachtí v sebe vznešený cit, poctivo vytriedi zrná od pliev a pokročí k tvorivému činu. Objaví inšpirácie a podnety pre nový entuziazmus a zrelé riešenia z krízy von v reálnej mravnej vízii. Pravda, ak sa dobrovoľne rozhodne poupratovať si vo svojej duši a nevezme inscenačné diela len ako večernú zábavu.

**Peter Karvaš: *Polnočná omša***

*Réžia:* Lukáš Brutovský

*Dramaturgia:* Miriam Kičiňová, Miro Dacho

*Scéna:* Tom Ciller

*Kostýmy:* Jan Kocman

*Valentín Kubiš:* Emil Horváth

*Vilma Kubišová:* Anna Javorková

*Marián:* Milan Ondřík

Angela: Petra Vajdová  
Ďurko: Tomáš Grega, poslucháč VŠMU,  
Adam Jančina, poslucháč VŠMU  
Paľo: Dano Heriban  
Katka: Dominika Kavaschová  
Brecker: Richard Stanke

1. vojak: Michal Koleják, poslucháč VŠMU  
2. vojak: Kamil Kollár, technik SND  
1. partizán: Tomáš Stopa, poslucháč VŠMU  
2. partizán: Michal Novák, technik SND

Premiéra: 25. a 26. októbra 2014 v Štúdiu SND

## JEDNA OTÁZKA

# EVE KOVAČEVIČOVEJ -FUDALA

## Čo sa dá odhaliť za podstatou grafického umenia?



Rozmýšľanie o podstate niečoho tak širokorozvetveného ako je grafické umenie zamestnáva množstvo teoretikov umenia. Odpoveď na otázku by som zúžila na niekoľko slov o podstate grafického dizajnu, ktorému sa venujem. S ním sa totiž stretávame na každom kroku a ani si to neuvedomujeme – pri každodennom nákupe berieme do rúk produkty v obaloch, ktoré musia byť zrozumiteľné i rafinované nápadité, pozeráme na cenovky, riadime sa ikonami, ktoré nám zjednodušujú orientáciu v budovách, vo vonkajšom priestore, v doprave. Aj banálny lístok na MHD musí mať nejakú grafickú formu, typ a usporiadanie písma, aby základná informácia na malej ploche bola vizuálne zrozumiteľná a príťažlivá. Stačí malá prechádzka po uliciach miest či po vidieku a vaše oko a podvedome i vašu myseľ zahltí billboardový smog nekoordinovane sa valiaci zo všetkých strán. Vizuál každého z týchto „ovplyvňovačov“ je viac-menej šikovne postavený na pôsobení obrazu, farebnosti, písma a iných grafických elementov tak, aby čo najlepšie zasiahol vnem prijímateľa, prebil konkurenčný produkt, politické zoskupenie a pod. Pri čítaní denníkov, časopisov, pri prehliadaní webových stránok, pri produktoch domácich i svetových firiem – tam všade nás sprevádza grafický dizajn.

Poznáme aj jeho príjemnejšie formy. Vstúpíte do kníhkupectva a zaujme vás kniha s veľkým K. V prvom momente na vás zapôsobí obálkou, použitým materiálom, ilustráciou, fotografiou, písmom. Otvoríte ju, zacítite vôňu papiera a tlače, kocháte sa vyváženým usporiadaním textu na strane, pekným čitateľným písmom, umiestnením obrázkov. Prsty zacítia hodvábnu jemnosť papiera, to malé dielko

tak pozitívne pôsobí na vaše zmysly, až zatúžite pohodlne sa usadiť a začítať sa.

V schránke nájdete obálku, je na nej nádherná minigrafika – známka. V obálke nájdete pozvánka na kultúrne podujatie či svadobné oznámenie. Na pracovnom stretnutí dostanete vizitku alebo informačný materiál s jednoduchým, no pôsobivým logom firmy. Na malej ploche znovu nachádzame spojenie obrazu, písma, materiálu a informácie, ich vzájomné usporiadanie a pôsobenie.

Každý produkt grafického dizajnu je spolupracou mnohých ľudí a pri snahe o jeho úspešný predaj na konkurenčnom trhu i detailne prepracovanej filozofie. V prípade knihy je na začiatku autor a vydavateľ. Osvietený vydavateľ je zárukou, že kniha nebude iba tovarom, ale že spoluúčinkovaním ďalších ohniviek v reťazi sa stane krásnym dielom. Zodpovedný redaktor, jazykový a výtvarný/technický redaktor v spolupracujúci s ilustrátorom, fotografom, grafickým dizajnérom, tlačiarňou a distribúciou – to všetko sú tvorcovia tých pár stránok zviazaného potlačeného papiera, ktoré nám už pár storočí prinášajú vzdelanie i potešenie. Od nápadu k finálnej podobe, pripravenej do tlače, prejde kniha mnohými vývojovými štádiami a zmenami. Koľkokrát je prvotný návrh, dizajnérom považovaný za dokonalý, zmenený na nepoznanie, keďže do hry vstupujú financie, termíny, technické možnosti tlačiarne, distribúcie. Ak sa však súhra elementov vstupujúcich do „hry o knihu“ podarí, vznikne niečo, čo prežije naše deti i deti našich detí aj napriek virtuálne prepojenému svetu.

## POSLEDNÁ ROZLÚČKA S FERKOM KELLEEM

Drahý František, priateľ môj – Ferko, pripadla mi neľahká úloha, nájsť slová. Posledné slová. Lebo tu na zemi sa s tebou lúčime navždy.

Keď som na internete čítal tú správu, nemohol som – nechcel som jej uveriť. Teraz sa s ňou pokúšam zmieriť. Predstavujem si ťa, ako rezkým krokom kráčaš po kopcoch a dolinách, myslím na tvoju vieru, na chvíle, keď sme sa o nej dôverne rozprávali – a prichodia mi na myseľ biblické slová: *Tito všetci umierali vo viere, aj keď nedosiahli to, čo bolo prislúbené, ale iba z diaľky to videli a pozdravovali. Vyznávali, že sú na zemi pútnikmi. Tí, čo takto hovoria, naznačujú, že hľadajú vlasť.*

Pre mnohých je život dobývaním ríše: zabývali sa tu, zhromažďujú poklady a stavajú okolo nich obranné valy. Napokon sa stane, čo vedeli od začiatku. Ten domov sa im stane hrobom. Medzi obranné valy do trbletu pokladov navždy zložia unavené kosti.

Sú však i takí, čo od začiatku vedia, že sú na ceste. Nemôžu inak, prekonávajú svoje hranice, opúšťajú, čo je blízko za tým, čo je ďaleko. Prekračujú samých seba, svoje sily, svoje poznanie, svoj malý zabývaný svet: Od toho kým sú, smerujú k tomu, kým ešte nie sú: Za obzorom je ďalší obzor.

Taký bol tvoj život, Ferko: Nikdy si nezastal, vždy si kráčal ďalej. Z nového údolia k novému vrcholu. Odvážne, rozvážne, s neutíchajúcou vášňou. Existoval azda medzi vrcholmi zeme nejaký, na ktorý by si nebol vystúpil?

Pamätám si ten večer: Sedeli sme s Ľudkou a Jarokou u vás pri kávičke a koláčikoch. Večer plný pohody a smiechu. Aj sa oneskorilo a váš malý psík netrpezlivo dával najavo, že je čas uložiť sa k spánku. Prekvapil nás váš skromný byt. Malý byt plný vecí z celého sveta. Taký veľký muž v takom malom byte? Akoby to ani nebol byt, ale stan v základnom tábore. Tí, čo putujú, nestavajú vily ani haciendy. To, čo je tam von, je pre nich nekonečne väčšie, než to, čo by mohli naznačať dovnútra.

Žil si svoj život ako podivný kňaz. Kňaz v chráme prírody. Odkedy si prišiel do nášho podzemného kostola na Cukrovej, neprestal si nás nabádať, aby sme z nášho malého chrámu, postaveného ľudskými rukami, vyšli občas von do chrámu, ktorý zo živého materiálu neustále stavia Boh. Liturgia v tom chráme nepotrebovala slová, modlitbou tu bolo vytrvalé kráčanie. Zvestovanie tu prichádzalo do ticha vnímavé-

ho srdca: Božie slovo stromov, vtákov, potokov, skakajúcich po kamennom podloží i vzdialených končiarov pútnika pozývalo na cestu, ktorá nikde nekončí, lebo smeruje k Nekonečnému.

Raz musel prísť ten deň; dorazil si na posledný vrchol. Ďalej sa ísť nedá. Cesta totiž stúpa prázdny nebom nad posledným vrcholom zeme. Ďalšia cesta už nie je záležitosťou stúpania, ale lietania. Skoby, laná a mačky je treba odložiť, tu budeš potrebovať krídla. Krídla? Nuž tie krídla si v sebe nosil. Ako plynuli roky, postupne v tebe tie krídla narastali. *Boh stvoril všetko krásne v svoj čas a do srdca človeka vložil večnosť:* napísal biblický Kohelet. V tvojom srdci tá večnosť horela; vždy si túžil smerovať k veľkosti, ktorá ťa o nekonečno presahuje. A krídla viery. Odvaha oprieť sa o moc neviditeľného. Tak, ako orly v prázdnote neba opierajú svoje krídla o teplé prúdy. Viera, ktorá dôveruje neviditeľným silám ducha.

No k tomu lietaniu je potrebné umenie pokory. Opustiť to, čo je v mojej moci a oprieť sa o toho, kto je nekonečne mocnejší než ja. Ten, kto stál tak vysoko ako ty, by sa mohol na všetkých dívať zhora. Ty si však šiel inou cestou. Videl som, ako si ťa postupne podmaňoval Duch Kristov. Čoraz jasnejšie si chápal, že na ten najvyšší vrchol sa nešplhá, ale zostupuje dolu: *Ak sa neobrátite učil nás Ježiš, a nebudete ako deti, nevstúpíte nikdy do Božieho kráľovstva.* Nuž ty si to dieťa v sebe našiel. Tvojimi starnúcimi očami sa na svet dívalo dieťa; vždy znova a znova pohľadom prvotného úžasu: Svet si videl ako zázrak.

Kde je ten vrchol všetkých vrcholov, kde to miesto, z ktorého vidno celý svet? Kde tá blízkosť, čo roztratené časti v spája v jedno?

Smrť je rozpad, entropia, odcudzenie. Život povstáva v zázraku blízkosti, spojenia, jednoty. Rozdrobené prvky sa formujú v jednotu orgánov, orgány sa spájajú v jednotu organizmu. A organizmus v osobu, jednotu vedomia, v človeka. A človek uväznený vo vlastnej samote, izolovaný vo svojom strede, žije tým, že prekračuje seba k druhému. Smeruje do vzájomnosti. Tá moc blízkosti má meno Láska. Život je vo svojej plnosti prítomný až tam, kde boli prekonané všetky rozdelenia, v láske všetkých lások. *Milovaní,* napísal apoštol Ján: *milujme sa navzájom, lebo láska je z Boha a každý, kto miluje, narodil sa z Boha a pozná Boha. Kto nemiluje, nepozná Boha, lebo Boh je láska.*

Ferko, videl som na tebe tú žiarivú blízkosť, nosil si ju na tvári, ako lúče vnútri ukrytého slnka. Videl som jej svetlo u vás doma, v prostej vzájomnosti dvoch starnúcich manželov, pútnikov na jednej ceste. Dôverne ju poznali tvoje deti, vnúčatá, tvoji priatelia. Práve preto tvoj odchod na nás vrhol taký smutný tieň.

Hoci si miloval diaľky a tvoje telo bolo do poslednej chvíle telom mladíka, zachovával si vernosť tej blízkosti. Svoj rezký krok si citlivo prispôboval, drobným krokom svojej vernej súpútničky. Koľko ciest ste podnikli spolu, i v čase, keď vás sviežosť mladosti pomaly opúšťala.

Koniec. Koniec? Čo skončilo? Ako to skončilo? Keď autor dopíše knihu, zloží pero, je koniec. No práve tým koncom všetko začína. Až teraz je kniha hotová. Až teraz môže byť čítaná. Teraz je v stave vyjadriť v plnosti svoj zmysel. Všetko je tu prítomné naraz; každá epizóda, každý detail, od prvej strany až po poslednú. Viktor Frankl, ktorý sa naučil rozumieť tajomstvu človeka v absurdných podmienkach koncentračného tábora, chápal smrť práve takto: Ako zavŕšenie. Kým človek žije, ešte celkom nie je, iba sa *stáva*. Jeho možnosti sú otvorené. Vstupuje do nich v zodpovednej slobode. Okamihy života pretvára na uskutočnený zmysel. Spolu s autorom života, ktorý mu do chromozómov zapísal text knihy – genetický kód, takto spolu vpisujú na otvárajúci sa hárok času príbeh života, kým ho neukončí posledná bodka. V momente smrti je človek zavŕšený. Až teraz je tu človek celkom celý, od začiatku až do konca. To, čo bolo napísané v čase, je publikované vo večnosti. Až teraz môže byť kniha prečítaná, jej zmysel sa celkom vyjaví až tu, vo večnom svetle Toho, ktorý je.

Takto nám o tajomnej výprave za oponu smrti rozprávajú svoje príbehy tí, čo sa vrátili späť. Prešli vraj temným tunelom. Vstúpili do prítomnosti svetla. V okamihu sa im vyjavil celý ich príbeh a bol zhodnotený vo svetle pravdy a lásky. Tak nám o tom písal svätý Pavel: *Nesúďte nič predčasne, kým nepríde Pán. On vynesie na svetlo, čo je skryté v tme a odhalí zámyery srdíc.*

Ten, kto sa v živote ubytoval ako v hrade, hľadá na seba a myslí si: Som moje telo. Dom života sa zrúti, je koniec. Telo sa rozpadne na prach. Zostáva niečo? Nič. Mňa už niet. Už tu niet nikoho, kto by povedal: „Ja som“. Nikoho, kto by poznával, rozhodoval, miloval.

No ten, pre koho je život cestou, vie že telo je iba stan. Keď stan zostarne, naruší sa impregnácia, tkanivo sa prešúcha a roztrhne, prší dovnútra... Vie, nastáva posledná fáza výstupu. Budem musieť svoj stan opustiť navždy, zanechať ho v poslednom tábore, a pokračovať ďalej, tam, kde už žiadny stan potrebný nebude. Je treba zanechať všetko a vstúpiť do tej neodolateľnej nesmiernosti, za ktorou celý život putuje. Tí, čo sa vrátili zo smrti, nám rozprávajú, že opus-



tili telo. Dívali sa naň, ako leží na operačnom stole. Počuli hlasy lekárov. Videli rodinu v čakárni i priateľa na parkovisku nemocnice. Všetko, čo videli a počuli, kým ležali v klinickej smrti, sa po návrate k životu potvrdí ako pravdivé. Môže človek vidieť i keď jeho telo nevidí, počuť i keď jeho telo nepočuje. Môže človek azda opustiť miesto, kde zanechal svoje telo?

Tvoj odchod, Ferko, je symbolom všetkého, čo si tu žil. Odišiel si náhle, obetovaný na oltári chrámu, v ktorom si po celý život konal svoju tichú bohoslužbu. Malé pošmyknutie a pád. Pád na dno, bol твоjím výstupom na miesta, kam už nedovíďme. Kto prenikne do tej krátkej chvíle, keď si letel voľným vzduchom? Vedel si, že letíš von, navždy von zo sveta, v ktorom si žil. Čo si chcel vysloviť, zvolať, ak by bolo možné hovoriť a volať tak, aby to začuli tvoji milovaní?

Tvoj pád bol letom k najvyššiemu vrcholu sveta, tam, kde horí oheň všetkým prenikajúcej lásky. Tu je všetko navždy prítomné. Tu, celkom ponorený v Bohu, si sa stal celým; už nie rozdelený sekvenciami času na toho, kým si bol a kým budeš. Tu si dieťa, mladík, zrelý muž i starec zároveň. Tu je každá diaľka bezprostredne blízka. Tu je čítaná celá tvoja kniha až po poslednú vetu pošmyknutia.

Bože, vďaka, že si utvoril život, nášho milovaného Františka. Vďaka za cesty, ktorými prešiel, za každý vrchol, za každé údolie, za lásku, ktorú odovzdal i prijal. A vďaka, aj keď sa nám to hovorí ťažko, i za ten jeho posledný let.

Neopúšťaj tých, čo tu zanechal. Svetlo lásky, ktoré si im vzal v milovanom, doplň lúčmi svojho milovania, posilni v nich dôveru, že tam, kam kráčajú sa s ním znova stretnú navždy. Lebo: Zem je miesto smrti / A smrť je bránou / Tomu, kto odchádza / Zavolaný láskou.

DANIEL PASTIRČÁK

# TVORBA MLADÝCH TALENTOV

## ALICA BÁNSZKA

II.  
cítim pokoj,  
na ktorý raj už nepotrebujem.  
dnes som vákuum,  
a pritom splňam všetko.

pokryli ma zimomriavky  
ale sú to iba divé husi  
snažiace sa dostať von.  
na juh  
za teplom.

je to pocit líhania si  
do studenej postele,  
keď ťa ešte striasa  
a chrbtica ti vibruje  
v rytme polky.

mažem svoje prípony,  
lebo ich dnes nepotrebujem,  
ani zajtra.

vlastne už nikdy.  
lebo som.  
som.  
tu.

III.  
som nedeľniatko,  
nedelím sa od nedele  
pôsobením šťasteny,  
ktorú vždy strácam.

Ale kým som,  
keď sa nikto nepozera?

Zahmlieva sa.  
Zlieva sa.  
A ja som si nekúpila odkvap.  
A tak kvapkám ja...

IX.

Malé prsty pod dekou,  
visiace aorty z gauča.  
Pumpujú červenosť do  
jemných schránok.

Prepletené slová,  
jedno  
dve  
desať.  
Nemožnosť spočítať  
popadané mihalnice pre šťastie.

Zapadajúce časti,  
bez seba (NE)fungujú.

## NAMIESTO RECENZIE

### KEĎ OŽIJE DOBRÉ SLOVO, PRÍDU VIANOCE



**DANIEL PASTIRČÁK:**

**O kresbe, ktorá ožila**

Ilustrovala D. Olejníková.

Bratislava: Slovart, 2014

„Do vesmírnej výšky, kam ďalekohľad nedovídi, do ľudskej hlbiny, kam neprenikne mikroskop, dovidí rozprávka. Rozprávka pozná jazyk, v ktorom bol napísaný svet, vie čítať písmo stvorené pierkom, čo nezaváži nič.“

(Daniel Pastirčák)

Počúvam ticho. Už dlho okolo mňa chodí, nakláňa

sa nado mnou, prikláňa sa ku mne, tuhšie sa ma drží – ako málokedy predtým... Počúvam svoje tiché slová. Zvyčajne mlčím, no tok nemých slov nezastavujem, nechávam ich ísť cestou-necestou, za očami k cudzím očiam a ešte cudzejším. Zvečerilo sa, mlčím, moje slová sú nemé, nevládu vyriechnúť ani hlásku, hlásku pre lásku, kričím len očami a niekedy sa ešte usmejem...

Dnes sa mi zdalo, že sa slnko zakotúľalo za horizont skôr ako inokedy. Čosi sa stalo, tajomstvo sa zaokrúhlilo do farby a potom do slova...

A slovo letí,



ak má krídla,  
všetko letí,  
ak nám neodtrhnú krídla,  
ak chytáme pierka  
do prázdnych dlaní,  
ak sme šťastní –  
navzdory,  
nakreslíme si rozprávku...

A na počiatku bol *Veľký kresliar*, rozpráva Daniel Pastirčák svojím príbehom... Rovnako ako Slovo. A len dobré slovo sa stáva Slovom... A bodka. Aj tá sa zatúlala do rozprávania – „*Hrot pierka vnoril do seba ako do flaštičky atramentu. Namočil ho do svojho svetla a urobil bodku. Ponoril ho do svojej tmy a urobil bodku. Bodku do bodky – svetlo do tmy.*“ (Pastirčák, 2014).

Od motívu bodky – stvorenia či „stvorenia“, ktoré nevyrastá z vlastnej vôle, ale závisí od vôle *Veľkého kresliara*, sa prechádza k hmýreniu – *mrveniu*, aby sa stvorenie sveta prezentovalo v podobe rozvinutia nepopísaného hárka priestoru a času, aby sa odpočítaval čas a aby sa rozpínal priestor... Biblické stvorenie sveta za šesť dní, ktoré v prototexte vyjaví 1. kapitola Knihy Genezis, sa znovu pripomenie, ale tentoraz sa využije motív kreslenia ako radostnej a hravej činnosti. Využije sa symbolika farieb všetkého „stvorenia“, ale aj vzoru, ba vzorov, (pred)obrazu, (pred)obrazov, gobelínu, ktorý je tvorený myšlienkou. (Pred)obraz sa pritom chápe ako výraz súladu, predpoklad usporiadania, zárodok budúceho – poetickou spisovateľovou metódou personifikovaného – života – „*Veľký kresliar sa tešil z každej svojej kresby, v jeho veľkom oku sa odrážali zreničky slnca, leskli sa oči planét, blikali vzdialené pohľady hviezd.*“ (Pastirčák, 2014).

Od motívu vesmíru prechádza k motívu Zeme, ktorú *kreslí a kreslí a kreslí...*, teda k tomu, čo sa zrodí z pohybov zeme, z vŕtania oceánu a potom zo zeme... Semienko, zárodok, príslub zaslúbenej zeme, či raja. Semienko ako predobraz *budúceho sveta* – trávy, kvetov, stromov, lístia, ovocia... Prislúbeného dostatku – predobrazu pozemského raja – obklopeného morami, ktoré zaplní tvorstvom... „*Do prázdna medzi ne vpisoval tiché príbehy – nepatrné udalosti, ktorými sa teraz všetky malé i veľké veci medzi sebou začali dorozumievať. Nuž, tak medzi nemými tvormi začala prúdiť prvá reč, bola to však reč bez slov.*“ (Pastirčák, 2014).

„Nakresli mi rozprávku...“ – prosím stále dookola, nevediac, či skôr rokmi neveriac, že ju už aj pre mňa Ktosi nakreslil – Pastirčák *Veľký kresliar*, starozákonný Boh, môj Boh, ktorý „*videl, že je to dobré.*“ (Gn 1). Do veľkého mýtu vpradie aj malý minimýtus, iba rozprávku „z náprstka“, rozprávku o inakosti malej žltej ryby, o vydelení sa z celku, o oddelení sa a mlčaní – asi tiež budem mlčať – naďalej ako ryba... A Boh vo svojom milosrdenstve mi bez slov porozumie, mne aj mojej nerozprávkej rozprávke – utkanej pre moje dobro, pre naše dobro... So zatajeným dychom počúvam, len načúvam, aby som porozumela, aby som

pochočila to, čo je ľudským umom nepochopiteľné – „Prečo?“ Ťažko prijímam príkoria, búrim sa, no vzdorujem, myslievam na Večnosť a pritom počúvam príbehy o stvorení „sveta do dlaní“... O stvorení, o Božom stvorenstve, o Božom tvorení – prečo inak by Boh stvoril svet, ak by nechcel, aby sa človek radoval deň čo deň, prežíval pokoj a hral sa a tvoril v prospech seba i tých druhých...

„*Všetko sa hýbalo k svojim budúcim podobám.*“ (Pastirčák, 2014). A Pastirčák *Veľký kresliar* kreslí ďalej, k sebe priradzuje ďalšie a ďalšie motívy na ploche veľkého gobelínu. Menia sa jeho vzory, pretože nič nestagnuje, všetko je v pohybe... Aj malá lastovička, aj zvieratá od výmyslu sveta, aj príbeh o stvorení s digresiami s podobou alegorických rozprávání o silných a slabých, malých a veľkých, o tých, ktorí zápasia s neduhom či s mýtom o sebe... A ešte o tom, koho podľa svojho obrazu nakreslil *Veľký kresliar* – „*Tento sa na mňa už celkom podobá – môj Malý kresliar. Veľký kresliar pripravil Malému kresliarovi prázdne, nepokreslené miesta na veľkom hárku vesmíru. Malý kresliar sa zaradoval a kreslil a kreslil a kreslil...*“ (Pastirčák, 2014).

„*A Boh videl všetko, čo urobil, a hľa, bolo to veľmi dobré. A nastal večer a nastalo ráno, deň šiesty.*“ (Gn 1, 31).

Príbeh o človeku, ktorému dal Boh slobodu a ktorému vyzradil tajomstvo ďalšieho rastu svojich kresieb – „*Ja kreslím z ničoho. Tomu, čo nie je, dávam život. Ty kreslíš z toho, čo je. Tvoje kresby nemajú v sebe život, preto nemôžu samy ďalej rásť.*“ (Pastirčák, 2014) – sa zauzli do ľudskej nespokojnosti. Človek závidí, je pyšný, klame, prahne po moci... Človek si tvorí svoj súkromný vesmír, svoj *mŕtvy svet* len pre seba a nie pre Druhého... Človek si stvorí svoj svet-labyrint – bez smiechu, radosti, plaču, bez miesta pre Boha...

A kde ostali Vianoce?

Za dverami?

Nie, sú pred nami, sú pred nami... V rukách držím „balíček“ či predpoklad živého príbehu – „*pierko, čo nezaváži nič.*“ (Pastirčák, 2014).

Pastirčák *Veľký kresliar*, novozákonný Boh hľadá svojho *Malého kresliara* a aby sa zmestil do jeho sveta, *nakreslil sa doň celkom maličký*... A bodka. Avšak nie koniec príbehu...

Čas a priestor sú dané – prvý deň prvých Vianoc, pozemský svet *Malého kresliara* a kulisy – nie hocaké, ale Betlehemské, ktoré pripomínajú, že na Zem sa v podobe toho najmenšieho, najzraniteľnejšieho, najkrehkejšieho človečenského bytia narodila z Lásky k človeku Nádej... Stačí znovu uveriť... Vziať do prstov pierko a kresliť – „*V tom kreslení sa napokon i on premení: Malý kresliar bude vo Veľkom, a Veľký bude v Malom. Všetko sa začne odznova, no bude to iné, celkom iné ako doteraz.*“ (Pastirčák, 2014).

A potom?

Čo bolo potom?

Zosadli na Zem

Vianoce –

sneh vo vlasoch, med na podnebí, slovo o tichu,  
hudba organu, pieseň z Betlehemu, anjelské tóny

– Bože, keď kométa zamieri k Betlehemu, prosím,

daj, nech uverím znovu, že z dobrého Slova (rozprávky či mýtu) sa zrodí Svetlo. Aj pre mňa, pre nás... A ja sa spolu s Vami znovu usmejem, aspoň očami...

MARTINA PETRÍKOVÁ

## UVEDOMOVAŤ SI MNOHONÁSOBNE UVEDOMOVANÉ

**VLADIMÍR NABOKOV:**

**Pamäť, prehovor**

Preložil Otakar Kořínek.

Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských  
spisovateľov, 1913

Vnímavý čitateľ rýchlo vybadá stratégiu skúseného autora a uzná jeho právo vytvárať štruktúru textu a jeho časové radenia podľa svojej vôle. Až na štyridsiatej druhej strane dodáva informáciu, že zakladateľom nabokovovského rodu bol Nabok Murza (Floruit – súc na vrchole roku 1380), porušené tatárske knieža žijúce v moskovskom kniežatstve. Oveľa neskorší Nabokovia sa „vykryštalizovali“ ako štátni úradníci a dôstojníci niekedy aj na významných postoch. Vladimír neviemkoľký v tomto dlhom rade hneď v prvej vete Predslovu predstavuje svoju knihu ako „systematicky usúvzťažnenú asambláž osobných spomienok, ktoré zemepisne siahajú od Sankt Peterburgu po Saint Nazare a zachytávajú tridsaťsedem rokov od augusta 1903 po máj 1940 s niekoľkými výpadmi do neskorších časopriestorov“.

Definitívna podoba prítomnej autobiografie rusko-amerického spisovateľa z roku 1967 mala za sebou svoju prvú knižnú podobu Nezvratný dôkaz roku 1951. Autor neskôr v texte urobil – aj po rodinných stretnutiach nasledujúcich po svojej dvadsaťročnej neprítomnosti v Európe – „zásadné zmeny a hojné doplnky“ a využil tiež opravy zo svojho prekladu prvej anglickej verzie do ruštiny z roku 1954. Pri hľadanií kľúčov a stôp „prekročil“ svoje najdávnejšie sny. Vo veľmi ranom veku sa naučil čísla a reč. Precítnosť vedomia vidí ako „sled oddelených zábleskov, ktorých odstup sa postupne zmenšuje, až sa sformujú svietivé bloky vnímania, poskytujúce pamäti klzkú podnož“.

Podľa jedného z dobrých znalcov jeho diela V. E. Alexandrova si Nabokov na základe všetkého, čo napísal, mimoriadne cenil presnosť a jedinečnosť. „Zdravý rozum“, ako hovoril v prednáške, keď v

rokoch 1941 – 1948 učil amerických študentov o európskej literatúre a o svojom pohľade na písanie – „udupal nejedného láskavého génia“, ktorý sa tešil z príliš skoro poznanej pravdy a je v podstate „nemravný“, pretože prirodzené mravy ľudstva sú rovnako iracionálne ako magické obrady, ktoré tieto vyvinuli od šerej nepamäti.

Roku 1946 sa zveruje vydavateľovi, že svoju autobiografiu chce napísať „ako nový druh životopisu čiže skôr románový hybrid medzi životopisom a románom...“, série krátkych esejistických textov“. Esejizmus, spájanie osobného, rodinného, prírodného a spoločenského je Nabokovovi – životopiscovi bytostne blízky. Do takéhoto písania premieta jedinečnosť svojho bytia. Štylistická úroveň a psychologické motivácie potvrdzujú majstrovskú skúsenosť a originalitu. „Romanizovanie“, zliterárňovanie neznamená zanedbávanie faktov. Neobyčajne presná syntetická pamäť vie sprítomňovať stovky a stovky detailov z včasného i neskoršieho detstva, toľstojovského „otročstva“ a po ňom nasledujúcej „junosti“. Videné, odpozorované i z vidín a snových obrazov prevzaté, schopnosť po mnohých rokoch vypovedať tak živo a bohato, čo si chlapec Vladimír predstavoval pri fyzicky videnom, vytvára dojem, akoby sa to bolo dialo iba včera...

V kapitole o matke naširoko vypovedáva o nej a o tom, čo s ňou súviselo až po jej odsťahovanie po manželovej tragickej smrti z Berlína do Prahy roku 1923. Jej malú československú penziu i svoju ľútosť, že ju nemohol často navštevovať a nebol pri nej, ani keď zomrela v predvečer druhej svetovej vojny. Kapitola sa končí pocitmi o snoch s mŕtvymi a dôležitou autorskou výpoveďou, keď smrteľník môže nazrieť za hranice seba samého. „Zaiste... nie v snoch, ale keď je človek naplno hore, vo chvíľach živelných radosti a úspechu, na najvyššej terase vedomia..., vtedy má... šancu nazrieť za vlastné hranice, zo sťažňa, z minulosti a jej hradnej veže. A hoci cez hmlu toho veľa ne-



vidieť, má akýsi blažený pocit, že sa díva správnym smerom.“

Anglické a francúzske guvernanky Vladimíra a jeho mladšieho brata Sergeja roku 1907 celkom nahradili až do roku 1915 rusky hovoriaci učitelia, zväčša absolventi Peterburskej univerzity. Otec pri ich výbere dômyselne najímал zakaždým učiteľa z inej spoločenskej triedy a národnosti. Autorovi sa najviac pozdával protestant – luterán židovského pôvodu Lenskij. Bránil ho pred tetami, ktoré s hrôzou rozoberali jeho pôvod a otcove „šialené experimenty“. Venuje mu najväčšiu pozornosť ako nadmieru čistému a slušnému človeku „s osobnými zásadami rovnako prísnymi, ako bola jeho gramatika a jeho obodrujúce diktanty, na ktoré rád spomínam.“ Vo vycibrenom texte sa striedajú opisy s rozprávaním a s pestrými dejovými zložkami. Keď si prečítame vetu z Nabokovovho chlapčensva: „Ak môj prvý pohľad patrilo slnku, moja prvá myšlienka motýľom, ktorých to slnko splodí...“, „dostávame sa do iného sveta, ako je nabokovovská letná Vyra s údajnými päťdesiatimi sluhami, krdel' guvernantiok a školiteľov, otcov liberalizmus, funkcie, verejná činnosť a členstvo v strane kadetov, sme v celožitovnej vášnivej záľube budúceho spisovateľa, ktorého predliterárnu i literárnu činnosť sprevádza potom dlhé roky aj taká stránka jeho talentu, ktorú môžeme nazvať vedeckou a bádateľskou. Deväťročný entomológ v spomienke napíše: „Do roku 1908 som mal v malíčku celú európsku lepidoptéru, ako ju poznal Hofman... V prírode som objavil podobne neutilitaristické radosti, aké som nachádzal v umení... málo vecí, ktoré som poznal... prevyšila bohatosťou a silou vzrušenia z entomologického bádania...“, okrem rodičov svoju posadnutosť nikto nechápal.“ Neskôr nejednokrát zisťuje „málo všímavý vzťah ľudí k motýľom“.

Prevažná časť autobiografie hovorí o autorovom detstve, neobyčajne pestrom, radostnom a šťastnom. Syn rodiny oplývajúcej bohatstvom a veľkými možnosťami, tieto využíva – vie a číta zásluhou domácich učiteľov anglicky viac ako rusky, zvládne aj francúzštinu. Vo vidieckom sídle rodine slúži päť kúpeľní, každý rok chodí s rodičmi do Francúzska a k moru. Najdôležitejšie však je, že ako prirodzený, živý, bystrý a talentovaný chlapec a mládenec s ambíciami pracuje na sebe, čo človeku nevie nahradiť nijaké bohatstvo.

Vladimír nemal debatovať so sluhami a ani to nevedel. Vojnu a mier čítal prvý raz ako jedenásťročný. Dievčatá ho priťahovali už ako osemročného. Zvláštny vzťah mal k dcére ich kočiša Polenke. Roku 1914 bol zrazu posadnutý písaním veršov. Priznáva, že bol ešte priveľmi mladý na to, aby niečo skutočne dosiahol, no prišiel aspoň na to, že človek, ktorý ašpiruje na básnika, musí mať schopnosť myslieť naraz na niekoľko vecí súčasne. Spomína na potulku parkom pri tvorbe svojej básne, s akým bohatým sprievodom vnemov si svoje mnohonásobné uvedomovanie uvedomoval.

Jeho otec – právnik, publicista a štátnik – po roku 1903 prerušil všetky styky s cárskou vládou „a od-

hodlane sa vrhol na protidespotickú politiku“. Ako liberála a člena strany kadetov ho roku 1906 zvolili do Prvého ruského parlamentu. Potom bol tri mesiace vo väzení a zakázali mu účasť na verejných voľbách. Roku 1917, v počiatočnom období dočasnej vlády, pôsobil ako výkonný tajomník Rady ministrov. Ako člena Ústavodarného zhromaždenia ho po rozpustení tohto zatkli boľševickí námorníci. Keď Nabokovovci ušli pred boľševikmi na Krym, Vladimír Nabokov starší bol do začiatku roka 1919 ministrom spravodlivosti regionálnej krymskej vlády. Vydal okrem iného peknú esej o básnikovi Fetovi, popri Flaubertovi si vysoko cenil Stendhala, Balzaca a Zolu. „Z môjho hľadiska troch ohavne tuctových autorov,“ nesúhlasí s otcem syn, ktorý sa pred málokým skláňa. V dobrovoľnom exile expolitik Nabokov žil najprv v Londýne a potom v Berlíne, kde spoluvydával denník Ruľ. Večer 23. marca 1923 „na verejnej prednáške zaštilil prednášajúceho, svojho starého priateľa Mil'ju-kova, pred guľkami dvoch ruských fašistov“ tak, že jedného z nich zrazil k zemi, no druhý ho smrteľne postrelil.

Vladimír Nabokov vystupuje aj v porovnaní so svojimi bratmi ako silná osobnosť obdarená originálnym talentom. Na prestížnej Teniševovej škole, ktorú mu otec vybral preto, že „sa vyznačovala demokratickými princípmi a nediskriminačnou politikou,“ vynikal v športoch. No obviňovali ho, že sa neprispôsobuje okoliu, že sa „producíruje“ a s nevoľou sa prijímalo aj to, že ho do školy vozí auto. Pôsoobil ako vyslovený individualista, pretože „pociťoval prenikavý odpor k akémukoľvek združovaniu a hnutiam.“ Nechcel si vziať príklad zo svojho čínorodého otca, ktorého mu dávali za vzor. Keď v júli 1915 poznal o rok mladšiu Tamaru, všetky črty ktorej ho „extaticky fascinovali“, prežíval najsilnejšiu mladícku lásku. Z jeho strany sa hovorilo aj o tom, že sa koncom roka 1917, po skončení školy, vezmú – na čo mu realistickejšie nebohaté dievča vždy ticho povedalo, že je blázon. Ich vzťah bol obapolný, boli prisahy lásky pod korunami stromov. No Tamara musela ísť po návrate z letného bytu zarábať aj na výdavky zaň a Nabokov ju najmä svojou vinou „v priebehu nasledujúcich mesiacov ani raz nevidel, lebo som sa celkom zabral do zbierania rozličných skúseností, ktoré mal podľa môjho názoru elegantný litteratuer vyhľadávať. Už som vstúpil do extravagantného štádia citovosti a zmyselnosti, ktoré malo trvať aspoň desať rokov.“

Frajerstvo „elegantného litteratuera“ nie je však jedinou stránkou jeho povahy. Prišlo k stretnutiu v prímestskom vlaku – a nebol všetkému koniec. V polovici novembra 1917 Nabokovovci odišli z Petrohradu pred boľševikmi na vtedy ešte slobodný južný Krym. Tam sa Vladimír krátko po príchode dozvedel, že Tamara, ktorá tiež odišla na juh, býva severnejšie v jednej ukrajinskej dedinke. V nasledujúcom lete, vždy, keď nejako dorazilo vrece s poštou z Ukrajiny na Jaltu, bol v ňom list pre neho od Tama-

ry. Horšie to bolo s poštou opačným smerom. Tamara vyčíta Nabokovovi, že jej neodpovedá, „hoci v tých mesiacoch som nerobil nič iné, iba jej písal a myslel na ňu – napriek mojím častým zradám“. No prosím... Temperament či litteratuerstvo? „Od času, keď som si s Tamarou dopisoval, zostáva vo mne túžba po domove niečím zmyselným a konkrétnym...“

Keď stál neďaleko Jalty v Gaspri, pri kriedovom koryte potoka s listom od Tamary v rukách, „Odrazu som pocítil všetku bolesť exilu... Od tejto chvíle – až ma tohto plodného rozčítania zbavilo písanie románu – sa niekoľko rokov strata vlasti pre mňa rovnala strate mojej lásky.“ Po niekoľkých na financie náročných mesiacoch v prenatatom dome sa Vladimírovi rodičia presunuli s tromi deťmi do Berlína a on s bratom Sergejom odišli na Cambridge. Krátka pasáž o mladšom bratovi prezrádza ďalšie črty charakteru autora autobiografie. Ich detstvo sa málokedy prelínalo. Vladimíra ako prvorodeného rozmaznávali, on bol svedkom jeho rozmaznávania. „On bol tichý, apatický a s učiteľmi trávil viac času ako ja.“ Sergej sa po skončení univerzity odsťahoval do Paríža, kde vyučoval angličtinu a ruštinu, tak ako Vladimír v Berlíne. Stretávali sa potom v Paríži až v rokoch 1938 – 1940, „často sa zastavil na kus reči v rue Boileau, kde sme si my dvaja s naším dieťaťom prenajali dve biedne miestnosti.“ O jeho živote za vojny vie Nabokov len toľko, že ho ako prekladateľa v akomsi berlínskom úrade kolegovia udali za kritiku režimu, bol obvinený zo „špionáže v prospech Britov“ a potom zomrel v koncentračnom tábore v Hamburgu v januári 1945 na podvýživu.

„Príbeh mojich univerzitných rokov v Anglicku je príbehom môjho úsilia stať sa ruským spisovateľom.“ Keď Nabokov spoznal bližšie Cambridge, „u belších z bielych Rusov,“ čoskoro postrehol, že „ich vlasťenectvo a politika sa zredukovala na žľcovitý odpor namierený skôr proti Kerenskému než proti Leninovi a vyplývali z materiálnej nepohody a straty“. Nabokov píše v tomto smere o sebe takto: „Môj dávny spor (od roku 1917) so sovietskou diktatúrou sa nijako netýka majetkových otázok. Moje pohľadanie emigrantom, ktorý „nenávidí červených“, lebo mu „ukradli“ peniaze a pôdu, je absolútne. Nostalgia, akú som po všetky tie roky prechovával, je hypertrofovaným pocitom zo strateného detstva, nie žiaľ nad stratenými bankovkami.“

Niektorí anglickí známi, vzdelaní a inteligentní, humanitne založení „upadali do nesmierne udivujúceho tárania, keď prišla reč na Rusko. Vedeli málo a skreslene o ruskej minulosti, všetci ruskí emigranti boli pre nich „čárske živly“. Istý mladý, nie neznámy socialista a jeho intelektuálni priatelia videli v Leninovi „citlivého, poeticky založeného patróna a podporovateľa nových trendov v umení.“ Nabokov sa rýchle odvrátil od politiky a „sústredil sa na literatúru“. Obklopil sa knihami i ťažkými zväzkami – Slovo o pluku Igorovom, Puškin, Ťutčev, Gogoľ, Tolstoj, štvorzväzkový Daľov výkladový slovník živého ruské-

ho jazyka. „Strach, že pod cudzím vplyvom si pokazím alebo prídem o to jediné, čo som si zachránil z Ruska – jeho jazyk – sa chorobne prehýbil a bol trýznivejší než strach, aký som zažíval o dve desaťročia neskôr, keď som sa bál, že po anglicky písanú prózu nebudem schopný priviesť na úroveň blížiacu sa úrovni ruskej.“ V mrazivých nociach krmil kozub uhlím a lopotil. V športe bol posadnutý brankárstvom, vynechával prednášky, udržiaval niekoľko ľúbostných vzťahov naraz. Preložil do ruštiny množstvo básní od Ruperta Brooka, Alicu v krajine zázrakov i Rollandovho Colasa Breugnona.

„Farebná špirála v malej sklenej guli, tak vidím vlastný životopis.“ Medzi prišielcami a domácimi neexistovalo nijaké skutočné, ľudské spojenie. V Berlíne a v Paríži vznikli súdržné kolónie Rusov, ktorých kultúrny kvocient vysoko prevyšoval kultúrny priemer domácich komunít. „V priebehu takmer päťtina storočia prežitéj v západnej Európe som nemal medzi hŕstkou svojich známych Nemcov a Francúzov (prevažne to boli domáce a literáti) dokopy viac než dvoch dobrých priateľov... To, čo sa nikdy nepodarilo cárom, totiž oklieštiť myslenie podľa vôle vlády, podarilo sa boľševikom hneď na to, ako hlavný kontingent inteligencie ušiel do zahraničia alebo ho zlikvidovali.“

Vášeň pre dobrú literatúru ho úzko skontaktovala s rozličnými ruskými autormi v cudzine. Ivana Bunina zastihol v období, keď sa „vyhrieval v lúčoch Nobelovej ceny“. Už predtým sa o ňom v autobiografii vyjadril, že si väčšmi cenil jeho básne než jeho prózu. Slávny autor pozval Nabokova na rozhovor „od srdca k srdcu“ do drahej reštaurácie. Žiaľ, nepadli si do nôty. Čulého starého pána zarazilo, že sa „nenadchýnam tetromom plneným lieskovými orieškami, ktorého som sa v detstve najedol až-až, a popudilo ho moje odmietnutie diskutovať o eschatologických otázkach. Ku koncu obeda sme boli jeden z druhého na smrť unavení.“

Skladaniu šachových problémov Nabokov, ako hovorí, „počas dvadsiatich rokov v exile venoval úžasné množstvo času.“ Zanietené poučuje, ako proces vymýšľania šachového problému „sprevádza inšpirácia akoby hudobného... či poetického charakteru.“

Posledná kapitola knihy predstavuje Nabokova ako napodiv starostlivého otca, človeka rodinnej tradície zo Sankt Peterburgu a z Vyry. Dojemne sa prihovára manželke Vere bez toho, aby ju oslovoval menom. „Roky ubiehajú, moja drahá a onedlho už nikto nebude vedieť, čo vieš ty a ja. Náš syn rastie...“ Jeho „zaujatie naším dieťaťom“ ... bolo takmer kuvadické (ako zvyk v daktorých kmeňoch v Afrike, v južnej Indii a v južnej Amerike, kde muž zachováva šestonedelie namiesto rodičky). Pýta sa ženy, či si pamätá, ako objavovali miniatúrne nechty na rúčke, štruktúru pokožky na končatinách a líčkach, čosi šikmé a nepolapiteľné v tmavo-modrastom nádychu dúhovky. Nekonečný vesmír vystrieda bádanie v teplom vesmíre človečika. Pripomína žene, ako dieťa udržiava-

né v teple „zahrievalo aj teba, lebo na ochranu tvojich jemných prstov pred mrazom ti stačilo držať tu jednu, tu druhú jeho rúčku, striedavo v pravej i v ľavej ruke a žasnúť, akou páľavou je schopné sálať rastúce detské telo.“

Vladimír nezabudol na svoje rozmaznávanie doma. A strieda metafyziku s realitou. „Nikdy v živote som nesedel na toľkých lavičkách a parkových stoličkách, na toľkých kamenných doskách a schodoch, na toľkých parapetoch a okrajoch fontán, ako v tom čase.“ Parčíky, chodníky, Berlín, Praha, Františkove Lázně, Paríž, Riviéra, znovu Paríž, Cap d'Antibes a tak ďalej. Prípomína manželku, spomína putovanie nepokojnou Európou, je z neho naozaj hlboký pozorovateľ. Majster detailu, zasypávajúci čitateľa svojím

vzdialeným, pestrým a plastickým videním. Až po jeseň 1939, návrat zo strednej Európy do Paríža. A okolo 20. mája 1940 sú zase pri mori, „tentoraz na západnom pobreží Francúzska v Saint Nazare.“ Tam idú svojim posledným európskym parčíkom so šesťročným synom k doku, kde ich čaká parník Champlain, ktorým sa budú plaviť do New Yorku. Pisateľ nenarušuje „tíš čerstvej pamäti“, ktorú od samého začiatku ponechával nedotknutú a pozorne jej načúval.

JÁN BEŇO

## RECENZIE



### SKLENÝ VRCH NÁJDENÝ

**KATARÍNA  
BEDNÁROVÁ:  
DEJINY UMELECKÉHO  
PREKLADU  
NA SLOVENSKU I.  
Od sakrálneho  
k profánnemu**

Bratislava : VEDA, 2013

Dovoliť si na úvod malú hyperbolu. V roku 1954 Alfonz Bednár publikoval román *Sklený vrch*, ktorým navždy zmenil tvár a smerovanie slovenskej prózy; v roku 2013 Katarína Bednárová, jeho dcéra, započala svoju päťdielnu epopeju *Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku*, ktorou navždy zmení tvár a smerovanie slovenského myslenia o preklade. Aj keď si zrejme skutočné postavy z dejín prekladu, ako boli napríklad sv. Hieronym, Ján Silván či Tichomír Milkin, sotva zapamätáme tak dobre ako vymyslené postavy Emu Klaasovú či inžiniera Solana, dejiny prekladu majú svoje miesto ako v dejinách románov, tak aj v dejinách literatúry ako takej a aj dejinách slovenskej kultúry ako celku.

Azda nevyznieť ako mlátič prázdnej slamy, keď poviem, že kniha, ktorú pred sebou máme, presvedčivo dokazuje, aký dôležitý bol a ešte stále je preklad. Preklad ako režim prenosu hodnôt, informácií a kultúr; preklad ako fundament slovenskej knižnej kultúry

a vzdelanosti, preklad ako modus vivendi európskosti slovenskej kultúry; a v neposlednom rade aj preklad ako diskurz, slovo-čin, ktorým bolo možné otriasť základmi štátu, základmi dogiem a spoločností. Prekladové javy, ich existencia i nápadná neexistencia nám pomáhajú pochopiť spoločenské pohyby, pretože sú súčasťou širokého polysystému kultúry. Možno tu súhlasne parafrázovať Jacquesa Derridu - v niektorých obdobiach dejín (aj) nášho národa naozaj nič nebolo dôležitejšie ako preklad.

Pohľad do dejín prekladu sakrálnych textov, ktorý nám v úvodnej knihe *Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku* ponúka Katarína Bednárová, je prvým pokusom o syntézu dejín umeleckého prekladu na Slovensku. Umelecký preklad sa v tejto knihe chápe ako postupne sa emancipujúci diskurz s meniacimi sa spoločenskými úlohami a meniacim sa spoločenským postavením. Autorka prináša prenikavé sondy do dejín prekladu siahajúce od predveľkomoravského obdobia cez cyrilo-metodovské preklady až po preklady Biblie, žalmov, spevníkov, katechizmov a iných náboženských textov všetkých významných konfesíí a náboženstiev pôsobiacich na Slovensku (vrátane judaizmu či islamu). V tomto ohľade je dôležité poznamenať, že výklad pokrýva celé dejiny prekladu sakrálnych textov, od stredoveku až po súčasnosť. Na základe analýz a záverov

sa tak pred nami vynára obraz prekladu ako hlavnej postavy v dráme svojich dejín.

Vráťme sa však k hyperbole o sklenom vrchu zo začiatku. Zamyslime sa s jej pomocou nad osudom dejín prekladu. Prečo si pamätáme slová žalmu „Pán je môj pastier, nič mi nechýba,“ no sotvakto si zapamätá mená ľudí, ktorí nám tieto silné slová sprostredkúvali, ako boli napríklad Ján Abrahamffy či Ján Lajčiak? Sotvaktorý slovakista bude za jeden z vrcholov tvorby Milana Rúfusa považovať jeho preklady žalmov. Dejiny prekladu sú vlastne ako hľadanie rozprávkového skleného vrchu.

Môžu byť kdekoľvek, pretože preklad sa už od začiatku našich dejín neobmedzoval len na umelecké texty v dnešnom chápaní, ale sprostredkúval aj zákonodarstvo, náboženstvo, pomáhal formovať jazyk, národné vedomie a neskôr bol tiež jedným z prostriedkov na nadväzovanie prerušenej historickej kontinuity. Pokúsiť sa teda toto všetko zovšeobecniť, to sa naozaj podobá na hľadanie skleného vrchu. Dejiny prekladu - a najmä dejiny prekladu starších období - totiž stoja na viacerých základoch. Svoje v nich nájde lingvista, historik národnej literatúry, literárny komparatista a napokon aj translátológ. Keby ste však do historika prekladu dobiežali napríklad s tým, že najstaršie dejiny prekladu sú vlastne dejinami jazyka, veď preklady Biblie a sakrálnych

textov pomáhali konštituovať literárny jazyk, mal by výhrady. Podobne by sa musel historik prekladu ohradiť, ak by ho literárni vedci označili za človeka zaberajúceho sa literatúrou. Katarína Bednárová totiž presvedčivo ukazuje, že preklad nebol v minulosti len tým, čo by sme dnes označili za literatúru. Na druhej strane, dejiny prekladu často akoby nemali miesto ani v samotnej translatológii. Veľký systemizátor James S. Holmes sa o nich vyjadruje len ako o „dejinom rozmere“ všetkých vetiev translatológie. Na Slovensku sa zas akosi pričasto zabúda na to, že Anton Popovič, nestor slovenskej translatológie, začínal s dejinami prekladu, keď ho obviňujeme z rigidného štrukturalizmu a odpútanosti od živej praxe prekladu.

Dejiny prekladu sú dejinami diskurzu, ktorého identita, spoločenské funkcie a hodnota sa neustále menili. Preklad v historickej optike nemožno uspokojivo definovať pojmami ako „literárnosť“, „posun“, „adaptácia“ či dokonca ani známou, až politicky znejúcou opozíciou „voľnosť“ – „vernost“. Predmet práce historika prekladu nemožno apriórne ohraničiť, a to už len pre množstvo prameňov, s ktorými musí pracovať.

Na to, aby Katarína Bednárová napísala svoju knihu o dejinách prekladu, musela sa stať čitateľkou čudných textov. Stala sa čitateľkou zoznamov – bibliografií, glosárov, súpisov; čitateľkou okrajových textov sprevádzajúcich hlavné texty, ako sú dedikácie, captatia benevolentiae, úvody, predslovy, doslovy, odkazy, odporúčania. Stala sa čitateľkou textových fragmentov v jazykoch, ako je latinčina, nemčina, staroslovenčina, cirkevná slovančina, biblická čeština, bernolákovčina či dokonca šariština alebo kultúrna západoslovenčina. Okrem toho všetkého musela lustrovať sekundárne pramene, vedecké práce zdanlivo priamo nesúvisiace s určeným predmetom výskumu, práce o filozofii, všeobecných dejinách, dejinách diskurzu, dejinách spisovnej slovenčiny, práce o veľkomoravskej legendistike, knižnej kultúre, knižnom trhu či kultúre všeobecne. Katarína Bednárová bola už od začiatku 90. rokov účastná na tvorbe koncepcie dejín umeleckého prekladu v Ústave svetovej literatúry a naďalej sa zúčastňuje aj na novších historiografických projektoch Ústavu, ako je napríklad pripravovaný *Slovník slovenských prekladateľov 20. storočia*. Keďže žiadna vedecká práca nevzniká na zelenej lúke, prirodzene, bolo treba ref-

lektovať dostupné čiastkové výskumy z okruhu dejín prekladu. Jej knihu preto možno čítať aj ako kompendium slovenského myslenia o metodológii dejín prekladu. Azda aj s ohľadom na tento zdanlivo nekonečný labyrint možných zdrojov mi autorka v jednom našom rozhovore prezradila, že po všetkej tej práci už chvíľami nemá silu sa do knihy ani len pozrieť.

Cesta za dejinami prekladu je únavným hľadaním skleneného vrchu. Je to sklený vrch súvislostí, príbehu o preklade, ktorý sa miestami môže zdať príliš neúplný, miestami ho takmer ani nevidno, miestami je napínavý, miestami zas akademicky nudný, pramálo príťažlivý. Zmysel dejín prekladu je však nezanedbateľný v tom, že preklad v dejinách funguje na pozadí neustáleho vírenia kultúr, myšlienok a životných filozofií. Kniha Kataríny Bednárovej, akokoľvek ju ona považuje len za pokus, je prvým vážnym, syntetizujúcim argumentom v prospech našej kultúrnej esenciálnosti vo víre stáročnej európskej interkulturality. *Že Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku* vznikajú ako súčasť medzinárodného projektu s cieľom zmapovať dejiny prekladu v interkultúrnom priestore strednej Európy a že sú tak vlastne súčasťou snahy nanovo definovať európskosť, nie je v tom zmysle vôbec náhoda.

Nádejам sa, že odteraz, keď už na Slovensku budeme hovoriť o dejinách prekladu, nemusíme sa spoliehať len na okridlené frázy o križovatkovej kultúre či odkaze veľkomoravskej misie. Máme už pred sebou text o dejinách, ktorý v mori väčších či menších pokusov možno považovať za zmenu tváre a nový vývinový impulz. Nevieam, nakoľko sa historici a čitatelia zoznamov dostávajú do dejín, no rozhodne v nich vďaka dielam, ako je toto, majú svoje miesto.

IGOR TYŠŠ

## ODKAZ JÁNA BOHDANA HROBOŇA



### KOL. AUTOROV: KAZATEĽ JÁN BOHDAN HROBOŇ

*Martin : Cirkevný zbor ECAV  
Martin, 2014, 268 s.*

Vydania kázní v slovenských kultúrnych dejinách nie sú len záznamom, čo v nich odznelo o teologických otázkach a vplývalo na nábožnosť ľudu, ale často sú to aj výrazné slovesné útvary, dokladajúce domové súvislosti a od-

kazujúce na širšie kultúrne zázemie. Rozširovali aj vzdelanosť našich predkov. Ich príbehy a podobenstvá, odkazy na svetové udalosti, spory so spochybňujúcimi vystúpeniami. Boli a zostávajú aj literárnymi útvormi, svedčiacimi o dobových zvyklostiach, slovesnom podaní i jazykových prvkoch. Ak ich dosiaľ nepoznáme v náležitej hĺbke, pretože sa v čase totality za hodnoty nepovažovali, je to ochudobnenie nášho vedomia, podmienenia nepoznania, čo tvarovalo a dokladá o našich predkoch. Sprítomňuje ich úroveň, čo bolo a zostáva podhubím ich oboznamovania nielen ako kresťanov, ale aj širšie sa sebauvedomujúcich jedincov, hlásiacich sa k svojmu rodu. Kázne, prirodzene, kultivovali vzdelanosť v oblastiach náboženstva, ale tie rozhladené obohacovali celú vtedajšiu spoločnosť, stmelenu náboženstvom a trvajú aj ako literárna a kultúrna hodnota.

Do reťaze takýchto osobitých príspevkov vstupuje súčasné vydanie knihy *Kazateľ Ján Bohdan Hroboň*, o ktoré sa pričínil Cirkevný zbor evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v Martine, zásluhou celého spoločenstva sústreďujúceho pozostalosť jedinečnej osobnosti z významného slovenského rodu Hroboňovcov. Kniha je súborom príspevkov, ktorá viaže pôsobenie Jána Bohdana Hroboňa (6. 3. 1938 – 17. 1. 2006) ako evanjelického kňaza v Martine v r. 1993 – 2005 a následne aj na dôchodku v Mošovciach. Kázne sú prepisom z magnetofónových záznamov, alebo zo zachovaných rukopisov pôvodcu i z pozostalosti rodiny. Na ich zhromaždení a prepisoch spolupracovali Zuzana Bukovská, Ivana Poláková, ako aj Michal Kubík, Boris Bukovský ml., Jaroslav Bahurinský a Igor Steindl. Kázne dopĺňajú ďalšie príspevky, zverejnené v časopisoch *Tvorba*, *Martinské evanjelium*, *Evanjelickom poslovi* spod *Tatier*, v publikácii *Na každý deň 2005* a ktoré odzneli v relácii *Po lampou* v Slovenskej televízii. Celú knihu dala do náležitého tvaru Zuzana Bukovská, spolu s Bohdanom Hroboňom a Jánom Hroboňom, na základe ideového projektu Miloša Kovačka. Na jej výraznom vybavení má podiel aj grafický upravovateľ Peter Ďurík. Už vonkajším tvarom je výnimočná. Priam na podobu predstavovaného Jána Bohdana Hroboňa. Zvýrazňuje trojitosť rozmeru robustnosťou a smerovaním do výšky zároveň. Sprítomňuje nielen kázne o duchovnom výklade Biblie, ale aj jeho hľbania o širších spoločenských otázkach, s vizuálnym doplnením

rukopisu kazateľa i rodinnými snímkami.

Knihu rámcujú príspevky spracovávatelov. Vstupné, *Odovzdávam*, zostavovateľky Zuzany Bukovskej, *Prebuď sa, kto spíš!* Milana Kubína, *Spomienková kázeň Jána Hroboňa na jubilejné služby Božie 10. 3. 2013 a Slovo o Jánovi Bohdanovi Hroboňovi* Miloša Kovačku, ktorý predstavil aj rod Hroboňovcov.

Jadrom knihy sú kázne zo zvukových záznamov i rukopisov a úvahy na každý deň. Druhá časť knihy sprístupňuje výber z publikovaných textov v už spomínaných periodikách. Medzi nimi aj samy osebe jemné a citlivé *Rozprávky*. Knihu rámcujú sprístupnenia z poslednej rozlúčky a spomínania viacerých osobností duchovného a kultúrneho života. Dopĺňajú ju bibliografické poznámky, register vybraných tematických okruhov a register biblických odkazov. Sú tak zároveň doložením, z akých biblických citácií vychádzali jeho kázne a zamyslenia.

Nie som teológ, ale prijímateľ a pamätník odkazu kazateľa, nemôžem a neviem plne rozobrať hĺbku analýz Hroboňa ako homiletika, zamýšľať sa nad týmito zreteľmi iste podnieti odborníkov, ale môžem osobne dosvedčiť mimoriadnu účinnosť a presvedčivosť jeho dôvodení. Dokonca natoľko, že zo zverejnených príspevkov priam sa dá počuť jeho zvučný slovesný prejav. Vťahuje do nastolených otázok, zápasí o prijímateľa priam ako prozaik. Hoci sa súbor kázni nedá čítať ako román, otvára sa na každodenné sústavné hĺbania. Pôvodca ich tak aj postupne tvoril. Reagujúc aj na prostredie a časové otázky.

Námety sú podmienené žánrom, ale aj zástojom, že sú uvažovaním nahlas o základných myšlienkach, prameniach v Biblii. Kazateľ Ján Bohdan Hroboň si z nej vyberal bohaté rozpätie a vrstvenie, od stvorenia počnúc, cez cirkevné obdobia, sviatočné chvíle, hĺbania o cnostiach, pokúšeni, pokání, rodine, osobnostiach, utrpení až po smrť. Jeho výklady vybraných citácií vnárajú do ich vnútorných prienikov. Zároveň ich dáva kazateľ do vonkajších súvislostí súčasného každodenného života, priam sa mu otvárajú bohatými nápovedami. Jeho slovo nám šepká do duše i hrmí výzvy. Neuspokojovať sa, ale ani nevzdávať. Jazyk kázni je tak, ako bol hlasový fond kazateľa – znelý. Vecne obrazný. Jeho prehovory sú vystavané nie na jeden spôsob, ale podľa predmetu zamýšľania sa; nikdy sa „nerozplývajú“ v odbočeniach. Vždy

sa sústredia na zvolenú myšlienku, alebo vybraný citát. Vedel, čo je koncentrácia na kľúčovú myšlienku, ale aj gradácia. Napríklad v kázni *Hospodin je môj pastier*, fragment zo žalmu 23, rozvrstvuje každú vetu litanicky a zosúčasňuje ju, ba aj dialogizuje:

„Hospodin je môj pastier, nebudem mať nedostatku. Prečo?”

*Hlas: Pretože na pastvách zelených ma pasieš.*“ (s. 40)

Graduje a zároveň presvedčivo a nádovodne sumarizuje výpovede pomocou číselných úloh, napr. v kázni *Byť svedkami, Sk 1, 8*, „... ale prijmite moc Duchu Svätého...“ komponuje výpovede do úloh v mimoriadne účinnej nápovedi (s. 29). Ten istý tróp vie využiť aj v navrstvovaní zdôvodnení, alebo štylisticky: „*Tu, v tejto cirkvi, v tomto kostole, v týchto rodinách, v týchto srdciach by mala byť zásoba takejto soli a takéhoto svetla. Máte pocit, že je to tak? Máte pocit, že je dost soli a svetla medzi nami?*“ Vie využiť a aktualizovať aj múdrosť porekadiel „*ak vyženieme vieru z našich dverí, zákonite k nám príde zadným vchodom povera...*“ (s. 25). Nemohol sa s čínorodosťou nezaoberať aj v kázni „*Čakať pasívne, správať sa pasívne, znamená smrť. Predovšetkým preto, lebo dnes v cirkvi a v duchovnom živote nestačí byť pasívny, nestačí len prizvučovať, nejako sa zaradiť, ale pričiniť sa, brať na seba úlohy. Preto, lebo zlo je aktívne, diabol je aktívny. Najviac o tom hovorí verš: Obchádza stále okolo nás hľadajúc, koho by zožral. Pasívni neprežijú.*“ (s. 35).

Šírka rozmyšľaní kazateľa a ich zverejnenia napovedávajú, že ich rozsah i dosah sa nedá plne vystihnúť jedným hodnotením, ale priam prizývajú na spoluúčasť mnohých. Môžem priznať a verejne vyjadriť osobne nielen to, ako ma zverejnené texty zaujali, lež sa aj zamyslieť nad duchovnými hodnotami a ich rétorickou poetikou. Zároveň mi poskytujú príležitosť vyznať sa zo vzťahu k ich pôvodcovi. Aj mne bol duchovným otcom a čínorodým spolupracovníkom i podnecovateľom v tvorbe. Sám bol aktívny a aktivizujúci. Zvlášť si cením našu spoluprácu na videoeseji *Podoby vzkriesenia* v r. 1994, v ktorej má jedinečný príhovor. (Od roku vzniku sa vysielala na Veľkú noc iba raz).

Knihu však svedčí aj o tom, čo priamo nezaznamenáva, ale pripomína. Bytostnú stránku autora kázni a jeho pôsobenie nielen ako kňaza, ale aj kultúrneho činiteľa a ľudského človeka, tvorivého a aktivizujúceho aj iných. Poznámel Martin a jeho občanov duchovne, ale aj vzdelanostne. Dôsledkami jeho úsilia sú základná cirkevná i stredná škola a vysoká Biblická škola.

Vytváral duchovné i kultúrne spoločenské a účinkoval v nich. Založil spevokol, nuž v ňom spieval. Podnietil ma pripraviť dramatizáciu Memoranda a stal sa producentom inscenácie.

Knihá kázni nemá len bohatý rozsah i väčší rozmer, ale aj význam, a dúfam, i dosah. Prízvukuje zástož osobnosti kazateľa, hlbajúceho nad bytostnými otázkami nášho Pôvodcu komunikatívnym slovom. Zároveň je aj, hoci nezámerné, dôsledkom i výzvou znova považovať kazateľskú literatúru nielen za spirituálnu, ale aj kultúrnu hodnotu. Jedinečný literárny výtvor, ktorý má východiskovo slovesný ráz a môže zostať aj inšpiratívnym textovým príspevkom. Aj to je odkaz Jána Bohdana Hroboňa...

MIŠO A. KOVÁČ

## Z PRACHU ZABUDNUTIA



**DARINA DUDÁŠOVÁ:**  
**Z PRACHU ZABUDNUTIA. Dejiny evanjelického a. v. zboru v Ochtinej Ochtiná : Cirkevný zbor ECAV, 2014, 232 s.**

Darina Dudášová vstúpila do slovenského historického vedomia najmä ako cirkevná historička. V roku 2001 vydala pozoruhodnú publikáciu *Dejiny evanjelického a. v. zboru vo Veličnej*, v ktorom pôsobila ako kantorka. Pamätáme si na jej excelentné prednášky o dejinách a osobnostiach reformácie na Orave, ktoré predniesla na Duchovných hodnotách pre dnešok v Dolnom Kubíne (2003) a v Žiline (2010), ako aj pri iných príležitostiach. Napríklad v Ochtinej (2009) pútavo podala kunsthistorickú prednášku o freskách neznámeho Majstra ochtinského presbyteria alebo v Necpaloch jedinečne prezentovala osudy výnimočného turzovského oltára z roku 1611 z kaplnky Oravského hradu, ktorý sa od polovice 18. storočia nachádza v Necpaloch (2011). Oravu reprezentovala aj na nedávnej konferencii, ktorá sa konala v Revúcej pri príležitosti 150. výročia založenia tamojšieho 1. slovenského evanjelického patronátneho gymnázia, keď bádateľsky objavne predstavila mimoriadny význam revúckej školy vo vzdelávaní talentovaných oravských študentov (2012).

Dlhodobu sa venuje dejinám duchovného života v Ochtinej v Gemeri, a to na základe mimoriadnych inšpirá-

cií. Na jednej strane je to málo známy, no mimoriadne cenený súbor umeleckých artefaktov v starobyľom ochtinskú evanjelickú komunitu, ktorý si vyžaduje nielen ochranu, ale i umelecko-historické bádanie a primeranú kunsthistorickú prezentáciu, na druhej strane je jej inšpiráciou už takmer dvadsaťročný účinkovanie jej syna, Martina Dudáša, v role diakona ochtinského evanjelického a. v. zboru. Ten sa svojho poslania v „opustenom a zanedbanom“ Gemerí po roku 1995 ujal s príkladnou starostlivosťou a vytrvalosťou. Napriek mnohým starostiam a prekážkam obnovy duchovného života je verný historickému kraju múdrych a pracovitých ľudí. Tým nadviazal na oddanosť mnohých evanjelických kňazov, ktorí v Ochtinej pôsobili takrečeno od reformáckych čias. Darina Dudášová synovi Martinovi pripísala svoju novú knihu *Z prachu zabudnutia: Dejiny evanjelického a. v. zboru v Ochtinej*. Venovala mu ju „za obetavú prácu v zbere, spojenú s nezištnou starostlivosťou o vzácne sakrálné pamiatky“. K venovaniu pridala i príležitosť spomienky: rok 2014 je pre ochtinskú evanjelickú komunitu, ale i slovenskú historickú vedu spojený s významným jubileom – 260. výročím narodenia ochtinského zborového farára, historika, etnografa, pedagóga, geografa, zručného rytcu a spisovateľa Ladislava Bohuslava Bartolomeidesa (16. 11. 1754, Klenovec – 18. 4. 1835, Ochtiná).

Tento vzácny muž, ktorý v Ochtinej pôsobil viac ako štyridsať rokov, je považovaný za výnimočnú osobnosť slovenského duchovného, vedeckého i pedagogického života. No jeho život a vklad do dejín nie sú dostatočne známe a dostupné. Za najznámejšie jeho dielo sa označujú *Memorabilia provinciae Csetnek* (Pamätihodnosti kraja Štítinik, 1799), ako aj encyklopedické („belovské“) dielo *Notitia historico-geographico-statistica comitatus Gömöriensis* (Dejepisné, zemepisné a štatistické poznatky o Gemerskej župe, 1806 – 1807). Obe diela sa považujú za výnimočný prameň k bádaniu Gemera. Bartolomeides napísal – zostavil aj prvé slovenské učebnice zemepisu a prírodopisu, ktoré obohatil vlastnoručne vyhotovenými ilustráciami a mapami. Možno o ňom povedať, že v Ochtinej vytváral východiskovú kapitolu modernej slovenskej pedagogiky osvietenského obdobia, a tým obraz gemerského baníctva a tvrdej roľníckej práce rozmnožil duchovným dielom nezvyčajnej ceny. Za výnimočné sa v dejinách Ochtinej považujú napríklad aj slávnosti, ktoré pripravil k tristo-

ročnému jubileu Lutherovej reformácie.

Ladislav Bohuslav Bartolomeides, čo je prirodzené, nie je hlavnou témou najnovšej knihy Dariny Dudášovej. Je ňou v širšom rámci Ochtiná ako obec, komunita, región a v týchto súradniciach najmä tamojšie evanjelické a. v. spoločenstvo – ochtinský zbor s filiou v Rochovciach; t. j. desiatky farárov, učiteľov, kantorov, dozorcov i kurátorov, kostolníkov, zvonárov, stovky presbyterov, ako aj dva kostoly – starobyľý v Ochtinej i tolerančný, filiálny v Rochovciach. S nimi tisíce veriacich za viac ako štyri storočia. Osobnosti a udalosti – povzbudzujúce, budujúce, inšpirujúce rast a rozvoj zboru, ale aj okolnosti negatívne: útlak a násilie, politické a hospodárske prekážky najrozličnejšieho charakteru, úpadok a prenasledovanie.

Všetko, čo Darina Dudášová dôkladného vybadala, usporiadala na základe osvedčeného modelu zborových alebo seniorátnych monografií evanjelickej cirkevnej histórie. V jej knihe sa „zračí“ nielen dávný Plachý, Maliak či Škrovina, ale aj ďalší priekopníci diel tohto typu. A prispela aj ona sama; využila bohaté skúsenosti a riešenia z práce na Dejiniach evanjelického a. v. zboru vo Veličnej. Oslovil ju však najmä bohatý ochtinský evanjelický archív: pramene, zápisnice a protokoly, dostupná literatúra, ako aj „oral history“. Vyťažila z nich pozoruhodný, obsažný rad dôležitých, neznámych, a preto objavných faktov.

To všetko, čo sa autorke podarilo heuristikou nazhromaždiť, roztriedila do základných kapitol ochtinsko-rochovských evanjelických dejín: I. Najstaršie obdobie cirkevného zboru (vrátane predreformačného obdobia). II. Ochtinskí kňazi od roku 1590 do konca 19. storočia. III. Kanonické vizitácie v cirkevnom zbere. IV. Ochtinská škola a jej učiteľia. V. Rochovce. VI. Cirkevný zbor v 20. storočí. VII. Cirkevný zbor v súčasnosti. VIII. Funkcionári cirkevného zboru. IX. Ochtinskí rodáci v službách cirkvi.

Dôsledná heuristika Dariny Dudášovej umožnila v rámci naznačenej štruktúry – na pozadí všeobecných dejín či medzníkov evanjelickej cirkvi v Uhorsku, respektíve na Slovensku – spracovať prekvapujúco bohaté (či už úplné alebo čiastkové) životopisy ochtinských farárov, do Ochtinej pozvaných alebo v nej narodených, riadne zvolených, ale aj administrujúcich. Rovnako ako aj učiteľov, či údaje o ďalších predstaviteľoch a fungensoch

zborového života. Tým mimoriadne prispela nielen do evanjelickej, ale i regionálnej biografie i genealógie. V prípade viacerých významných osobností aj do celoslovenskej. Platí to nielen o spomínanom Ladislavovi Bohuslavovi Bartolomeidesovi, ale i ďalších kňazoch tohto rodu, ktorí vo viacerých generáciách v Ochtinej pôsobili alebo sa v nej narodili. A platí to aj o mnohých ďalších kňazoch, zaniatých budovateľoch a obrancoch kresťanskej viery. Bol ich celý rad.

Spomenieme aspoň niektorých, ktorí sú v dosahu našej osobnej pamäti a mohli ich bližšie poznať aj čitatelia Tvorby: Ján Agnet (1921 – 1993) a Ján Čatloš (1940), obaja liptovskí rodáci, ktorým komunistický režim odobral štátny súhlas na kňazské účinkovanie v ochtinskom evanjelickom zbere. Obaja museli Ochtinú nútene opustiť. Ján Agnet okúsil väzenie. No ich kresťanská povest' tým neutrpla: práve naopak. V zastúpení ochtinského zboru Darina Dudášová vpísala novovydanou knihou do slovenskej evanjelickej pamäti prejavy ich vernosti Kristovmu Evanjeliu v období nemilosrdného ateizmu: Agnetovi presbyteri uzatvárali svoje schôdze piesňou Hrad prepevný, cirkevníci navštevovali služby Božie, ktoré sa konali i v čase nedeľných brigád, deti masovo neodhlasovali z vyučovania náboženstva. Čatlošovi sa po roku 1968 podarilo pozoruhodne obnovovať náboženský život a podchytiť mládež tak viditeľne a s toľkou kresťanskou úprimnosťou, že ONV v Rožňave brutálne zasiahol a odobral mu štátny súhlas na kňazské účinkovanie.

Vraj také zanedbané, ako sú sakrálné stavby v Gemerí, nie sú ani na Balkáne. S určitosťou to neplatí o Ochtinej a ani o Rochovciach. Aj keď dejiny Evanjelického a. v. cirkevného zboru v Ochtinej Darina Dudášová objavovala v „prachu zabudnutia“, predsa ich vytiahla na svetlo Božie v porozumení so synom Martinom. Diakonom, ktorý sa spoločne s odborníkmi, reštaurátormi, kunsthistorikmi, ale i regionálnymi a vysokými úradmi Slovenskej republiky, podieľal na úspešne zavŕšených projektoch reštaurovania jedinečných skvostov ochtinského kostola; barokovej kazateľne nevšednej umeleckej krásy (1728) a vzácneho evanjeliového oltára (1724), cez ktorý – namiesto oltárneho obrazu – svieti do chrámového prostredia výjav z podmanivých fresiek Majstra ochtinského presbytéria: Ukrižovaný Ježiš Kristus z 15. storočia.



Niet pochyb o tom, že knihu Z prachu zabudnutia napísala erudovaná cirkevná historička, ktorá takmer dve desaťročia navštevovala Ochtinú, bádała v zborovom archíve, stierala zo zborových listín prach zabudnutia, starostlivo ich čítala a podala o nich korektne zostavenú správu. To všetko (vytvorené bez akéhokoľvek štipendia) predstavuje neoceniteľný vklad do slovenskej a osobitne gemerskej evanjelickej histórie. Vyžaduje si vďaka adresovanú autorku, no aj tým, ktorí milodarmi umožnili knihu vydať.

Darina Dudášová svojím úsilím pozvzdila všetkých, ktorí žijú a pôsobia v „opúšťanom a zabúdanom kraji“, aby v jeho historických a prírodných krásach objavovali a obnovovali šľapaje či chodníky viery gemerských evanjelických kresťanov. Mnohé sú skryté, treba ich v prachu zabudnutia vytrvalo hľadať. Ale mnohé sú na dosah: stačilo by azda urobiť iba krok. Vydať napríklad desaťročia známy rukopis niekdajšieho váženého revúckeho farára a historika, Viliama Raaba, Dejiny gemerského seniorátu – tým viac, ak edičný zámer na vydanie diela sa už pred časom verejne ohlásil. Kniha Dariny Dudášovej signalizuje aj túto – jednu z možných a neodkladných ciest, ako vytrvalo kompletizovať históriu dávného Gemera. Nie pre históriu samu, ale ako vklad, závdavok; ako semienko mladého kresťanstva našich čias, ktoré môže – napriek mnohorakej skepse – v Gemeri nájsť opäť úrodnú pôdu.

MILOŠ KOVAČKA

### **EUDOVÍT ŠTÚR V BIOGRAFICKOM PREHLADE KALENDÁRIA**



### **AUGUSTÍN MAŤOVČÍK: EUDOVÍT ŠTÚR. Kalendárium Života a diela 1815 – 1856**

Námestovo : IC a Martin : SNK,  
2014, 196 s.

Nemusíme sa presvedčať, že Eudovít Štúr je kľúčovou osobnosťou v novodobých dejinách Slovákov. Na budúci rok si budeme pripomínať jedinečné výročie dvestoročnice jeho narodenia. Oslavy sú príležitosťou nielen na vyjadrenie úcty osobnosti, ale znovu pripomenutím sebauvedomujúceho príspevku jeho osobnosti. Na takú udalosť je naším náležite sa pripraviť. Príspevkom k tomu je kniha Augustína Maťovčíka *Eudovít Štúr. Kalendá-*

*rium života a diela 1815 – 1856*. Na jej vydaní majú spoločný podiel Informačné centrum Námestovo a Národná knižnica Martin. Je to priam akýsi metaforický náznak, že myšlienka Eudovíta Štúra môže spájať aj súčasníkov k tvorivým aktivitám. Na druhej strane v tvorbe autora Augustína Maťovčíka ide o ďalšie aktuálne sprítomnenie významnej osobnosti cez biografické údaje, ktoré nielen zaraďujú autora do času, ale sprítomňujú i jeho prítomnosť. Pri Eudovítovi Štúrovi ide o celú škálu jeho zástoja nielen ako hýbateľa národnými pohybmi v revolučných okolnostiach a jazykového reformátora, ale aj literárneho tvorcu a kultúrneho činiteľa.

Autor kalendária v úvodnej stati Čo odhaľujú biografické dáta Eudovíta Štúra? charakterizuje prácu ako: „chronologicky usporiadaný súbor zdôvodnených a overených tvrdení, opierajúcich sa o dokumenty a pramenné materiály s príslušným vedeckým aparátom, ktoré tvoria analytický pohľad na priebeh života a diela“ Eudovíta Štúra. Autor spracováva, prirodzene, sledovanú látku, ktorá má bohatý výskyt literatúry, v chronologickej postupnosti od narodenia v r. 1815, s predradením genealogických súradníc rodu, až po tragický skon v r. 1856. Model záznamu sleduje dátum udalosti, dopĺňa ho informáciami o nej a dokladá citáciami z korešpondencie a dokumentov z odbornej literatúry i odkazovaním na pramene. Každý záznam vytvára istý informačný celok a má svoju samostatnú výpovednú hodnotu. Len niektoré známe dátumy takto nerozpracúva, pretože sú už dostatočne osvetlené a známe. Napriek drobnou prácou získaných a usústavňujúcich záznamov, dotýkajúcich sa množiny aj menej známych skutočností, ešte stále medzi nimi chýbajú niektoré hodnoverné doklady. Autor to aj priznáva. Približuje však veľké množstvo prameňov, ktoré mu boli predmetom citovania. Tam, kde sú zachované aj domové snímky a výtvarné diela či významné autografy, uvádza ich reprodukovania. Tým obohacuje knihu aj z hľadiska výtvarného riešenia.

Grafickým upravovateľom je Peter Ďurík. Jej prehľadnosť je tak bohatšia aj o knižnú kultúru, čo predmetu je mimoriadne náležité. Cennými sú aj citácie z korešpondencie a vystúpení Eudovíta Štúra, ktoré robia knihu naozaj nielen pramennou, ale aj čitateľnou. Napriek predovšetkým dokumentárnej povahe diela, ide aj o prácu, ktorá sama o sebe má výpovednú hod-

notu. Z tohto hľadiska možno z nej odvodzovať niektoré metodologické postupy, ako ju využiť nielen pri príprave príspevkov, ale aj priamo na chystané podujatia, prednášky i výstavy a putovania po Štúrových stopách po celom Slovensku. Keďže pôsobenie Eudovíta Štúra nesúviselo iba s miestami jeho životného účinkovania, ale má dopad doslova na každú obec.

Pramennou je kniha aj ďalšími informáciami, ktoré na jednej strane dokladajú excerpčný rozsah práce, ale na druhej, stávajú sa informačným zdrojom pre každého bádateľa, alebo čitateľa, ktorý si chce rozšíriť poznatky prostredníctvom štúdia týchto prameňov. Patria k nim Personálna bibliografia Eudovíta Štúra 1956 – 2012, ktorá skompletívava Bibliografiu Eudovíta Štúra spracovanú Jánom V. Ormisom (Martin, 1958). Obsahuje dielo Eudovíta Štúra, súpis jeho novších vydaní i literatúru o Eudovítovi Štúrovi, a to knižné práce vydané v slovenskom jazyku, ako aj knižné vydania v iných jazykoch. Bohatá je aj informácia o excerpovanej literatúre, dokladajúca rozhladenosť pôvodcu Kalendária. Zahranicznych záujemcov stručne o knihe oboznamuje resumé v angličtine, nemčine a ruštine. Na záver sa uvádza aj menný register.

Kalendárium anticipuje chystané oslavy, umožňuje ich pripravovateľom východiskový prehľad a zostáva pomocníkom nielen pri popularizačných prácach, ale aj odborným rozborom pre konferenčné rokovania a publikovania. Treba oceniť pohotovosť spracovania, prehľadnosť publikácie, ktorá sa zároveň stáva výzvou, že je už čas všestrannej prípravy na Štúrovu dvestoročnicu...

MIŠO A. KOVÁČ

### **BYŤ ORGANICKÝM**

### **JÚLIUS VANOVIČ: NOVA ET VETERA**



Ivanka pri Dunaji : F. R. & G.,  
2014

Knižka Júliusa Vanoviča s názvom *Nova et vetera* nesie podtitul *Nové a staršie eseje o ľudoch, knihách a dobe* – tu je teda mojich pár slov o človeku a jeho knihe, ktorá vznikala takpovediac na dve doby. Hneď sa však ukáže, že keď hovorím o človeku, hovorím aj o knihe a keď o človeku a jeho knihe, tak aj o dobe (resp. dobách) – jednoducho povedané: všetko so všetkým súvisí, organicky sa k sebe viaže.

Z edičnej poznámky sa dá vyčítať, že eseje vznikali a boli publikované buď v rokoch okolo okupácie augusta roku 1968, alebo až v aktuálnom prvom storočí tretieho tisícročia – teda po roku 2000. Doby diametrálne odlišné? Nie tak celkom. A pokiaľ sa pozrieme na diapazón postáv, ktorým sa jednotlivé texty venujú, nájdeme tu rozsah od všeobecne (hoci ešte stále viac povrchné ako Hľbkovo) známeho slovenského symbolu demokracie Štefánika až po zabudnutých – a mnohokrát cielene zabúdaných a potom radšej nie znovuobjavených (alebo znovuobjavených len čiastočne, neúplne, nedôsledne) – ľudí: dramatika Júliusa Barča-Ivana, prozaika Alfonza Bednára, historika Jána Alexandra Sitára, ale aj – nespravodlivé bolo by ich vynechať, keď už vyratúvam – Štefana Krčméryho, Ivana Čičmanca, Michala Gáfrika, Miša Kováča-Adamova, Ivana Kadlečika a (v neposlednom rade, vďaka zaradeniu rozhovoru s ním) samotného Júliusa Vanoviča. Dalo by sa teda povedať, že knižka sa takýmto širokým rozsahom kdesi zákonite musí rozpaďať, byť nesúdržná (navyše, ak vezmem do úvahy fakt, že texty vznikali aj príležitostne – napríklad k odhaleniu pamätníka, alebo k okrúhlemu výročiu), no – možno na prvý pohľad paradoxne – nie je tomu tak.

V rovine obsahovej, resp. niekde medzi látkou a témou, vychádza mi ako kľúčový faktor pre súdržnosť recenzovanej knižky práve Vanovičov výber z látky – práve preto, že ten je vyslovene osobný. Všetci tí – z ktorých mnohí sa mohli stretnúť naozaj iba v myšlienkach – ľudia, tvoriaci jednotlivé témy textov tejto knihy, predstavovali pre autora autority – resp. aby som po Olegovi Pastierovi a Júliusovi Vanovičovi ako tretí v poradí na margo tohto parafrázoval slová Štefana Krčméryho, podľa ktorých musí byť tvorca čistou syntézou mysliteľa, umelca a náboženskej osobnosti – teda takéto syntetické (v zmysle organicky sa utvorivšie a teda plne organické) osobnosti. Koniec-koncov, Barč nebol iba dramatik, Štefánik nebol iba vojak, Krčméry iba kritik a pod. – a dovoľm si k tomuto radu pridať aj autora samotného.

Július Vanovič totiž akoby v esejach písal seba (a v istom zmysle aj pre seba – aby ostal verný sebe), akoby cez prizmu blízkeho (ideovo, nie nutne priestorovo) človeka – preto v textoch často splyva autorská výpoveď s pôvodnou citáciou. Azda preto je niekedy Vanovičov vstup len akýmsi vovedením do sveta niekoho iného (a syntézou toho

dôležitého z neho), no sveta, s ktorým sa sám autor do veľkej miery stotožňuje a s ktorým sa predtým dôkladne zoznámil a iba preto si dovoľuje čitateľa doň voviesť. Vanovič potvrdzuje týmito textami aj svoje napojenie na teoretika eseje Josého Luisa Gómeza-Martíneza, ktorý – opäť parafráza – hovorí o tom, že esej je príliš osobná oproti vedeckému textu (teda oproti anorganickému neživému textu vedeckej štúdie stojí organická-živá esej), príliš osobná na to, aby sa do nej projektovalo čokoľvek iné, ako autor sám a jeho interpretácia inej (napr. literárnej) skutočnosti – v eseji niet miesta na niečo, s čím jej autor bytostne nesúhlasí.

Z hľadiska formy je spomínaná organickosť prítomná aj vďaka osobitnému štýlu písania – tento svojráz sa prejavuje čarovnou archaickosťou celkového prejavu na rovine lexikálno-syntaktickej. Avšak treba dodať, že ak aj Vanovič formálne znie archaicky, obsahovo je veľmi aktuálny (čím sa opäť potvrdzuje moja – ale pôvodne jeho, teda skôr mnou prisvojená – idea toho, že doba okupačná a doba postkomunistická sa azda až tak nelíšia). Nedá sa neporovnávať a na porovnanie mi ako prvý príde na um Milan Hamada, v niečom podobný – najmä asi v prístupe, v niečom iný... Kde Hamada je civilný, tam je Vanovič sugestívny, jeho texty sú napísané zrozumiteľnejšie a sú teda do istej miery silnejšie vo svojej elementárnosti, sprevádzané množstvom rečníckych otázok a splývaním vyjadrenia autorského a citácie. Niekedy sa vyskytne podľa môjho názoru až príliš rozsiahla enumerácia (ako napríklad v eseji o Štefanovi Krčmérym), vďaka ktorej sa čitateľ môže v texte stratiť, avšak celkový autorov prejav je veľmi čistý a fluidný.

Aby nové a staré eseje Júliusa Vanoviča neboli pri čítaní o nič ochudobnené, mali by sme ich čítať synteticky (čím sa v podstate opäť len exponuje myšlienka Gomeza-Martíneza a zároveň sa potvrdzuje idea organickosti, celistvosti záberu textu), teda ako text primárne umelecký, ale nie nevedecký, ako text objektivizujúci, ale nie nesubjektívny, ako súzvuk racionálneho konštruovania i sugestívnej fluidity – tak, ako boli jedinečným spôsobom napísané, tak by sme ich mali jedinečným spôsobom čítať: všetky ako jednu, jednu ako odraz všetkých. A po dočítaní, keď knihu bude treba odložiť, tak – aspoň u mňa – do jednej poličky napríklad aj s Hamadom a Kadlečikom i ostatnými autormi esejí s veľkým E.

MATÚŠ MIKŠÍK

## PAMÄTI REFORMÁTORA, KTORÉMU NEVYŠIEL CIEĽ

MICHAIL GORBAČOV:  
MŮJ ŽIVOT, VZPOMÍNKY  
A ZAMYŠLENÍ

Praha : Ikar, 2014



Dvadsaťpäť rokov, ktoré uplynuli od „*Roku zázrakov*“, ako nazval britský historik a publicista Timothy Garton Ash jednu zo svojich kníh, opisujúcu priebeh politických zmien vo Varšave, Budapešti, Berlíne a v Prahe, vedie k úvahe, že by sa nemalo zabudnúť na človeka, ktorého reformné pokusy „glasnosť“ a „perestrojka“ do značnej miery tento proces umožnili a zlahčili. Bol to sovietsky vodca, neskôr aj laureát Nobelovej ceny mieru Michail Sergejevič Gorbačov.

K dvadsiatemu piatemu výročiu svojho zvolenia za generálneho tajomníka Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (11. marca 1985) vydal v roku 2010 knihu spomienok. Knihu dedikoval pamiatke svojej manželky Raisy, ktorá bola aj jeho spolupracovníčkou a sprevádzala ho v manželstve viac než štyridsaťpäť rokov od doby štúdií až do svojej predčasnej smrti na leukémiu.

Gorbačov napísal už aj iné pamäti, ktoré dosiaľ v českom ani slovenskom preklade nevyšli. Táto kniha pamätí, ako autor v úvodnom slove píše, je rozprávaním o spoločnom živote. Zároveň odpovedá na otázky, ktoré udalosti mali na jeho politickú kariéru rozhodujúci vplyv.

Kniha je rozdelená do troch častí: Škola života, Cesta na vrchol a Ako sa robila perestrojka. Každá časť knihy obsahuje viacero kapitol a jednotlivé kapitoly sú ešte rozdelené na čiastkové podkapitoly.

Gorbačov sa narodil v dedinke Privolnoje, v Stavropolskom kraji, skoro pri úpätí Kaukazu, kde prežil takmer dvadsať rokov. Keďže v rodnej obci v rámci prenasledovania cirkvi miestny kostol zničili, pokrstili Michaila v susednej obci. Pri hľadomere v roku 1933 veľa príbuzných zomrelo a jedného z dedov poslali za vykonštruovanú „sabatáž“ na Sibír. V roku 1938 bol jeho druhý dedo obvinený z *trockizmu* a hrozilo mu zastrelenie. Babička sa presťahovala ku Gorbačovovým, ktorých dom sa považoval za „dom nepriateľa národa“. Po vypuknutí vojny a odchode otca na front sa musel zapojiť do

chodu domácnosti. Pracoval v zelinárskej záhrade, ktorá rodinu živila.

Spomína, že na krátky čas dedinu obsadilo nemecké vojsko. Jeden z občanov, ktorý bol taký starý, že nemohol narukovať, na želanie ostatných stal sa starostom. Po roku, keď obec bola oslobodená od Nemcov, bol odsúdený na desať rokov za „*vlastizradu*“. Dedinčania viackrát písali, že sa starostom nestal zo svojej vôle, že len vďaka nemu ľudia prežili – nič nepomohlo. Zomrel vo väzení ako zradca.

V roku 1944 sa rodina dozvedela, že otec padol v Karpatoch, ale našťastie to bola mylná správa. Vojsko pre otca skončilo pri Košiciach, kde bol zranený a liečil sa v krakovskej nemocnici.

Gorbačov opisuje veľmi skromný a ťažký život. Popri škole pomáhal otcovi pracovať s kombajnom. Za túto činnosť už ako sedemnášročný dostal Rad červenej zástavy. Po úspešnom stredoškolskom štúdiu sa prihlásil na právnickú fakultu moskovskej univerzity. Prijatý bol bez pohovorov. Domnieval sa, že mu pomohol robotnícko-roľnícky pôvod, štátne vyznamenanie a že bol kandidátom komunistickej strany. Veľkým zážitkom pre budúceho vysokoškolačka bola cesta do Moskvy, lebo vlakom išiel prvýkrát vo svojich dvadsiatich rokoch.

Život v hlavnom meste bol pre študenta kultúrny šok. Veď pochádzal z dediny, kde nebola elektrina, rozhlas, ani telefón. Podotýka, že bez univerzity by jeho život bol iný. Bez skúseností, ktoré mu priniesol pobyt v hlavnom meste s jeho kultúrnym a duchovným bohatstvom, by sa ťažko dostal na takú životnú dráhu, na akú sa neskôr ocitol. Medzi jeho spolužiakov a priateľov patrili Zdeněk Mlynář z Československa, v čase Dubčekovej Pražskej jari, tajomník ÚV KSČ. Neskôr chartista, ktorý bol prinútený k emigrácii. Mlynář sa vo svojich spomienkach *Mráz přichází z Kremli* o tom aj zmieňuje. Nakoniec, sám si spomínam, že som Gorbačova videl a počul hovoriť na rozlúčke s Mlynářom v pražskom Strašnickom krematóriu.

Gorbačov ďalej spomína aj na svoje prvé stretnutie s Raisou, ktorá o neho vtedy vôbec neprejavila záujem a on sa zase snažil nedávať najavo, aký dojem na neho urobila. Gorbačov konštatuje, aký bol prudérny život vo vtedajšej Moskve. Svadbu mali koncom septembra, ale skutočnú svadobnú noc až v októbri, keď sa presťahovali do internátu na Leninských, dnes Vrabčích horách. Michailova matka svojou nevestou pri návšteve Privolného nebola vôbec nadše-

ná.

Po skončení štúdií sa vrátili do Stavropolu, kde sa postupne začala jeho politická kariéra. V priebehu dvadsiatich rokov zastával rôzne funkcie v straníckej hierarchii Stavropolského kraja.

V knihe často charakterizuje niektoré osobnosti, ktoré mal možnosť poznať alebo s nimi spolupracovať. Bráni napríklad Chruščova, lebo napriek svojim chybám má veľké zásluhy. Položil základ k boju so stalinizmom, vytrvalo propagoval politiku mierového spolužitia a rehabilitoval milióny neprávom obvinených ľudí a odsúdil stalinské rozhodnutie o vysťahovaní celých národov na Sibír.

V Stavropoli sa Gorbačovovým narodila jediná dcéra Irina, ktorá bola pri pobyte u starých rodičov tajne pokrstená. Komunisti sa nesmeli zúčastňovať na krste, cirkevnej svadbe a ani na bohoslužbách.

Pozornosť venuje aj pre nás menej známym osobnostiam politického života z doby svojho pôsobenia v Stavropoli. Ako príklad prísnej centralizácie a takmer žiadnej samostatnosti uvádza, že keď chceli v centre mesta postaviť moderný verejný záchod, museli ísť do Moskvy na štátnu plánovacia komisiu Ruskej federácie.

Československo v celej knihe spomína len raz; v súvislosti s 21. augustom 1968. Vedúci straníckimi funkcionári dostali informáciu, že ideový protivník chcel podniknúť frontálny útok proti socializmu a pokúšal sa využiť všetky možnosti. Gorbačov dodáva, že netušil, že to bolo len ničím nepodložené tvrdenie. Prvé pochybnosti o správnosti tohto zákroku nastali až pri návšteve Československa v roku 1969, keď uctivil *celú blbku rozborčenia našich bratov Čechov a Slovákov*. K tomu, prečo sa pri svojej návšteve Československa už vo funkcii generálneho tajomníka v roku 1987 nepokúsil o nápravu, ale svojou prítomnosťou podporil stávajúce stranícke vedenie, sa nevyjadril.

Pomerne často sa zmieňuje o Jurijovi Andropovi, s ktorým sa pravidelne stretával a ktorý ho podporoval. Kládne si rečnícku otázku, či sa stali blízkymi a odpovedá, že asi áno. Len o Kosyginovi píše ako o veľmi skromnom človeku, ktorý bol osobne veľmi zdržanlivý. Túto nedôveru asi spôsobil fakt, že bol jediný, ktorého nezastrelili v „leningradskom prípade“, keď sa po vojne Stalin zbavoval schopných vedúcich činiteľov druhého najväčšieho sovietskeho mesta. Neskôr poznal, že „na

*vrchole mocenskej štruktúry sú obyčajné ľudské pocity nemožné*“.

Ku svojej návšteve Československa v roku 1969 ešte píše, že navštívil v Brne závod Zbrojovka. „*Keď sme prišli do závodu, nikto s nami nechcel hovoriť, zamestnanci neodpovedali na pozdrav a demonštratívne sa otáčali – bolo to veľmi nepríjemné*.“ Pri opise návštevy Bratislavy sú chyby, ktoré prekladateľka mohla opraviť. Václav Slavík nebol prvým tajomníkom KSČ, sovietski vojaci sú pochovaní na Slavíne a nie na Devíne. Stále som však presvedčený, že išlo o jeseň 1968.

V roku 1978 sa Gorbačov vrátil do Moskvy ako tajomník Ústredného výboru. Popisuje rôzne vzťahy medzi vedúcimi predstaviteľmi politbyra. Medzi členmi najvyššieho vedenia panovala nedôvera a opatrnosť. Napríklad; hoci mal s Andropovom Gorbačov veľmi dobré vzťahy ešte v Stavropoli, keď ho chcel v Moskve pozvať na obed ako svojho suseda spolu s manželkou (ich vilky boli vedľa seba), Andropov to odmietol s tým, že o chvíľu by to vedel Brežnev a pripisovalo by sa stretnutiu iný význam.

Gorbačov viackrát charakterizuje Brežneva, ktorý sa po páde Chruščova stal prvým tajomníkom ako kandidát kompromisu. Bol považovaný za nevyraznú figúrku, s ktorou sa bude ľahko manipulovať. Brežnev premyslenou politickou taktikou vedel upevniť svoje postavenie a stal sa nedotknuteľným. Spomína aj to, že Brežnev sa po ochorení niekoľkokrát pokúšal nastoliť otázku svojho ukončenia funkcie generálneho tajomníka, ale osobnosť, ktorú by podporovala väčšina, tu nebola.

Skutočne zaujímavé sú kapitoly venujúce sa obdobiu medzi koncom Brežnevej vlády a nástupom Gorbačova. O tak dôležitej otázke, ako bol sovietsky vpád do Afganistanu, sa niektorí funkcionári, ako bol Gorbačov, či neskorší minister zahraničných vecí, vtedy vedúci tajomník Komunistickej strany Gruzie, Eduard Ševarnadze, dozvedeli až z novín.

Tretina knihy sa venuje perestrojke a následnému rozpadu Sovietskeho zväzu. Gorbačov nezamľčuje, kto boli jeho politickí odporcovia, úlohu Borisa Jelčina a iných funkcionárov. Pre poznanie najnovších dejín Ruska je to pozoruhodná kniha. Gorbačov hodnotí perestrojku ako odpoveď na dozretú situáciu v sovietskej spoločnosti s jej problémami a protikladmi. Vysvetľuje, čo bola jej prednosť a v čom spočívali jej nedostatky. Za strategickú chybu pere-

strojky považoval podcenenie hĺbky finančnej a ekonomickej krízy, v ktorej sa krajina ocitla. Tiež svoj pád pripisuje okrem iného aj americkej podpore Jelcina, ktorý pre americké záujmy bol významnejší ako Gorbačov začiatku deväťdesiatych rokov.

Nie je možné všetko, čo sa v knihe skrýva, v skratke naznačiť. Čitateľ sa však môže dozvedieť veľa podrobností. Napríklad Gorbačov spomína na dokumentáciu v súvislosti s vraždami poľských dôstojníkov v Katynskom lese. Historici našli dokumenty, ktoré preukázali zodpovednosť Beriju, Merkulova a ich podriadených. Gorbačov

odovzdal dokumenty Jelcinovi, ktorý ich vyše roka zadržoval a potom za to obvinil Gorbačova. Taktiež hovorí o prerušenom vyšetrovaní zločinov Katyne, v ktorom prezident Medvedev sľúbil pokračovať po leteckej katastrofe a smrti poľského prezidenta Lecha Kaczyńskiego.

Gorbačov píše aj o zlomyseľnostiach, ktoré mu Jelcin pripravil v súvislosti s jeho odstúpením z funkcie prezidenta Sovietskeho zväzu; ako napríklad divoké vystaňovanie do 24 hodín z prezidentského bytu a vily, zákaz výjazdu za hranice, prehliadku budovy Gorbačovovho fondu, zákaz vy-

stúpenia v médiách a vydávania Gorbačovových kníh a ďalších „lumpárni“, ktoré mu staronová nomenklatúra pripravila.

Takmer 460-stranová kniha prináša aj veľa fotografického materiálu a je svedectvom doby, ktorú sme i my prežívali.

VOJTECH ČELKO

## DOKUMENTY DOBY

# JOZEF CÍGER HRONSKÝ VZÁCNY SLOVENSKÝ PÚTNIK (ZA DR. JÁNOM VANOVIČOM)

Skončila sa životná púť vzácného slovenského pútnika a mnohoraká úcta zastavuje sa dnes pri jeho rakve, aby ju odprevadila na miesto večného odpočinku.

Zastavujú sa tu priatelia, cirkevníci, korporácie, spolky, inštitúcie, aby sa lúčili na tejto poslednej jeho zastávke a pripomenuli si hoci len letmo, že nielen vysoký vek dožil nášmu zosnulému Boh, ale i dosť síl, dosť odvahy, dosť vytrvalosti, aby dlhú životnú púť naplnil bohatou a mnohostrannou činnosťou.

Slovákom bol.

Tak sa narodil a tak žil. Niet vyššej charakteristiky – i keď si Jána Vanoviča ktokoľvek bude privlastňovať viac alebo menej, základnou črtou jeho života bola slovenskosť a všetko ostatné v jeho konaní nadväzovalo sa na tento základný motív, a nič z jeho počínania nemožno odlučovať od tohto vzácného prvku jeho charakteru.

Všade a vždy ostal Slovákom: i vtedy, keď to nebolo úlohou ľahkou, a všade, kde ho povolala povinnosť, úcta, dôvera a očakávanie.

Slovákom bol a ako Slovákom si nevyšiel najpodstatnejšie veci v národnom živote, nemohol obísť oblasť kultúrnu tak, aby ho nezaujala a nezískala svoj podiel od neho a nepostavila ho do popredia.

Ako dlhoročný aktívny predseda Matice slovenskej zanecháva v nás pamiatku človeka rozvahy a objektivity z búrlivých zhromaždení, z búrlivých bojov o slovenské slovo a slovenskú pravdu, nezabudli sme na energické predsednícke slovo v časoch 12. mája a v udalostiach, čo potom nasledovali v živote Matice slovenskej.

Matica slovenská so širokým svojím členstvom a širokou činnosťou prišla sa sem pokloniť svojmu predsedovi a pripomenúť, že dokončené dielo nie je smutná

vec i keď sa smrťou nazýva, že smrť je nie smutná, keď život nebol smutný, nebol prázdny, keď život nebol daromný.

Slovenské národné múzeum, Muzeálna slovenská spoločnosť lúči sa so svojim dlhoročným činným členom výboru, Ústredie slovenských ochotníckych divadiel a celá ochotnícka rodina slovenská stráca starého a úprimného priateľa, ako ho strácajú aj iné kultúrne spolky.

Slovákom bol a tým aj ostane. Na Martinskom cintoríne pribudne o jeden slovenský rov viac a v mene našich kultúrnych inštitúcií v tejto chvíli, keď sa klaniam slovenskej práci dr. Jána Vanoviča, iba sľubovať mi prichodí, že sa zastavovať budeme i pri jeho slovenskom rove.

Slovenská zem bude mu ľahká, lebo slovenský život bol mu blízky.

*Dr. Ján Vanovič, posledný absolvent maďarskou vládou zrušeného gymnázia v Revúcej, sa narodil v roku 1856 v Dražkovciach, zomrel v roku 1942 v Martine. Bol dlhé roky právnikom a aktívnym členom SNS. Ako člen generálnej rady ECAV sa aktívne podieľal na osamostatnení ECAV od uhorskej evanjelickej cirkvi. V rokoch 1921 až 1939 bol generálnym dozorcom evanjelickej cirkvi a dlhoročným predsedom Matice Slovenskej. Nebol stúpencom Slovenského štátu a oslavná trúčlorač J. C. Hronského vyhybajúca sa protiludáckemu postoju J. Vanoviča musela rešpektovať jeho národnú a mravnú autoritu.*

MICHAL ZAJDEN; ALU SNK 109K2